

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. II.

Aprilie—Iunie

1909.

† Alexandru de Mocsonyi

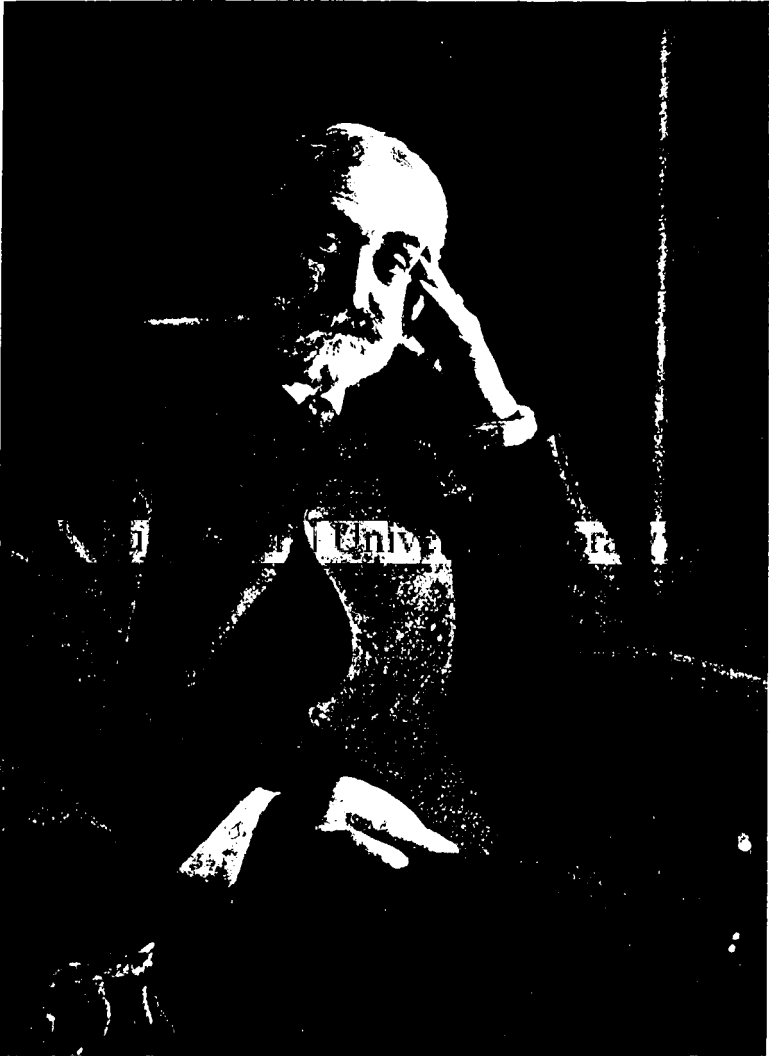
S'a stins unul dintre bărbații cei mai aleși ai neamului nostru, care întreaga lui viață a fost o stea călăuzitoare a idealurilor noastre.

Pierderea lui Alexandru de Mocsonyi înseamnă pierderea unui fruntaș, în al cărui suflet luminos trăiau sintetizate aspirațiunile, se răsfrângeau forțele conștiinței naționale ale întreg poporului românesc din Ungaria. În Mocsonyi am pierdut pe unul dintre acei oameni, cari prin puterea minții disciplinate de raționamentele superioare ale gândirii filozofice, prin integritatea caracterului pătruns de sentimente umanitare, prin situația socială ocrotită de lupta pentru trai, sunt chemați a fi îndrumători sereni și desinteresați în viața popoarelor.

Au fost vremuri, când cuvântul lui Alexandru de Mocsonyi eră un crez sincer, respectat din convingere de întreaga cărturărie românească dela noi. Și trebuie să ne pară rău că această individualitate distinsă, că acest cugetător adânc și prevăzător, împiedecat de constituția sa fizică plăpândă, n'a putut să ia parte mai intensivă la îndrumarea practică a vieții noastre naționale, că nu a avut posibilitatea să dea ființă, prin fapte și mai numeroase, ideilor izvorâte din cea mai adâncă a lui convingere.

Ideile sale vor rămâne, însă, pentru viitorime ca un far luminos, spre care, conducătorii poporului nostru în vremuri de grea vijelie și de criză desnădăjduită, vor privi ca spre o rază îndrumătoare, — poate chiar ca spre un liman de mântuire.

Pentru instituțiunea noastră culturală stingerea din viață a lui Alexandru de Mocsonyi înseamnă o îndoită pierdere, o îndoită jale. Asociațiunea deplânge în el pe fostul ei președinte dela 1901—1904 și pe binefăcătorul său.

Alexandru de Mocsonyi.

Prin donațiunile marimonioase ce le-a făcut instituțiunii noastre, a ajutat realizarea multor dorințe mărețe ale poporului nostru, a înlesnit mai ales clădirea Muzeului «Asociațiunii», dăruind, împreună cu fratele său Zeno Mocsonyi de Foen, suma frumoasă de 24,000 cor.

Prin ocuparea scaunului de președinte, a împrumutat «Asociațiunii» aureola strălucitoare a personalității sale, a lăsat, drept moștenire intelectuală și morală, adevărul: «Lupta pentru cultură nu este altceva, decât lupta pentru existența națională», — vrednic să fie păstrat cu sfințenie în inimile noastre, ca un memento de reculegere a conștiinței naționale, ispitită în vremuri de încercare.

Țărâna proaspătă a mormântului ce adăpostește rămășițele pământești ale acestui bărbat distins să o stropim cu lacrimile părerilor de rău și, păstrându-i în mintea și inima noastră amintirea sufletului său mare, să zicem un strămoșesc:

Odihnească în pace!

MUZEUL „ASOCIAȚIUNII”.¹

Poporul nostru, străduindu-se să țină pas cu celelalte popoare din Ungaria, a primit cu multă însuflețire idea înființării unui Muzeu istoric și etnografic. Și însuflețirea pentru această idee frumoasă n'a fost dintre cele trecătoare, căci ani de-a rândul s'au adus jertfe materiale însemnate pentru întruparea ei.

La 1905 s'a și inaugurat palatul Muzeului din Sibiiu, aranjându-se, din acest prilej, splendide serbări culturale și o expoziție istorică culturală și etnografică, unică în felul ei pentru noi Români din Ungaria.

Dela această expoziție câteva obiecte au rămas proprietatea Muzeului. De atunci nu s'a mai îmbogățit decât cu foarte puține. Ideea frumoasă, primită cu atâta însuflețire, a fost uitată dintr'odată. Se pare că mulți erau și sunt de credință că, după cele ce s'au făcut, acum avem un Muzeu Național, care ne asigură un titlu de mândrie culturală. Mulți își închipue, pe semne, că isprăvindu-se clădirea pompoasă de lângă parcul orașului Sibiiu, pe care s'a scris, cu litere aurite, «Muzeul Asociațiunii», s'a ajuns scopul de a dovedi tuturor căți se perândează prin acest oraș, că poporul românesc din Ungaria e un popor ajuns la acel grad al civilizației și al conștiinței de sine, când înțelege importanța unui Muzeu pentru desăvârșirea vieții sale naționale.

Ceice se lasă însă legănați de asemenea iluzii, se înșală căci realitatea e alta. Adevărul e că suntem încă foarte departe de a avea un Muzeu și, prin urmare, mândria că am intrat în rândul popoarelor culte

¹ Rugăm ziarele noastre să binevoiască a da acestui articol o publicitate cât mai întinsă, fie reproducându-l în întregime fie dându-l în rezumat.

e cam prematură. E dureros, fără îndoială, să ne lipsim conștiința de un titlu de încredere în puterile noastre proprii și să mărturisim pe față că nu suntem ceea ce mulți am vrea să fim. Dar nu trebuie să ne sfiim a spune adevărul, până când nu e prea târziu, până când mai putem să ne reculegem și, așternându-ne serios pe lucru, să realizăm o idee frumoasă pe care am vrea cu toții, s'o vedem întrupată. E vremea să punem cruce închipuirilor deșarte și, adunându-ne puterile, să facem din «Muzeul Asociațiunii» o instituțiune vrednică de numele ce-l poartă. Căci a zidi o clădire pompoasă, a destina un etagiu întreg (8 odăi) pentru colecțiunile istorice și etnografice și a le ocupa cu câteva sute de obiecte, adunate la întâmplare, nu înseamnă a avea un Muzeu. Nu înseamnă mai mult, decât dorința de a-l avea, care, fără muncă continuă și sistematică, va rămâne pentru totdeauna foarte departe de ceea ce trebuie să fie un muzeu.

Fig. 1. Satul Hordou (lângă Năsăud).

Înființarea unui Muzeu, bineînțeles, nu e de loc ușoară, mai ales pentru popoarele sărace și lipsite de o organizare conștientă, cum suntem noi. Numai cine s'a ocupat serios și în practică cu asemenea chestiuni, își poate da, pe deplin, seama ce va să zică a face un Muzeu. Chiar și atunci, când asemenea instituțiuni se bucură de sprijinul statului înaintea foarte cu greu. Muzeul etnografic din Budapesta abia în anii din urmă, când statul a jertfit pentru el sute de mii de coroane, a început să se apropie de țintă. Muzeul de artă națională (sau «muzeul neamului românesc», cum ar dori să-l numească d-l Tzigara-Sumurcaș) din București, deși există de vre-o opt ani și s'au cheltuit sume însemnate pentru el, se găsește la începutul începutului. Abia de doi ani se lucrează mai sistematic

pentru înzestrarea lui și astăzi, recunoscându-se însemnătatea lui națională, statul i-a pus la dispoziție suma de 14,000 lei anual, ca să-și poată adună materialul necesar și ca să-și facă instalațiunile corespunzătoare¹. Și poate peste câțiva ani cei ce-l conduc, cu atâta stăruință, vor reuși să facă din el un așezământ de mare însemnătate pentru arta noastră națională.

Pentru noi, cari suntem lipiți pământului de sărăcie, cari n'avem nici o sumă în bugetul Asociațiunii pentru înzestrarea Muzeului, e dela sine înțeles că lucrările nu pot înainta. A aduna toate dovezile trecutului nostru, toate comorile artei țărănești și toate obiectele, cari ne sunt indispensabile pentru cunoașterea vieții poporului românesc, fără a avea la îndemână mijloace materiale și oameni devotați cauzei, e o problemă cât se poate de grea. Atunci, când s'a făcut zidirea pentru «Muzeul Asociațiunii» s'a scăpat din vedere că înzestrarea, instalarea și întreținerea lui reclamă cheltueli însemnate, fără de cari e menit să rămână o instituțiune predestinată morții.

Dar stăm în fața unui lucru împlinit. Palatul există iar odăile unui etagiu întreg nu pot rămâne goale. Muzeul trebuie făcut! Și încă cât mai repede!

Dacă ne vom încrucișa mâinile pe piept și vom ridică din umeri în fața greutăților, gândindu-ne cum ar fi fost mai bine să se facă toate dela început, nici Muzeul nici neamul românesc nu va câștiga nimic.

Nu există greutate, care să nu se poată învinge prin muncă și stăruință.

De aceea datoria noastră e să înzestrăm «Muzeul Asociațiunii» cu mijloacele pe cari le aveam, și dupăcum spuneam, cât mai curând, căci străinii și mulți amatori adună, pe capete, toate lucrurile vechi și prețioase, cari ar trebui să rămână o avere națională păstrată cu sfințenie. Cu cât ne vom apuca mai târziu de lucru, cu atât va trebui să alergăm mai mult

Fig. 2. Biserica lui Horia din Albac.

¹ V. Al. Tzigara-Samurcaș, Muzeul neamului românesc. Minerva 1909.

ca să culegem doar rămășițele ce au scăpat de ochii străinilor. După obiectele cari ajung în România poate n'avem motive să ne pară rău, fiindcă acolo sunt păstrate și arătate ca produse ale spiritului românesc. Dar cele cari ajung în mâna străinilor, în mare parte, sunt pierdute pentru noi. Soartea lor o vom arăta probabil altădată, cu date luate din publicațiunile străine.

Trebue deci să începem a adună, până mai e timp, toate obiectele vechi și de artă.

Dar cum? Cine? «Muzeul Asociațiunii» nu dispune de mijloace ca să angajeze mai multe persoane, cari să cutreere toate ținuturile românești spre acest scop; n'are bani să cumpere obiectele ce se găsesc, și în cinste nu le prea dau oamenii.

Fig. 3. Casă veche din Orlat. (1805.)

Așa este! Suntem însă de credință că voința, puterea noastră morală și însuflețirea pentru idee poate face minuni. Credem că fiecare dintre noi poate adună o mulțime de obiecte și fără parale, iar, când cele mai prețioase nu se pot primi grătit fiecare poate jertfi o sumă neînsemnată pentru o instituțiune națională, care va vorbi lumii întregi și generațiilor viitoare despre vrednicia noastră.

În primul rând invităm *despărțămintele Asociațiunii* să aranjeze expoziții cu ocazia adunărilor cercuale, dând premii celorce vor expune lucruri de artă vechi, cari se vor reține pentru Muzeu, chiar dacă vor trebui cumpărate cu bani.

Preoții și învățătorii cari sunt aproape de tezaurul artei populare și cari se învârt zilnic prin casele țăranilor, cu prea puțină osteneală, pot fi

cei mai prețioși colaboratori ai «Muzeului Asociațiunii». *Facem deci apel călduros către toți preoții și învățătorii noștri să înceapă a aduna tot felul de obiecte vechi și de artă din satul lor, gândindu-se că atunci când mântuiesc de pieire și de înstrăinare asemenea comori își îndeplinesc cea*

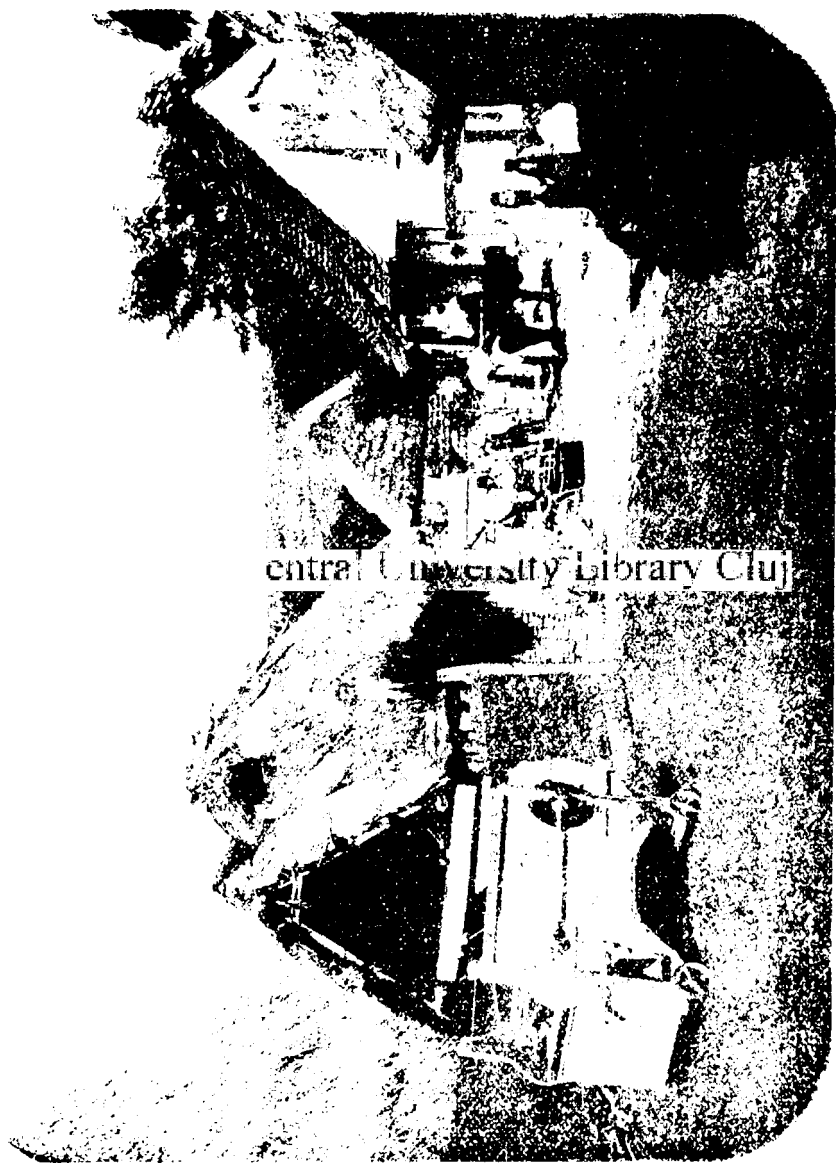

Fig. 4. Curte țărănească din Topârcea.

mai sfântă datorie față de trecutul neamului românesc. În alte țări, chiar și la Unguri, colecții de cei mai harnici ai Muzeelor sunt preoții și învățătorii. De ce nu ar putea fi și ai noștri? — De transportul obiectelor adunate se va îngriji Muzeul nostru îndatăce va fi avizat.

Un bun serviciu pot face Muzeului d-nii studenți, teologi și pedagogi, cari, în timpul vacanțelor, pot cutriera ținuturi întregi. Pentru cei cari vor fi mai harnici «Asociațiunea» de sigur va găsi o răsplată.

Dar și între cărturarii noștri, de alte profesii și de orice vârstă de sigur se vor găsi destui oameni de inimă, cari vor sprijini acțiunea de înzestrare a Muzeului. Doamnele și Domnișoarele, deasemenea, ar putea să se iee la întrecere în adunarea țesăturilor, cusăturilor, porturilor și a altor obiecte lucrate de țărancele noastre.

Dând mâna cu toții e cu neputință să nu putem învinge greutatea cari ni se pun în calea înzestrării «Muzeului Asociațiunii».

Pentru a da o orientare, deocamdată fie chiar și fragmentară, tuturor celorce doresc să contribuie la completarea colecțiilor privitoare la etnografia românească și la trecutul nostru, vom înșira obiectele mai însemnate cari trebuiesc adunate. Mai târziu vom face un îndrumar mai amănunțit și mai sistematic, în care se vor da și ilustrații mai multe.

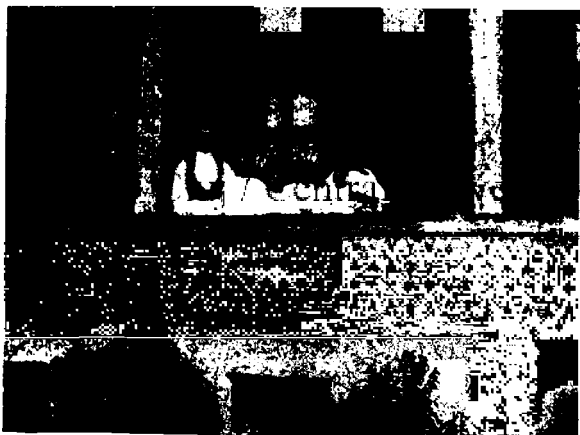

Fig. 5. Casa primarului din Rodna-nouă, făcută de el însuș.

casele sunt adunate sau împrăștiate.

Aici trebuie să amintim și adunarea documentelor, cari privesc trecutul comunei. De acestea se găsesc în arhivele primăriei, bisericii și pe la particulari. Numim câteva: diplome nemeșesti, diplome prin cari se asigură privilegiile comunei, registre vechi, documente despre țehuri de pe vremuri, acte de vânzare și cumpărare, embleme, sigile, steaguri etc.

În multe comune sunt reuniuni, coruri și însoțiri. Fotografiiile dela serbările ocazionale ale acestora de asemenea sunt de preț.

II. Biserica și școala. Dintre aceste două așezăminte mai ales biserica e nedespărțită de viața poporului nostru. Trebuie să ne intereseze cu deosebire bisericile vechi de lemn (fig. 2.), din a căror construcție putem reconstitui arhitectura noastră bisericească. Acestea e bine să se fotografieze din mai multe părți și dacă se poate să se desemneze secțiunile transversale

I. Comuna. Se vor adună fotografiile, cari reprezintă vederea generală a comunei, (fig. 1.), precum și vederi de uliți sau de părți din comună. Unde se poate, să se facă aquarele, căci se găsesc și la noi câțiva pictori.

Din aceste tablouri se poate vedea situația topografică a comunei, felul de clădire al satelor, dacă

și orizontale. În multe biserici se găsesc uși, strane, iconostase, tronuri, sfeșnice etc. sculptate în lemn chiar de țărani. Unele sunt bogate în icoane pictate și în fel de fel de obiecte vechi: chivote, cruci, cădelnițe, pomelnice și cărți vechi.

De un deosebit interes artistic sunt crucile de pe morminte și crucile de pe hotare, dela margine de drum, cari sunt lucrate și împodobite cu măiestrie de țărani.

Ceice vor adună asemenea obiecte pentru Muzeul nostru vor însemna vechimea, originea și la săpături în lemn și zugrăveli, numele meșterului.

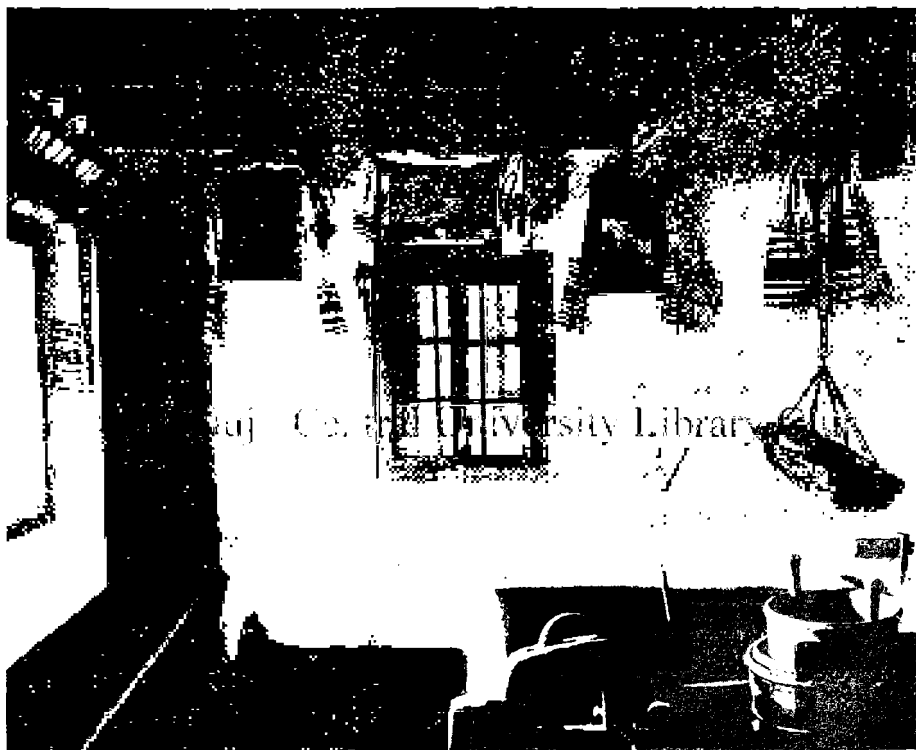

Fig. 6. Interiorul unei case de Moș din munții apuseni.

Fotografiile clădirilor școlare mai vechi și mai nouă vor completa această secțiune.

III. *Casa și gospodăria țaranului.* Casele și acareturile țaranului român prezintă o variație destul de bogată. În ținuturile sărace găsim formele cele mai primitive de case, în cari alături de om se adăpostesc și animalele ce sunt pe lângă casă. Casele cu o singură odaie și cu cel mult o tindă sunt cele mai primitive locuințe ale țaranului nostru. (fig. 3). În interiorul acestora vom găsi cele mai simple mobile și unelte de bucatărie. Casele merită să fie fotografate și mobilele adunate, fiindcă ne înlesnesc a urmări dezvoltarea istorică a casei și gospodăriei țărănești.

În alte ținuturi, cu o stare materială mai bună, casele au două sau trei odăi, au bucatărie, cămară și așa numita «casă de dinainte» sau «casa mare». Pe lângă aceste locuințe încep să se ivească chelarele, hambarele grajdurile, șurile, coșerile și alte acareturi. (fig. 4.). În asemenea gospodării arta țărănească ia forme mai bogate. Mobilele sunt cioplite, increstate și zugrăvite. Scaunele, lăzile, mesele, blidarele, etc. tot așa. Uneltele de bucatărie mai multe și mai variate în forme. Toate aceste trebuesc adunate cu sirguință. Mai ales în gospodăriile vechi se pot găsi multe lucruri de valoare din punct de vedere etnografic și artistic.

E de prisos să mai spunem că scopul unui Muzeu etnografic fiind înfățișarea vieții țărănești din toate ținuturile și din diferitele timpuri, fiecare obiect ce se găsește în gospodăriile românești își are valoarea lui.

Fig. 7. Interior de casă țărănească din Rodna-nouă.

Ținem să mai atragem atențiunea colecitorilor asupra porților, pridvoarelor și asupra ușilor dela casă, cari uneori sunt admirabil sculptate. (fig. 5.) În Muzeul din București se găsesc câteva porți de toată frumsețea și o casă țărănească întreagă a cărei tindă e aproape toată sculptată. E casa țaranului Antonie Mogoș din județul Gorj.

Ca să se poată reconstrui odăile și gospodăriile țărănești, fotografiile sunt indispensabile. De acestea avem mai multe în Muzeu. Dăm câteva dintre ele. (fig. 6 și 7.).

IV. Ocupațiunile țaranului: a) *Agricultura.* E îndeobște cunoscut că poporul românesc, în bună parte, își agonisește existența de toate zilele prin agricultură. Partea care s'a așezat pe câmpii, se îndeletnicește, din vremuri îndepărtate, cu această ocupațiune, care în timpul din urmă, o

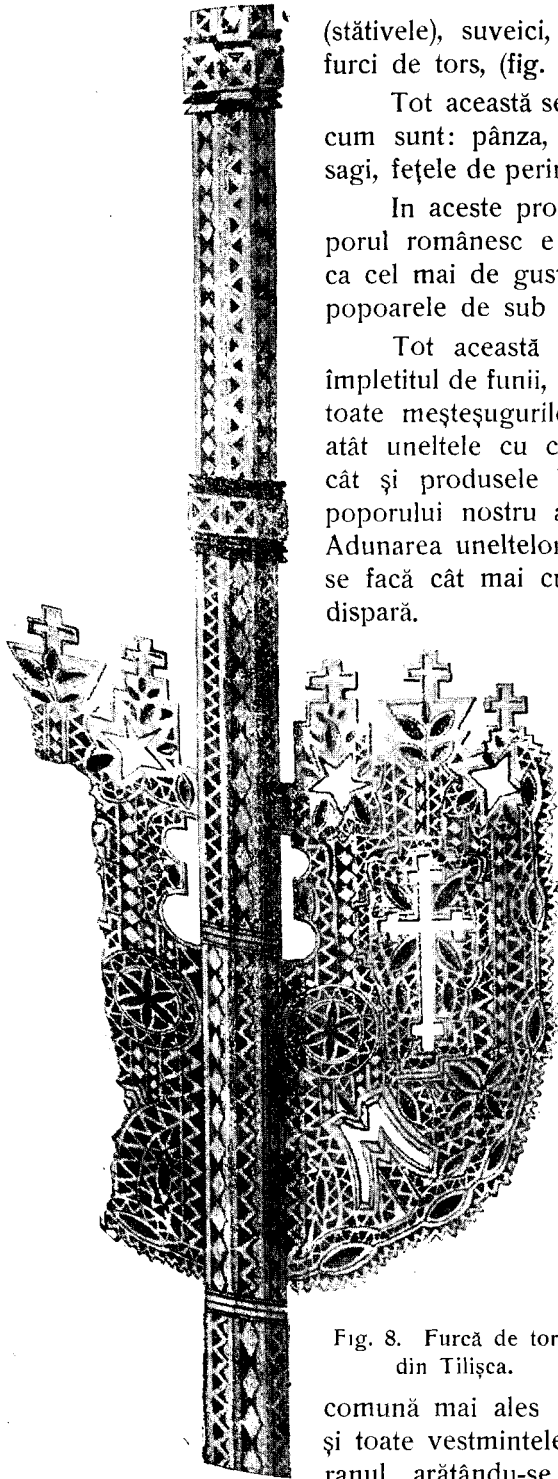
întâlnim și în părțile muntoase, unde păstoritul întimpină tot mai grele condiții de trai. Agricultură poporului nostru însă e foarte primitivă. Din punct de vedere național-economic de sigur trebuie să ne pară rău de înapoierea noastră, nu însă și din punct de vedere etnografic, căci uneltele primitive făcute de țaranul român sunt prețioase pentru a-i cunoaște iscusința, puterea de invenție și gustul. Deși uneltele ce le întrebuințează se găsesc și la alte popoare întârziate, totuși ele au particularitățile lor, caracteristice sufletului românesc. Adunarea lor trebuie făcută cât mai curând, căci și țaranul începe să le înlocuiască cu uneltele moderne de fabrică. Această secție cuprinde cam următoarele obiecte: carul, căruța, sania, jugul, sanceul, plugul, grapa, tăvălugul, secerea, coasa, furca, lopata, hârlețul, grebla, îmlăcii, vânturătoare, ciurul, ferdele, mierțe, copul (cupa de lemn), sapa, melița, felinare, coșarci și obiectele ce se întrebuințează la economia vitelor, uneltele de grădinărit, vierit și stupărit. În Muzeul nostru se găsesc foarte puține obiecte din această secție.

b) Păstoritul și creșterea vitelor. În multe părți poporul nostru se ocupă atât cu agricultura cât și cu păstoritul. Ocupația principală a satelor dela poalele Carpaților e însă păstoritul. Știm că «Mărginenii» se duc și astăzi cu oile până prin Rusia și Turcia. Mai demult, munții fiind ieftini, păstoritul eră în floare. Această ocupație a fost ocupația strămoșească a poporului nostru, care și-a adăpostit ființa națională pe plaiurile munților. De aceea cunoașterea vieții de păstor a Românului e cea mai importantă problemă a etnografiei românești. Uneltele întrebuințate de păstori sunt puține, mult mai puține ca ale agricultorului, dar sunt cu atât mai caracteristice pentru feliul lui de a fi. Uneltele de păstori sunt uneori împodobite cu atâta artă, încât cuceresc admirația lumii. Amintim: copurile, bicele frumos împletite cu coada înflorită și ciomegele ciobănești.

Secția păstoritului cuprinde toate obiectele întrebuințate de păstori dela cele mai mari până la cele mai mărunte. Atragem atențiunea asupra celor lucrate în lemn, în cioplirea căruia noi Românii suntem mai meșteri; de pildă, copuri, găleți, putini, fedeleșe, păpușare de brânză, ciomege etc. Sunt de a se aduna și amnarele, foarfecile, cuțitele, tarnițele, căpestrele, bicele, ploștile, cântarele, piedecile de cai, tulnicele, căldările și alte unelte întrebuințate la facerea brânzei. Fotografiiile de stâni, de strungi etc. vor completa această secție.

c) Pescuitul și vânatul. Fiind îndeletniciri vechi ale poporului nostru sunt prețioase și obiectele privitoare la aceste ramuri de ocupație. Trebuesc adunate: plase, saci, tăvăluci, undițe, luntre, furculițe; apoi arme vechi, cornuri de praf de pușcă, traista de vânat, curse, lațuri etc.

d) Industria de casă. În primul rând trebuie să avem în vedere torsul și țesutul, căci în cele mai multe părți e ocupația principală a femeii. Se lucrează inul, cânepa și mai ales, lâna în care, ca popor de păstori, suntem bogați. Dintre uneltele industriei de casă pomenim: răsboiul

(stătivele), suveici, răschiitoare, vârtelnițe, sucale, furci de tors, (fig. 8.) maiu (de bătut rufe) etc.

Tot această secție cuprinde lucrurile de mână, cum sunt: pânza, covoarele, velințele, traiste, dă-sagi, fețele de perină, fețele de masă, stergarele etc.

În aceste produse ale industriei de casă poporul românesc e recunoscut chiar și de Unguri ca cel mai de gust și cel mai original dintre toate popoarele de sub scepstrul coroanei ungare.

Tot această secție cuprinde meșteșugurile: împletitul de funii, olăritul, tăbăcăritul, cojocăritul și toate meșteșugurile de lemnărie. Trebuie adunate atât uneltele cu cari se lucrează la meșteșuguri cât și produsele lor. Această parte a ocupației poporului nostru a fost cu desăvârșire neglijată. Adunarea uneltelor și a produselor *vechi* trebuie să se facă cât mai curând, fiindcă ele au început să dispară.

V. Porturi și tipuri țărănești. Portul e nota caracteristică a fiecărui popor iar portul cel mai prețios din punct de vedere național și etnografic e acela, care e lucrat în întregime de țărani. Portul țaranului român, care a fost conservat în multe părți cu îndărătnicie, e o comoară cu care ne putem mândri și a adună o colecțiune completă de porturi cu gândul de a alcătui, pe baza ei, o monografie ilustrată în colori, e una dintre dorințele cele mai apropiate ale instituțiunii noastre.

Această secție va cuprinde și podoabele țărănești, cruci, inele, cercei etc. în cari de asemenea suntem bogați.

Fig. 8. Furcă de tors din Tilișca.

Se vor adună din fiecare comună mai ales părțile de îmbrăcăminte vechi, și toate vestmintele cu cari se îmbracă astăzi țaranul, arătându-se pe fiecare bucată originea și

vechimea ei. Muzeul nostru posedă câteva păpuși în miniatură și câteva în mărime naturală, cari însă sunt prea puține pentru a ne putea face o idee despre portul românesc în întregimea lui. Completarea lor se impune. (Fig. 9 și 10).

VI. *Obiceiuri și instrumente muzicale.* Pe lângă cele înșirate până acum, trebuie să ne străduim a adună și obiectele întrebuintate la sărbători la cununii, de pildă: ouăle de paști, buzduganele Junilor din Brașov, cununi de mireasă, țurca, steaua, sorcova, buhaiul etc. Și în sfârșit instrumentele muzicale, fluierul, cavalul, cimpoiul etc.

*

Acestea sunt obiectele, pe cari trebuie să le adunăm și să le așezăm în «*Muzeul Asociațiunii*», pentru ca acesta să poată fi numit *Muzeu*. Numai când aceste obiecte vor fi adunate și aranjate, ne vom, putea mândri că avem și noi *Muzeu*. Până atunci nu.

Deși n'am înșirat decât secțiunile cele mai principale, pe cari trebuie să le aibă «*Muzeul Asociațiunii*», se poate convinge oricine, că un singur om sau doi trei oameni e cu neputință să săvârșească această muncă uriașă. Pentru îndeplinirea acesteia se cere

colaborarea tuturor oamenilor cu dragoste față de trecutul neamului nostru și față de arta țărânului nostru. Numai așa se va putea face un *Muzeu* în palatul *Asociațiunii*, ce s'a clădit din jertfa oamenilor de bine.

Ne rugăm deci, încă odată călduros, de toți cărturarii noștri să binevoiască a ne da mână de ajutor la înzestrarea «*Muzeului Asociațiunii*».

Oct. C. Tăslăuanu.

Fig. 9. Port din Poiana Sibiiului.

Fig. 10. Port din Banat.

EUFONUL.

Dela fonograful lui Edyson (1877) până azi, în decurs de 31 ani, s'a luptat mintea omenească, ca să poată descoperi un aparat, care ar putea redă sunetele întocmai. Lupta a fost grea și costisitoare. Societăți pe acții și academii au lucrat fără crușare. Unele au voit să fie stăpânele pieței, altele au voit să cucerească rezultatele fizice. Nici unora, dar nici altora nu, le-a succedat. Și nici nu le-a putut succede, fiindcă unele erau orbite de dorul de a câștiga, de exemplu Gramophongesellschaft din Berlin lucrează, pe cât știu, cu un capital de cincizeci milioane de mărci, iar corpurile savante, cunosc mai multe întreprinderi de felul acesta,¹ lucrează, durere, prin o mulțime de comisuni, și lucrul de comisiune a fost aproape totdeauna fără succes.

Ce n'au făcut milioanele bogaților și mintea învățaților, a împlinit străduința și priceperea unui inginer dela fabrica Ganz din Budapesta, Preszter, căci așa se chiamă iuventatorul mașinei de vorbit, numită Eufon. A lucrat aproape nouă ani de zile, cum mi-a spus, la Eufon. A trebuit să sufere mult din partea familiei, căreia nu-i convenea toată afacerea, dar rezultatul frumos i-a împăcat apoi pe toți. Din Iulie 1907 s'a făcut o societate pe acții pentru fabricarea Eufonului și abia acum două luni a fost mașina perfectă. Dintre toate mașinile câte cunosc aceasta se pare a fi cea mai perfectă. Până astăzi e însă numai mașină de reproducție. Inscricții acustice s'au făcut foarte multe și se fac mereu în fabrică. Dar fără de a fi putut obține rezultatul perfect al reproducerii.

Eufonul ca formă e foarte drăguț. Figura 1 ne arată aparatul, a cărui mărime e de 32×32×14 cm., iar greutatea de 8 kg. Rotațiunea

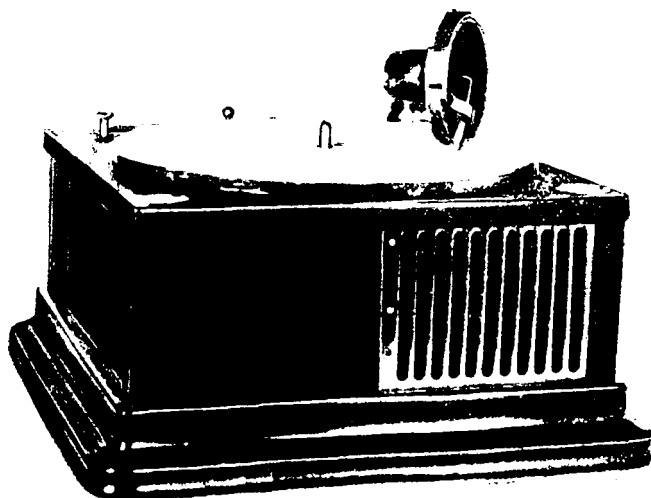

Fig. 1.

se face printr'o orologerie, mânăta de 2 arcuri, și dă la secundă 60—75 ture. Un cadran aplicat la lătura cutiei, prin ajutorul unui șurub, ne pune în posibilitatea de a iuți sau întârziă viteza rotațiunei. Pe cadran avem 9 cifre, fiecare corespunde unei iuțeli. Cea mai potrivită iuțea o avem la 4.5, care e de 65 rotațiuni pe secundă. Știut e în acustică, că înălțimea

¹ Vezi articolul meu „Les musées et les archives phonographiques“ din Le Parole, Paris 1902.

tonului depinde de numărul vibrațiilor, în limbajul comun al comercianților de gramofone, înălțimea e condiționată de rotațiunea discului muzical. Și de aceea apucăturile lor de a accelera sau micșora rotațiunea nu face, decât împlinește o lege fizică. Fiecare individualizează, așa vorbind, capacitatea de reproducție a aparatului în audițiune.

Inscripția de pe ceară e făcută după sistemul lui Berliner, ca la gramofone, iar nu ca la fonografe, sunt înscrise, adică, excursiile laterale ale undelor sonore, iar nu săpate brazde de diferite adâncimi, ca la fonografe. Reproducția se face în urma căii făcute de acul tamburului acustic pe urma undei acustice. Fineța construcției aparatului zace tocmai în lucrul corect pe care-l face acul tamburului acustic. Eufonul poate da reproducții acustice de pe toate discurile existente, fie ele fabricate engleze, franceze, germane sau chiar maghiare,¹ etc. Va să zică se poate aplica orice disc, fie bun, fie rău, cu un diametru, ce nu trece peste 30 cm., fiindcă brațul de transmisiune nu poate cuprinde un câmp mai larg de unde sonore. Părțile principale ale invenției sunt tamburul acustic și brațul de transmisiune al sunetului, care nu conduce la pâlnia obicinuită, ci la camera prismatică în cutia aparatului, care primește prin cădere, mai bine zis prin reflecție, undele sonore și le transmite cu ajutorul mediului gazos (aerul) la urechea auditorilor. Figura 2 ne arată tamburul acustic (Schalldose).

În figura 2 avem tamburul acustic în mărime naturală. El e din o membrană rigidă, dar elastică, din o cutie de bronz, calitatea cea mai fină, și din acoperitoarea spațiului dinapoi de cauciuc întărit. Fața e în formă de cerc, numai brațul ce fixează levatorul de transmisiune al vibrațiilor membranei se înalță în formă convexă. Dosul tamburului (dobei) e conic și masa lui se îngroașă tot mai mult către centru, unde apoi se leagă de brațul acustic de transmisiune. Membrana tamburului e de mica de canada. Ea are o grosime de 0,30—0,40 mm., grosime omogenă, dia-

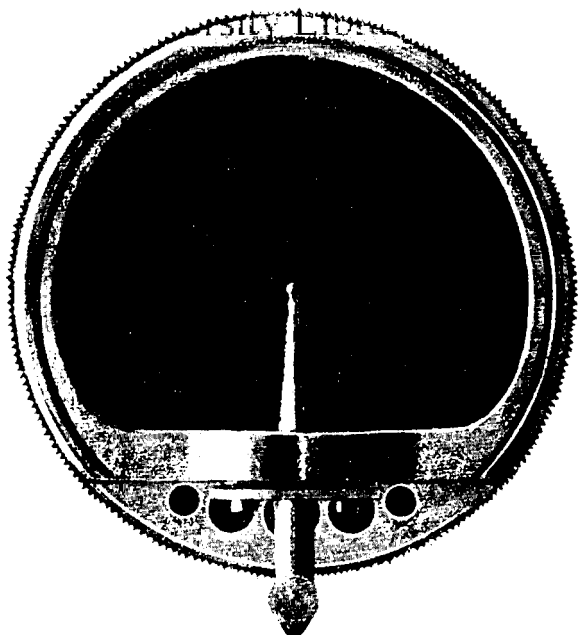

Fig. 2.

¹ Avem de scurtă vreme și în Budapest o fabrică de discuri gramfonice: „Első magyar hanglemezz gyár“.

metrul ei e de 70 mm., iar greutatea ei e de 4 gr. Ea e întărită în cadrul dobei acustice prin 2 cordoane de cauciuc moale, așa că dela marginea cadrului ne rămâne o distanță de 2 mm., urmează apoi membrana de mica de 0'30—0'40 mm. și apoi alt cordon de cauciuc, prin care câștigăm o distanță de 1'5 mm. până la fondul tamburului. Cum vedem, spațiul intern e abia de 1'5 mm. Membrana de mica, prin fixarea de sus, poate vibra liber și orice vibrație străină e înlăturată, după cât a arătat experiența. Vibrațiunile membranei sunt prinse de un levator de oțel în formă conică, lung de 32 mm. și greu (cu ac cu tot) de 4'5—5 gr. Levatorul are un unghi de inclinațiune de circa 75° și e prins de membrana perforată cu un șurubel mic. Acest levator e rupt în 2 părți, o parte dela centrul membranei până la brațul convex de fixare, iar cealaltă dela fixare până la vârful acului, partea dintâi cântărește abia un gram, iar a doua trei. Acul se fixează într'o gaură cilindrică printr'un șurub, așa că-l putem lăsa mai lung sau mai scurt. Când îl lăsăm mai lung, intesitatea sunetului e mai slabă, perioadele acustice par a fi mai ample, când e mai scurt, atunci intensitatea sunetului e mai tare și întreaga reproducție acustică, mai complexă.¹ Levatorul e fixat printr'o lamelă de oțel englezesc, groasă de 0'5 mm., de o elasticitate foarte mare, ce i se dă la o temperatură ridicată. Toată vibrarea sau mișcarea levatorului se face prin torsiune, așa că excursia laterală nu poate fi mai mare de 1'2 mm. Intreg tamburul montat are o greutate de 140 grame, o greutate de tot disparentă la o mașină de reproducție.

A doua parte mai însemnată a invenției e brațul de transmiterea sunetului (cf. figura 3). Acest braț în interiorul său e gol și are trei părți

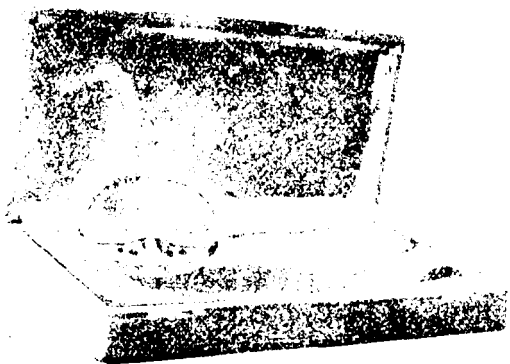

Fig. 3.

nici n-a cunoscut mișcările fiziologice ale laringelui, ci așa a ajuns el la rezolvirea problemei după multă experiență. Cotitura tubului face unghiul

principale: încheetura, care-l pune în legătură cu cutia de rezonanță, cotitura care primește reflecția sunetului și, a treia parte, tubul de transmitere. Încheetura permite întregului braț două mișcări, una transversală și alta perpendiculară, aceste mișcări parcă copiază natura mișcărilor laringelui. Întrebând pe dl Preszter de a copia laringele, mi-a răspuns că dânsul

¹ Cu cât levatorul e mai lung, prin fixarea acului, cu atât frecarea e mai slabă și nu se aude. Dacă însă lăsăm acul mai scurt, atunci și levatorul e mai scurt, frecarea mai mare și se observă prin niște sunete șgomotoase, cari însă se pot înlătură prin praxa de a fixa acul de reproducție.

de reflecție al sunetului. Resonanța ne o servește cutia prismatică, dar semi prismatică, care e compusă din table de lemn de o anumită grosime și trasă pe deasupra cu șelac fluid. Experiența a dovedit că cutia de rezonanță egală cu lungimea brațului de transmisiune, așezată în mărimea normală a unghiului de reflecțiune, ne dă cea mai fidelă și curată audițiune. Preszter a reușit, în modul cel mai splendid, să ne scape de pâlcuirile curioase, construite în chipurile cele mai caprițioase din materialele cele mai cochete, ca să poată răspunde și exigențelor bănoase, celor mai nervoase. Eufonul însă le cântă prohodul. Azi scăpăm de ele și sgomotele, provocate de reflecția sunetului de pe părțile lor, nu ne mai năcăjesc timpanele urechilor. Lungimea brațului de transmisiune e de 30 cm., unghiul cotituri e de circa 75°, înălțimea fixărei mobile e la încheetură de circa 40 mm., iar la tamburul acustic de 70 mm., greutatea brațului e de 150 grame. Intreaga greutate a tamburului + brațul de transmisiune e de 290—300 grame în momentul lucrului acustic.

Audițiunile de cântare, orhestră, taraf de țigani, ne satisfac pe deplin. Avem tonurile curate, sunetele normale. În cântările lui Caruso și Ancona, de pildă, avem elementele vocalice ale diftongilor așa de bine pronunțate, încât nu se poate cere deloc mai mult, ba ce e mai mult *w* englezesc, numească-se ori bilabial, ori labiolabial, această semivocală e redată de tot natural. În sistemul sunetelor limbii grupul vocalelor e cel mai greu de redat, așa ca rezonanța bucală să fie lipsită de elemente nasalizante. Să ne aducem aminte numai cât a trebuit să sufere bietul Edyson din cauza nasalizării fonografului său. Tonul metalic al membranei de sticlă încă a dat multora obiect de gândit. La perfecție vorbind, problema ar fi rezolvită, dacă am putea afla o membrană de o elasticitate ideală, care să se apropie de membranele urechii. În ureche avem trei membrane cu trei coeficienți de elasticitate deosebită și o transmisiune aeriană, solidă și lichidă, toate aceste la un loc abia ne produc senzațiunea internă, a cărei rezultat psihic, în urma lucrului fizic și fiziologic, e auzirea. Probabil că rezultatele obținute de Preszter sunt a se căuta tocmai în armonia construcției aparatului dsale, al Eufonului. Intensitățile sunetelor sunt de tot natural redată fie în vorbă fie în cântare. Modulațiunile cele mai fine le culege urechia noastră atât de crescendo cât și în decrescendo.

Eufonul e un aparat nu numai de petrecere, ci și de învățământ. Fiind cel mai perfect aparat de reproducție acustică se poate folosi mai ales la învățarea pronunției corecte al unei limbi într'o țară sau școală, unde limba respectivă nu se poate învăța prin dascăli indigeni. Ce frumos și bine sunt date și nasalele limbei franceze și ce corect sunt reproduse și sunetele limbei maghiare: ö (oe), ü (aproape u francez) fie ele închise ori deschise, vorbind în limbajul foneticei. Va să zică pedagogia linguisticii poate câștiga prin Eufon mai mult decât prin orice alt gramfon. Fiind aparatul atât de mic și așa de ușor (abia 8 kg.) se va putea folosi și la studii dialectale, mai cu seamă atunci, când inscripția se va face ușor și

corect. Aparatul tip al Academiei imperiale din Viena, pe care l-am folosit și eu în Istria, a fost mai greu de 35. Kg. Luând acum în considerare și plăcile de ceară + cutiile cu pâlniile + celelalte utensilii, omul trebuie să aibă o trăsură specială numai pentru transportul acestor aparate. La tren încă avem mult necaz. Dacă experiența muncii noastre va ajuta inscripția și-i va simplifica metoda, am cucerit o lume nouă de lucruri necunoscute. Chiar membrana tamburului de inscripție e imperfectă. Preszter lucrează cu o membrană de sticlă de o grosime de 0.30—0.40 mm. și de un diametru de 60—70 mm. cu ac de ametist, va să zică tot după metoda veche. Incearcă să-și reguleze mașina, pe cât mi-a spus va obține și un brevet. Cei dela Gramophongesellschaft din Berlin cheltuesc o mulțime de vreme și de bani, dar fără rezultat. După a mea pricepere inscripțiile cele mai bune se fac în laboratorul archivelor fonografice ale Academiei imperiale din Viena de Hauser. Aici e păstrat întocmai inscriptorul lui Edyson, dar cu membrană de os de elefant. În Paris în laboratorul părintelui Rousselot¹ s'au probat tot felul de membrane de fer, aramă, argint, aur, ebonit, os de elefant, beșici diferite, membrane vegetale, hârtie, pergament, cauciuc dilatat, nedilatat etc. Până azi experiența nu și-a spus cuvântul din urmă și numai Dzeu știe în ce cot al neștiinții noastre zace înăbușit glasul, care ne strigă la lumină, dar noi nu-l pricepem. Să sperăm însă că timpul acela nu e atât de departe. În Budapesta facem experiențe din greu atât în fabrica Eufonului, cât și în fabrica de discuri acustice și eu mă simt de tot fericit, cel puțin dacă știința nu-mi îngăduie, ca să fac experiențe, în laboratorul, ce trebuie să se instaleze în orice universitate cu pretenții de școală modernă, mă lasă industria, ca conform obicinuinții mele dela 1900 încoaci, să fac cele mai curate eforturi întru deslegarea enigmei naturei și evoluției sunetelor din vieța limbii. Observările mele precizează fapte fizice și le pun în serviciul judecării noastre. Știința fără experiență nu plătește mult și adevărata ei valoare numai atunci începe când mersul lucrului se condiționează de observări obiective și nu subiective. Toată sinteza numai atunci are rost, când se face pe cale pozitivă și nu pe speculațiuni și combinațiuni empirice. Un savant va fi foarte ingenios în combinațiunile sale, dar toată faniazia își perde echilibrul sgduit de perseveranța experienței. Fiziologia vorbirii și cântării omenești numai prin observări reale și prin studii serioase se poate studia. Pedagogia limbii și fiziogenia ei numai înarmându-ne observarea cu aparate precise se poate studia și efeptul. Iată motivele adevărate, de ce scriu acest studiu despre Eufon, care nu e numai un aparat de îndestulit trebuințele cochete ale plăcerii noastre, ci e totodată un aparat bun de învățământ, și va fi cu timpul cel mai bun aparat acustic pentru explorarea nuanțelor sunetelor din vieța dialectelor unei limbi. Și totdeauna am constatat cu bucurie progresul făcut de mintea omenească întru cucerirea noilor experiențe.

¹ Cf. Principes de phonétique expérimentale, deuxième partie pp. 381—390. (Paris 1901), unde putem vedea perioadele acustice în clișeele reproduse la fel.

Preszter a lucrat mult, cuminte și bine și cât îl pot eu judecă ne va mai surprinde încă cu multe invenții frumoase. Dee Dzeu ca mult așteptata inscripție a sunetelor să fie cea mai naturală completare a invenției lui Preszter.

Iosif Popovici.

SITUAȚIA NOASTRĂ ECONOMICĂ ȘI MIJLOACELE PENTRU INDREPTAREA EI

de

Romul Simu,

membru al secției economice a „Asociațiunii“.*)

Domnilor, doamnelor și iubiți frați plugari!

Însărcinarea ce mi s'a dat din partea Secțiilor «Asociațiunii», de a ține conferența de față, este pentru mine pe cât de onorifică, pe atât de grea.

Este onorifică pentru mine această însărcinare, pentru că ce poate fi mai de cinste, decât a ți se da prilej să fi ascultat și tu — umilit muncitor în brazda culturii — de o adunare așa măreață cum sunt, de obicei, adunările «Asociațiunii» noastre?

Și este grea, foarte grea, pentru mine această însărcinare, pentru că spre a vorbi unui public așa distins și spre a satisface măcar în parte julestele lui așteptări, se cer însușiri multe și alese cari mie, de ce să n'o spun, îmi lipsesc.

Dacă totuși am îndrăznit să primesc această însărcinare este pentru că, — deoparte, ca unul care în anii din urmă am participat în mod activ la lucrările «Asociațiunii», în calitate de membru al Secțiilor acesteia, iar de altă parte ca membru al comitetului harnicei noastre Reuniuni agricole din comitatul Sibiiului, care muncește de 20 de ani cu stăruință, cu pricepere și cu sorți de izbândă pentru înaintarea plugarului român, — nădăjduesc că voi izbuti totuși să fiu cât de cât de folos prin cuvintele ce vi le adresez din acest prilej sărbătoresc.

Și fiindcă «Asociațiunea», pecum bine știm cu toții, și-a pus de de-viză să lucre și pentru îmbunătățirea situației economice a poporului nostru, dați-mi voe, domnilor și doamnelor, să arunc, urmărit de binevoitoarea Dvoastre luare aminte, o privire asupra situației noastre economice și asupra căilor ce ar trebui să urmăm pentru îmbunătățirea acesteia.

*

În urma împrejurărilor vitrege de tot felul, rămași departe îndărăt pe toate terenele vieții, noi Românii din Ungaria abia de vr'o 60 de ani am început să ne reculegem, făcând progres, mai mare sau mai mic, în toate direcțiile.

*) Conferință ținută cu ocazia adunării generale a „Asociațiunii“ din Șimleu la 8 August 1908.

Nici terenul *economic* n'a rămas necultivat, ci și aici am tras brazde nouă și am desfumat multe colțuri, odinioară cu totul părăginite.

Pe terenul *agriculturii*, plugarul nostru, ținând samă de progresele timpului, începe și el să întrebuițeze în cele mai multe părți *mașini* și *unelte* mai perfecționate, cu cari lucrează mai bine și mai cu spor ogorul său.

Îndeosebi *plugul* și *grapa* de lemn au fost înlocuite cu pluguri și grape de fer, mult mai spornice și aducătoare de belșug.

Plugarul nostru își îmbunătățește tratat soiul *vitelor*, începe să cultive *plante de nutreț*, ca trifoiul, luțerna ș. a., și ici-colo începe să facă o plugărie mai bună, peste tot, fie în urma *comassării*, fie și fără comassare, înlocuind, tot în al treilea an, *ogorul sterp* și de puțin folos, prin o *cultură rațională*, mai ales a plantelor de nutreț.

Plugarul nostru, greu cercat de soarte prin nimicirea *viilor*, începe să-și vie în fire și să le replanteze, după cel mai nou sistem, cu viță americană, ajungând iarăș, încetul cu încetul, stăpân pe acest izvor bogat de bunăstare.

Tot așa el se deșteaptă din ce în ce mai mult și-și câștigă îndemănare în cultura *pomilor* și *legumilor*, rami economici de mare însemnătate și ducători la o netăgăduită bunăstare.

Unde și unde, plugarul nostru îmbrățișează și alți rami economici s. e. cultura *albinelor*, cultura *vermilor de mătasă* ș. a., izvoare de câștig și aceste, vrednice de luarea aminte a tuturor.

Pe alocurea plugarul își *sporește brazda de pământ*, prin cumpărare, își face *case mai igienice*, *zidiri economice* (șuri, grajduri ș. a.) mai corespunzătoare, ca să nu mai amintesc de *biserici*, *școale*, *case comunale* și alte întocmiri bune, totatătea *începuturi* făgăduitoare de un viitor mai bun.

Aruncând o privire în cercul de lucrare al *femeii plugarului*, pe aceasta o găsim harnică ca o albină și, adesea fără nici o învățătură de carte, ea îndeplinește cu bine atâtea lucruri, încât trebuie să te miri, cum de mai răsbește.

Ea e neobosită vara și iarna, făcându-și și din noapte zi. Ea cultivă cânepa și lucrează lâna, toarce, țese, coasă, cârpește, spală, gătește bucatele, coace pâinea, îngrijește casa și copiii. Afară de acestea femeia dă mână de ajutor bărbatului la lucrul câmpului, îngrijește de animalele din jurul casei, de rămători, de galițe, unde și unde de stupi, de vermii de mătasă, de grădina de legumi ș. a.

*

Pe terenul *industrii agricole*, al *meseriilor și industriei* se vedește, fără îndoială, progres. Tot mai mulți tineri vedem îmbrățișând feluritele ramuri ale meseriilor și industriei și, dacă vom lucra cum trebuie, o să avem mângăerea de a ne îndestuli cele mai multe, poate, chiar toate trebuințele prin noi înșine.

*

Nici terenul *comerțului* sau negoțului nu a rămas nebăgat în samă. Din zi în zi vedem cu bucurie tot mai mulți tineri de ai noștri pregă-

tindu-se în mod sistematic pentru negoț. Iar pe o samă de frați ai noștri din părțile Sibiului — așa numiții Mărgineni — îi vedem angajându-se în lupta economică, pe terenul comerțului, la sate.

Acest curent sănătos trebuie relevat cu deosebită bucurie.

Nu mai puțin trebuie să ne îmbucure împrejurarea, că tot mai multă atenție se dă din partea fraților noștri de pretutindeni feluritelor întreprinderi comerciale.

*

Pe terenul *financiar-economic*, *băncile* noastre sporesc an de an și se întăresc. Deși băncile se par multora o năpastă pentru popor, noi avem convingerea, că ele în genere au făcut și până acum mult bine, și încă mai mult vor avea să facă în viitor, când toate-și vor înțelege pe deplin chemarea lor de căpetenie, care nu poate fi alta decât stăruința, fără prejet, pentru îmbunătățirea sorții poporului. Și activitatea lor, așa ni se pare, se îndreaptă, încetul cu încetul, tot mai mult în această direcție.

*

Apariție îmbucurătoare este în zilele noastre tendința tot mai pronunțată spre întovărășirea puterilor, spre înființarea de *însoțiri* sau *tovărășii* de tot felul. În acest scop se stăruie din multe părți neîntrerupt, cu vorba, în scris și cu fapta, așa că zorii unei porniri cu sorți de izbândă în această direcție, este chestie de scurt timp.

* * *

Astfel: începuturi modeste putem constata pe toate terenele economice; dar numai începuturi, pentru a căror dezvoltare, noi cărturarii și toate așezămintele noastre trebuie să facem mai mult decât am făcut în trecut.

Da, domnilor și doamnelor. Începuturile modeste de progres pe terenul economic nu ne pot mulțămi.

Pe când aproape toate popoarele conlocuitoare, favorizate de împrejurări mai priincioase, progresează neasemănat mai bine decât noi, în acelaș timp progresul nostru se săvârșește încet, prea încet, dând în calea lui de nenumărate pedeci.

Între aceste pedeci se numără și cele interne, cari sunt cele mai primejdioase.

Luxul și *risipa*, să recunoaștem, s'au încuibat binișor în toate straturile noastre sociale, în orașe și la sate.

În acelaș timp la mulți s'au încuibat și se încuibă mereu *dorințe pentru o viață ușoară, fără muncă și fără prevedere*, cari rod la rădăcina vieții morale, fac să cheltuim peste puterile noastre, să ne încurcăm în datorii și astfel să se zădărnicească un avânt pe căile cele bune.

De altă parte tot mai mult se răspândește *alcoolismul* (patima beuturii), care pârjolește mai rău decât focul și înneacă binele mai altfel ca un râu, revărsat peste țărături; înneacă tot ce-i iese în cale, pentru că averea, duce sănătatea, duce cinstea, duce vlaga copiilor și fericirea lor, duce viitorul neamului.

Tocmai de aceea trebuie bine să chibzuim și să facem eforturi mari, eforturi neîntrerupte, ca să putem ține și noi pas cu lumea și să mergem cu vrednicie înainte.

În lucrarea aceasta a noastră vom urmări, ca și plugarul cuminte, care face șanțuri pentru secarea bălților nefolositoare, și care schimbă dealurile și nisipurile sterpe în locuri roditoare, răspândind la tot pasul sămânțele a ceea ce folos și stărpind mărăcinii și toate buruienile stricăcioase.

*

Anume: în lucrarea noastră pentru înaintarea *plugăriei* ne vom apropia tot mai mult de iubitul nostru plugar, stându-i întru ajutor cu cuvântul, cu scrisul și cu fapta.

1. *Prelegerile*, introduse acum de trei ani în despărțămintele «Asociațiunii», le vom continua în tot mai mare măsură și mai bine.

În aceste prelegeri îi vom face cunoscute poporului *legile* cari îl privesc. Între aceste numărăm:

- a) Legea pentru *comasări*;
- b) „ *poliția de câmp*;
- c) „ *silvică*;
- d) „ pentru *protecțiunea și încurajarea industriei agricole*;
- e) „ *veterinară*;
- f) *Legile referitoare la dări și aruncuri*, împreună cu alte legi de natură economică și tot felul de cunoștințe din ramii plugăriei.

2. Îi vom da, pe lângă scrierile economice apărute în Biblioteca populară a «Asociațiunii» și în alte publicațiuni economice, broșuri bine scrise și ușor de priceput din toate ramurile economice.

3. Vom stăruia ca învățăturile date în formă de prelegeri și edate în broșuri să le traducem și în faptă.

4. Spre acest scop vom da prilej la un număr cât mai mare de preoți și învățători, ca să ia parte la *cursurile economice* aranjate de stat, anume:

- a) la cursurile de agricultură;
- b) la cursurile de vierit și îngrijirea vinului;
- c) la cursurile de pomărit și legumărit;
- d) la cursurile de albinărit;
- e) la cursurile pentru cultura vermicilor de mătăsă;
- f) la cursurile pentru cultura galițelor;
- g) la cursurile pentru cultura fânațelor;
- h) la cursurile pentru cultura hemeiului ș. a.

În felul acesta vom pregăti harnici *învățători ambulanți*, cari prin *prelegeri și cursuri economice*, în toate comunele noastre, vor răspândi cunoștințele economice în popor și-i vor spori mijloacele prin cari să ajungă la bunăstare.

5. În lucrarea noastră va trebui să ținem seamă de *școalele economice de repetiție* și, unde numai se poate, să le înființăm, căci, prin direcția

lor practică, ele vor fi de mare folos pentru înaintarea în bunăstare a poporului.

Dar, totodată, nu vom scăpa din vedere nici facerea pregătirilor și adunarea mijloacelor trebuincioase pentru înființarea de *ferme* sau economii model, *școale agricole inferioare* ș. a.

6. Ne vom îngriji mai bine decât până acum ca în academiile, în școlile medii (secundare) și în cele inferioare de agricultură ale statului să ne creștem, cu stipendii, un număr corăspunzător de agronomi *specialiști*, cu al căror concurs să răspândim și mai cu spor cunoștințele și practica agricolă în masa poporului.

Angajarea acestui fel de specialiști, de care tocmai se tratează la «Asociațiunea» noastră, are să fie o mare binefacere pentru înaintarea plugarului și pentru organizarea noastră economică.

7. Prin *premii* cât de multe, în toate despărțămintele «Asociațiunii» vom încuraja stăruințele plugarilor noștri în cultura vitelor și altor animale domestice, în cultura grădinilor de pomi și de legumi, a viilor, a stupilor, vermilor de mătăsă ș. a.

Spre acest scop vom aranja, an de an, *expoziții* economice, în despărțămintele «Asociațiunii», expoziții prevăzute în statutele corporațiunii noastre.

*

Trecând acum la *industria de casă*, odinioară atât de înfloritoare, constatăm cu durere, că ea, pe lângă toată hărnicia țărancei noastre, a început să dea îndărăt, terenul ei devine tot mai restrâns și împrejurările mai nepriincioase. Desvoltarea rapidă a industriei mari și avântul ce comerțul a luat în deceniile din urmă, n'au fost deloc priincioase acestei industrii. Dar cu deosebire dela deschiderea drumurilor de fer în părțile noastre, industria noastră de casă a trebuit să se retragă și să se ascundă tot mai mult dinaintea fabricatelor industriei mari.

Noi, societatea cultă dela orașe și dela sate, puținii noștri meseriași și comercianți, am fost apucați de curentul civilizației și al modei și am părăsit aproape cu totul nu numai portul național, ci și orice urmă de industrie de casă, în legătură cu trecutul.

Răul acesta e mare și păgubitor. Dar el ia proporții înspăimântătoare prin împrejurarea, că pe urma claselor numite, a început de mult să pășească și masa cea mare a sătenilor, a plugarilor noștri.

În locul materiilor de cânepă, în și lână, odinioară lucrute exclusiv la casă, azi în mare parte se întrebuințează materii exotice de bumbac și lână: gilgiuri, cartoane, mătăsuri, flanele, postavuri, barșoane ș. a. În unele ținuturi poporul nostru a părăsit portul național și a îmbrăcat pe cel internațional.

Cine ar putea să socotească pagubele de tot felul ce rezultă din această schimbare fatală?

Dacă ne-am luă osteneala să socotim măcar aproximativ aceste pagube, am ajunge la rezultatul dureros, că ele se ridică, an de an pentru

fiecare familie la zeci și sute de coroane, pentru fiecare sat la mii și zeci de mii, iar pentru întreg poporul nostru la zeci de milioane.

Am avea o mângăiere, fie și mai slabă, dacă aceste perderi s'ar putea oarecum recompensa prin produse de fabrici românești, prin produse de-ale meseriașilor și prin intervenția comercianților noștri. Dar nici această mângăiere nu ne este dată, pentru că fabricile ne lipsesc cu totul, iar meseriașii și comercianții în mare parte. Ba, ce e și mai păgubitor, pentru cele mai multe fabricate suntem tributari străinătății.

O mângăiere totuș ne-a rezervat Tatăl ceresc. Este dulcea mângăiere și nădejdea ce ne inspiră îngerul păzitor al vetrii strămoșești, adecă femeea, care s'a aruncat, până încă nu e prea târziu, în focul luptei, vrând să salveze ce se mai poate salvă.

Dovadă despre afirmația noastră este însaș frumoasa expoziție de manufacturi, aranjată, cu ocazia acestei adunări generale, de harnica Reuniune a femeilor române din comitatul Hunedoarei, în frunte cu venerabila ei prezidentă, d-na Elena Hossu Longin nasc. Pop.

Această expoziție pe cât de mândră și interesantă, pe atât de prețioasă și instructivă, rezultatul unor lucrări sistematice și înțelepte, este pentru toți dovadă limpede, că lucrările de salvare ale industriei noastre textile, greu amenințate, s'au pornit și că ele, în anumite centre, se pun pe baze sănătoase și trainice.

De dorit, ba neapărat trebuincios este, ca începuturile bune, făcute în această direcție în Orăștie, Sibiiu și în alte locuri, să se generalizeze în orașe și la sate.

Iată cum ne închipuim această organizare și acțiune de salvare.

Să înființăm *reuniuni de femei* cât mai număroase, cel puțin în fiecare comitat câte una, cu ramificațiuni în cercuri sau protopopiate și în comune.

Aceste reuniuni să aibă drept deviză în locul prim *protejarea și promovarea industriei de casă*.

Femeile noastre culte să aibă aici rolul principal și să-și facă un apostolat și chestiune de onoare din promovarea acestui ram economic. Căci, o Doamne, ce poate fi mai nobil și mai frumos decât această activitate!

Aceste reuniuni ar avea să stăruie cătră ținta indicată:

- a) prin *exemplul* propriu în privința *portului* național, îmbrăcându-l măcar în Dumineci și sărbători;
- b) prin *providerea locuinței cu țesături românești*, învățând toate meșteșugul țesutului sau, în cazul cel mai rău, cumpărând aceste țesături din atelierele de țesături românești și dela țărance meștere în ale țesutului;
- c) prin înființarea de *ateliere și cursuri de lucru*;
- d) prin aranjarea de *expoziții* în orașe și în sate;
- e) prin *conferențe*;
- f) prin *premiu* sistematice pe seama acelor femei din popor, cari îndestulesc toate sau măcar partea cea mai mare a trebuințelor casnice

cu haine făcute de mâna proprie, mai ales din cânepă, în și lână, lucrute trainic și cu gust, ferindu-se de lux;

- g) prin introducerea pretutindeni a unor *răsboaie* mai perfecționate, a roatei de tors și a *mașinilor de cusut*, făcând, în același timp, uz cât mai extins de *albumurile de țesături și cusături* ce avem și cari se vor mai face pentru păstrarea și răspândirea motivelor, formelor și colorilor genuine în industria noastră textilă;
- h) prin deschiderea de *debușuri* pentru desfacerea produselor acestei industrii;
- i) prin trimiterea de *bursiere* în cele mai de frunte școale și ateliere de industrie, ca apoi cu ajutorul lor să putem pune industria de casă pe terenul reclamat de timpurile tot mai grele ce ne așteaptă.

În felul acesta, credem, s'ar putea lupta cu succes pentru înaintarea industriei noastre de casă, și încă și mai bine dacă toți cărturarii dela orașe și sate ne vom ține de datorință principală a ne înzestră pe viitor casele cu țesături lucrute de țărancele noastre, luând totodată dispoziții pentru desfacerea lor și în piețe străine.

Iar lucrul va fi perfect când s. e. și tot ce se referă la trebuințele cultului și împodobirea bisericilor, ca odăjdii, prapuri, perdele la altar și a. vor fi făcute, cum vedem că s'a pornit deja, de femeia română prin intervenția reuniunilor de femei.

Iată un câmp întins, rezervat muncii desinteresate și nobile a D-stre, stimate doamne.

Să sperăm că a-ți înțeles glasul timpului și misiunea sfântă ce vă așteaptă.

*

În legătură cu industria textilă trebuie să punem *industria noastră agricolă*.

Știm că în o parte bună a anului agricultura pauzează. Aceasta se întâmplă mai ales iarna dar și în timpul ploios sau altcum nefavorabil din celelalte anotimpuri, când plugarii, în interesul lor, ar trebui să se ocupe cu facerea obiectelor trebuincioase în economia proprie, iar prisosul vânzându-l, și pe calea aceasta încă să-și deschidă un izvor de venit cât de modest.

Plugarii noștri ar trebui să învețe a face din *răchită*: corfe, coșuri, de căruțe și cară, coșnițe de stupi ș. a.; din *lemn*: furci și greble, apoi leuce, loitre, juguri, scări, lopeți, troci, războaie ș. a.; din *scânduri*: coșnițe de albine, scaune, laviți ș. a.; din *paperă*: corfe și rogojini; din *paie*: pălării; din *păr*: perii; din *său*: săpun și lumânări; din *grâu*: întăreală sau scrobeală ș. a.

În această direcție noi trebuie să imităm acțiunea statului, crescând și angajând specialiști și organizând *cursuri de industrie agricolă*, în timpul iernii, înmulțind și în chipul acesta izvoarele de venit ale plugarului nostru și promovând bunăstarea lui materială și morală.

Organizarea ar trebui începută de «Asociațiune» prin despărțămintele sale și ajutată de comune, de bănci, de biserici și de privați mai bine situați materialicește.

*

Stând acum de vorbă asupra mijloacelor mai de căpetenie pentru formarea unei clase a avea valoroasă de *industriași* și *meseriași*, credem că, înainte de toate, ar fi de trebuință următoarele:

1. *Stipendiarea* unui număr cât mai mare de tineri în scopul de a se cualifica în școalele și atelierele de industrie inferioare, în cursurile de desen și în școalele de arte industriale.

Ar trebui să stăruim, toți din toate părțile, mai mult decât până acum, ca *comunele noastre să creeze ajutoare* pe seama tinerilor talentați, cu pregătiri mai bune și cu inclinațiune deosebită pentru industrie sau cutare meserie.

Să stăruim ca și *despărțămintele «Asociațiunii» și băncile să creeze* astfel de ajutoare.

2. E timpul suprem ca *mecenații noștri*, urmând exemplele de marimozitate ale câtorva înaintași, să *înființeze fonduri și fundațiuni* pentru ajutorarea elevilor de meserii, a calfelor și meseriașilor.

Lipsa ajutoarelor se simte acum neasemănat mai mult pentru formarea de reprezentanți harnici pe terenul economic, decât pentru carierele avute în vedere până acum aproape de totalitatea mecenajilor noștri, trecuți la cele vecinice.

3. Să sprijinim din tot sufletul *reuniunile de sodali și de meseriași* înființate, și acolo unde mai e trebuință de ele să le înființăm.

Să imităm pretutindenea lucrarea ce desvoaltă cele mai harnice reuniuni de acest fel.

Să dăm mai cu seamă *educație* bună tineretului nostru dela meserii.

4. Peste toate să sprijinim pe meseriașii noștri, *cumpărând marfa trebuincioasă* dela ei; să le stăm într'ajutor ca să-și înființeze *însoțiri de valorizare* și să-i învrednicim de mai multă considerație în societate.

*

Ce am spus că se impune pentru crearea unei clase vrednice de meseriași și industriași, se potrivește și pentru *crearea unei clase de comercianți*.

Este de neapărată trebuință să facem pașii necesari pentru *îndrumarea tineretului nostru celui mai distins pe cariera comercială*.

Școalele noastre mai ales au foarte mult de făcut în această privință; nu mai puțin *părinții cu stare bună materială*, cari pot să-și pregătească mai bine pe fiii lor pentru cariera comerțului și să le pună la îndemână și ceva zestre când ei se aranjază pentru prima dată.

Prin crearea de *fonduri și fundațiuni* să atragem puteri distinse pe cariera comercială și să obicinuim tineretul nostru din școli a nu râvni tot numai la salariu și buget, iar absolvenții școalelor comerciale să nu se

pună numai în serviciul băncilor, ci să caute a-și creă pe cariera comercială, prin hărnicie, păstrare și caracter, *situație independentă*.

În fine pe pușinii noștri comercianți dela sate și orașe să-i sprijinim cu căldură, cumpărând marfa trebuincioasă dela ei.

*

După aceste să mai zăbovim, d-lor și doamnelor, câteva momente asupra *instituțiunilor noastre economice financiare*, ca apoi să terminăm.

Între instituțiunile noastre economice financiare, cele mai de seamă sunt fără îndoială, *băncile*.

Am avut trebuință de bănci, spiritul timpului le reclamă, și le-am înființat. În timp de 36 de ani am ajuns să avem un număr frumos de bănci, aproximativ 160, cu filiale și sucursale cu tot vre-o 200.

Aproape în toate orașele cu populațiune românească avem cel puțin o bancă sau măcar o filială; în unele avem câte două și chiar trei. Nu lipsesc nici chiar sate cu câte două bănci.

Numărul actual al băncilor noastre este considerat a fi de ajuns.

Prin asocierea lor «*Solidaritatea*» și prin o lucrare înțeleaptă și bine-cumpănită băncile actuale vor putea să-și consolideze situația proprie și să facă servicii reale și foarte prețioase dezvoltării economice a poporului nostru.

Nu ar fi tot așa dacă tendința pentru înființarea de bănci s'ar menține, și dacă numărul lor s'ar sporî și pe mai departe — în sate și orașe — în proporția de până acum.

În acest caz ele ar deveni desigur, în loc de binefacere, o calamitate.

Ca să nu ajungem cu băncile noastre în acest stadiu primejdios, conducătorii acestora, nu tragem la îndoială, vor pregăti calea, ca băncile noastre să ia cu succes rolul băncilor moderne, înlesnind *producțiunea și circulațiunea* și angajându-se treptat și cu circumspecțiune în întreprinderi comerciale și industriale.

Noi de fapt nu facem, azi, în mare nici negoț de bucate, nici de vin, nici de lemne și nici de alte produse agricole.

Nu avem societăți mari și puternice pentru exploatarea pădurilor, n'avem mori cu vapor, fabrici de mașini agricole, de cărămizi, de ciment, de asfalt, de ceramică, de spirt, de zahăr, de tors, de postav, de hârtie, pentru fabricarea berii și nici stabilimente de electricitate etc.

Chemarea băncilor noastre este să lucreze pe viitor mult, foarte mult și în această direcțiune, și cu atât mai mult pentrucă materialul și în parte și alte condiții indispensabile nu ne lipsesc.

*

De încheere, dați-mi voe domnilor și doamnelor, să spun că și noi am ajuns la o răspântie, la care alte popoară au ajuns de mult. Calea noastră, în viitor, trebuie să se îndrepte în altă direcție.

Vom porni deci pe o cale nouă, o cale mult promițătoare, care la alte neamuri e bătută de mult și pretutindeni a produs rezultate uimitoare.

Este calea *însoțirilor sau tovărășiilor satești*.

Satele noastre, mari și mici, ca și satele de aiurea, nu sunt priincioase societăților pe acții sau băncilor, așa cum ele au fost contemplate până acum.

Aici este teren bogat pentru alte instituțiuni economice neapărat trebuincioase poporului.

Între aceste instituțiuni punem în locul prim:

Insoțirile de credit sătești sau, cum le zice în România, *Băncile populare*, menite să aducă o pulsațiune puternică și o premenire a stărilor nefavorabile de azi.

Aceste însoțiri sunt considerate azi pretutindeni drept mijloacele cele mai alese și mai puternice pentru înaintarea în avere, în moralitate și în cultură a popoarelor.

La sate, mai ales, este solul priincios și pentru celelalte *însoțiri sau tovărășii economice*, alcătuite în legătură și cu sprijinul însoțirilor de credit, cari toate au drept țintă, în locul prim, înaintarea bunăstării plugarilor, anume:

1. *Tovărășiile de producțiune*: pentru cumpărarea de mașini agricole, pentru producerea și cumpărarea de semințe, altoi de pomi, viță americană și altoi de viță, apoi pentru agonisirea de vite și alte animale domestice de soiu.

2. *Tovărășiile pentru asigurarea vitelor.*

3. *Tovărășiile de lăptărit și pentru gătit și valorizarea untului.*

4. *Tovărășiile pentru valorizarea produselor agricole*: bucate, vin, poame ș. a.

5. *Tovărășiile pentru arândări și cumpărări de moși.*

6. *Tovărășiile de consum* (bolte).

7. *Tovărășiile de temperanță.*

8. *Tovărășiile de înmormântare* ș. a.

Superioritatea tovarășiilor rezidă mai ales în împrejurarea, că «ele nu pot servi sub nici un raport ca mijloace de speculă financiară în sensul strict al cuvântului.

Ținta lor nu e permis să fie goana după câștiguri mari, pentruca să poată împărți dividende grase unui număr restrâns de indivizi, nici să adăpostească salariați.

Pe ele le alcătuește trebuința de a avea la îndemână mijloace mai bune pentru o muncă reală, spornică și binefăcătoare tuturor.

Ele au drept bază dragostea și încrederea reciprocă a membrilor ce-și cunosc lipsele și caută o cale, pe care mergând mai mulți împreună pot întimpină greutățile cu mai mare înlesnire.

Iar conducătorii, sufletul tovarășiilor, nu au ca scop suprem al lor căpătuirea proprie, ori salarii și alte venituri, ci dragostea cătră deaproapele și iubirea de jertfă îi face să ostenească în interesul tuturor.

Exemplul conducătorilor face ca și membri să abzică de anumite favoruri personale în interesul binelui de obște.

Astfel prin tovărăși se pornește o lucrare cu totul nouă, lucrare de regenerare a vieții morale, intelectuale și economice a poporului.¹

E un păcat strigător la cer că, cu tot liberalismul legii noastre comerciale din 1875, noi Românii abia avem în total vr'o 50 de tovărăși (pentru asigurarea vitelor, de consum, de valorizare și de credit), când s. e., ca să nu mergem mai departe, în legătură cu *Insoțirea centrală regnicolară de credit* din patrie, la sfârșitul anului trecut, după timp de abia zece ani dela înființare, erau 2041 tovărăși, cu cvote în valoare de aproape 48 milioane și cu depuneri de 56 milioane.

Și un sentiment de admirare trebuie să se înstăpânească în sufletul nostru privind avântul luat de *Băncile satești din România*, cari, ca însoțiri și nu societăți pe acții, în timp de 10 ani s'au ridicat la un număr de 2500!

Chiar și numai aceste exemple ar trebui, domnilor și doamnelor, să trezească în noi dorul ferbinte și fără margini de a face asemenea.

Fie ca sub presiunea nenumăratelor noastre trebuințe să pornim cu însuflețire o acțiune mare pentru înființarea a tot felul de tovărăși și mai cu samă să sprijinim cu cuvântul, cu scrisul și cu fapta acțiunea deja începută în această direcțiune.

Fie ca momentele înălțătoare ale acestor zile de praznic cultural să ne dea firul ce conduce cu siguranță la deslegarea problemelor noastre culturale și economice, înscrise în statutele «Asociațiunii», pentru ridicarea poporului nostru pe o treaptă de adevărată prosperitate și mulțămire.

Fie!

DENSUȘIU.²

Comuna situată în comitatul Hunedoarei, pe valea Hațegului, lângă râul ce se naște și curge de cătră apus din valea ferului, nu departe spre meazănoapte, dela ruinele cetatei Ulpia-Traiană (Sarmisegetuza), acum satul Grădiște.

Numele și-l deduce dela vechea localitate «Densas» (Silvas densas), unde, după mărturisirea istoricului vechiu «*Dion Cassiu*», a fost înmormântat beliducele Imper. Traian «Geliu Longin», ucis în Sarmisegetusa de cătră «Decebal» regele dacilor în războiul al II-lea a lui Traian contra Daciei; și nu dela cuvântul Dinsus (satul din sus), după cum voiesc unii scriitori a-l deduce, fără a și documenta.

În gura poporului român din loc și jur numirea variază *Dimsuș* și *Dimșos*; iară în actele oficioase se scrie «*Demșuș*».

Vechimea acestei comune trece peste periodul istoric în cel preistoric «de peatră», cum voiu arăta mai jos.

¹ V. C. Osvadă: „*Băncile populare din România*“ pag. 17.

² Publicăm cu plăcere însemnările venerabilului octogenar, ca un îndemn pentru generația tânără, care ar face un mare serviciu cunoașterii trecutului nostru, trimițându-ne monografiile de comune.

Incep mai întâi cu descrierea:

I. Mausoleului.

Mausoleul (acum biserica gr. cat. română) — este situat pe dâmbul din partea de meazănoapte a comunei așa încât mai din toate părțile șesului văii Hațegului se poate vedea, având priveliștea spre meazăzi și-ruul Carpaților, cu începutul din spre răsărit, cu muntele «*Parângul*», apoi continuând spre apus cu «*Custurile*» și piscul cel mai înalt al «*Retezatului*», care se ridică măiestos spre miazăzi, în spatele comunelor «*Riu de mori*» «*Clopotiva*» și «*Gradiște*». (Ulpia Traiană.)

Mausoleul acesta se susține a fi cea mai veche zidire în Ardeal, care a rămas neruinată de timp, războaie sau alte întâmplări nefaste (vezi Kővári László).

El ar fi fost clădit în memoria și pe mormântul beliducelui lui Traian «*Geliu Longin*» mort în Sarmisegetusa, în timpul războiului al II-lea a lui Traian contra Dacilor, și, după «*Dio Cassius*», dus de către amicii săi și înmormântat ad «*Densas*», peste a cărui mormânt — mai târziu s'ar fi clădit acest Mausoleu, tot de către romani.

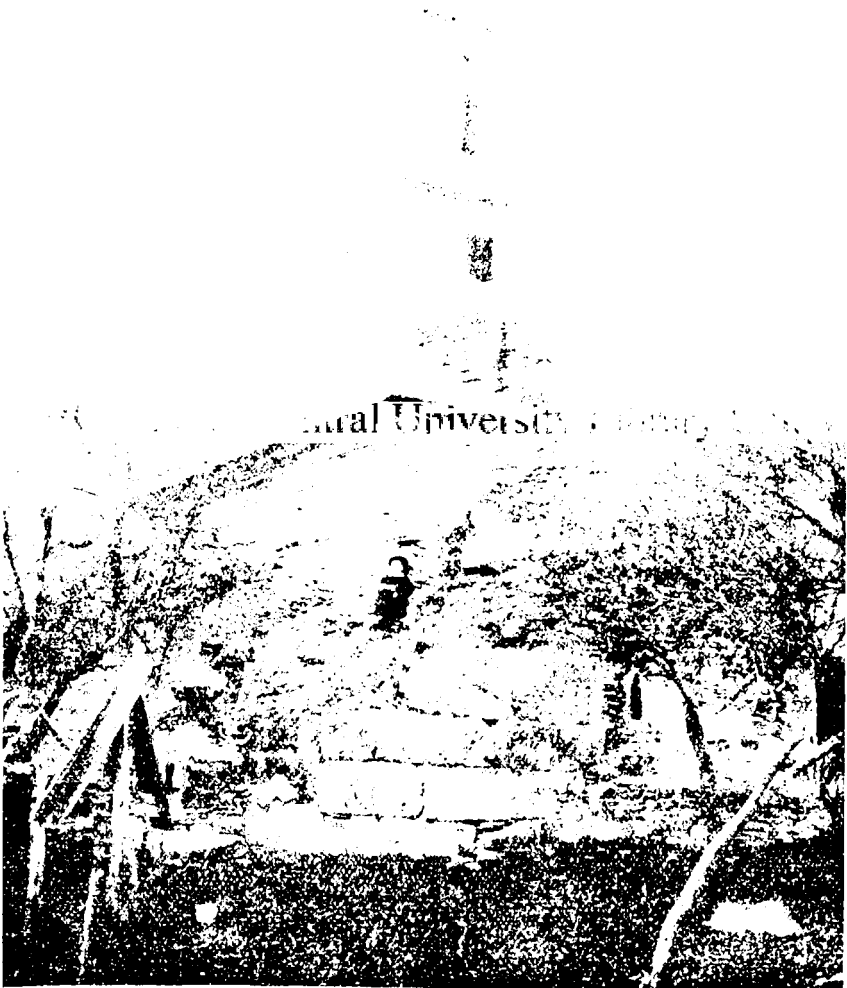
El este clădit din pietre mari cvadrate și cu un turn înalt la mijloc, ridicat din mijlocul naiei mausoleului pe patru stâlpi, construiți din câte două pietri mari monumentale, provăzute cu inscripții mortuare, pe câte o latură, iar pe altă latură, cu câte o figură de miel sau cal, scobită în relief.

Materialul de piatră din care este clădit mausoleul nu e original și anume procurat și lucrat pentru mausoleu, ci el este transportat aici din ruinele cetății «*Ulpia Traiană*» cu cimiterul ei, și probabil și din alte ruine de localități romane și dacice, de pe valea Hațegului, căci petritele — mai cu seamă cele din fruntea mausoleului — nu sunt de o formă și mărime, ci unele mai mari, altele mai mici, iar cioplitura lor, la unele mai fină la altele mai proastă.

Iar materialul turnului, clădit din mijlocul boltiturerii mausoleului în sus, în partea din jos este piatră ordinară necioplită, mestecată și cu frânturi de cărămidă romană, iar în partea din sus e clădit din piatră cioplită cvadrat, un fel de piatră geocată ca spongia, de culoare gălburie și rezistentă umezelii, de care se află și la scaldelile calde dela *Călan* și *Gioagiul inferior* în sedimente însemnate, de unde probabil că s'a tăiat și procurat această piatră, care se cioplește foarte lesne, și totuș e trainică, nu se sfarmă. Unghiurile turnului, însă și pârcelele lui, sunt întărite cu piatră lespedoasă și cărămidă romană.

Partea mai din jos a turnului, e provăzută cu patru ferestre cvadrate, iar partea din sus cu patru ferestre lungurețe (gotice). Ferestrele cvadrate sunt provăzute cu rame de marmoră cioplită și în partea din lăuntru, deasupra cu grinzi de lemn de tisă (un soi de brad roșietec, a cărui specie acum nu se mai află prin munții văii Hațegului) răzimate și cu columne de marmoră cioplită.

Turnul dela fundament până la vârf e deschis și fără coperiș, așa cât ploaia poate să intre printr'ânsul până în vatra mausoleului.

Mausoleul (biserica gr. cat.) din Densuș.

La baza turnului, de-asupra boltei mausoleului, se află și un coridor întunecos, în care numai cu lumina aprinsă se poate intra, abuzilela numai, pe o ușiță strâmtă și scundă. El nu servește spre nimica alta, decât spre adăpost și locuință liliecilor, căci înlăuntru nu e adaptat, ca să se poată

folosi spre vreun scop oarecare. S'a făcut spre economia în materialul de zidire, și pentru a nu se acumula prea mare greutate pe zidul (bolta) mausoleului, ca să-i cauzeze ruină.

Mausoleul însuș, pe partea de cătră miazăzi și apus, este provăzut cu câte două ferestre romane rotunde, iară în partea spre meazănoapte cu două ferestre gotice lungurețe.

În partea de miazăzi, lipit de mausoleu, a fost construit un coridor, zidit din piatră ordinară lespedoasă și boltuit tot cu piatră, cu intrare înaltă și largă fără închisori, și provăzut în fața pământului cu patru ferestre mari.

Acest coridor se susține, că ar fi fost construit în timpul când mausoleul a servit de templu păgân și s'a folosit pentru uciderea animalelor de jertfă, iară gunoiul lor, se aruncă afară prin cele patru ferestre din fața pământului.

Coridorul acesta, s'a dărâmat la anul 1841/2, când din ordinul guvernului ardelean s'a dispus o reparațiune a mausoleului, și mai cu seamă a turnului, care eră stricat la vârf, probabil prin trăsnet.

Reparațiunea aceasta s'a făcut prin un arhitect, anume adus din Viena, care, materialul de piatră din coridorul ruinat, l-a folosit la repararea întreg mausoleului și turnului.

Mausoleul acesta construit și boltit tot cu piatră lespedoasă, n'a fost coperit niciodată cu coperemânt deosebit, precum nici turnul lui, pentrucă construcțiunea lui s'a făcut de așa, ca să nu aibă lipsă de coperiș deosebit, însă la anul 1880, din ordinul guvernului, s'a dispus acoperirea lui cu coperiș de prascilă, și cu acest coperiș s'a schimbat cu totul înfățișarea veche de până aci, a mausoleului, numai turnul rămas neacoperit, mai mărturisește vechimea mausoleului.

Inscripțiile funerare aflătoare încă în mausoleu sunt următoarele trei bine conservate, iar alte trei sunt spălăcite cât nu se mai pot descifra. Cele trei descifrabile și două nedescifrabile se află sculptate pe columnele din lăuntrul mausoleului cari susțin turnul, iar una nedescifrabilă pe masa altarului. Cele descifrabile sunt următoarele:

I. Pe columna din stânga, cum întri pe ușa mausoleului, se află inscripțiunea funerară:

*G. Longino Maximo Vix. An: LVIII Val. Afrodisia Coni.
B. M. P.*

II. Pe columna din dreapta, din inscripțiunea spălăcită, se mai păstrează literele:

*D. M.
Marcio Turoni.*

III. Pe columna a doua din dreapta de cătră altar, se păstrează două inscripții întregi nevătămate, anume pe partea din sus a columnei:

*a) Valeria Chara vix. an: XXIX. Titus Flavius Aper, scribe Col.
Sarm. coniugi Rarissimae p.*

Iar pe partea din jos:

D. M.

b) C. Octavio nepoti vix an: LXX. Iulia Valentia heres coniugi pientissimo faciendum procuravit.

H. S. E.

IV. Pe columna a doua din stânga de cătră altar, inscripția e spălăcită cu totul.

V. Cea de pe masa altarului (jertfelnicului) încă e spălăcită cu totul, se mai cunosc însă în două locuri literele:

D. M. D. M.

VI. Pe o piatră cioplită, care fusese aplicată la o fereastră a coridorului de tăiatul animalelor de jertfă, se află inscripția funerară următoare:

D. M.

A. Candidae Vix. an: XXVI. Sev. Carisius, conjugii benemerenti p.

Când și de cătră cine anume s'a edificat acest mausoleu, cu certitudine nu se poate ști, tradiția poporului susține că ar fi de pe timpul Romanilor, dar judecând lucrul mai cu temei, nu întru atâta după forma lui, ci după materialul din care e zidit, e probabil că s'a zidit mai târziu de cătră vre-o familie romană încă păgână, și aceasta, după încetarea năvălirilor barbare; adevărat după dărâmarea cetății «Ulpia traiană» din ruinele ei, din cari ruine, multă piatră cvadrată și cu inscripții s'a transportat și aplicat de îngrăditură în jurul bisericilor noastre din «Pesceana» («Piscina romanorum») și cea din «Ostravul-mare», apoi de cătră mai toți posesorii mari nobili (români renegați) de pe valea Hașegului, cum de cătră familia *Kendefy* din Râu-de-mori; *Pogány* din Clopotiva și Păclisia; *Turnya* din Grădiște; *Borza* din Totești; *Nopcsá* din Farcadinul-infer. și *Zam*; *Muzeul* din Deva; *Muzeul* episcopesc gr.-cat. din Lugoj și de cătră alte persoane, familii și institute din Ardeal și alte părți, (a se vedeă și la *Kövári László*: Erdély régiségei).

Piedestalul mesei altarului dela biserica gr.-cat. din Tuscea (colonia Tuscia) încă este procurat din ruinele «Ulpiei traiane» și poartă următoarea inscripție:

Iovi O. M. Junoni Reginae Minervae omnibus Diis Immoratilibus

2. Axius Aelianus Ve. Proc. Aug. et Aelia Romana Eius Coni.

Această inscripție nu este publicată de *Kövári*. Să se fi publicat de alți arheologi, nu am cunoștință. Eu o am aflat și o am descifrat pe când eram vicar foraneu în Hașeg, între anii 1875—1884.

După încreștinarea romanilor de pe aceste părți, mausoleul din Densușiu s'a prefăcut și adaptat de biserica creștină astfel, că din părțile de cătră răsărit, al mausoleului s'a dărâmat o parte și aci s'a edificat altarul din pietre ordinare și cu două ferestre gotice lungurețe, iar lângă acest altar, în partea de miazăzi, deodată sau mai târziu, s'a mai adaogat, un

fel de Sacristia, construită din câteva pietre cioplite, foarte mari, monumentale, aduse — probabil — iar din ruinele «Ulpiei Traiane», cioplitura acestor petri, nu se arată a fi romană, ci dacică, fiind mai dură.

Sacristia aceasta e întunecoasă, având numai o fereastră foarte mică cvadrată și deschisă în partea de cătră răsărit.

Ușa de intrat într'ansa o are numai din altar, care nu e făcută din fața padimentului altarului, ci mai sus, cu mai bine de două urme, încuetoare nu are, e totdeauna deschisă, dar se arată urme, că mai demult a trebuit să aibă și încuetoare, provăzută pe dinlăuntru cu drugi de lemn sau fer, căci mai există și se vede încă o gaură cam de trei centimetri în diametru, sfredelită prin un dărăb de lemn gros, ziduit în perețele ușii și trecut până în naia mausoleului, prin care gaură se poate băga drugul pentru încuiatul ușei.

Această încăpere sau sacristia, a trebuit să servească pentru conservarea de recvisite ale serviciului divin, iară tradiția poporului o susține, că ar fi servit de oracul popilor păgâni ascunși în această cameră întunecoasă, cari prin gaura deschisă — arătată mai sus — trimeteau poporului, adunat în mausoleu, oraculele lor.

Padimentul mausoleului și altarului e din cărămidă veche romană, din cari pe unele table se află literele: *P. R. C. O. S.*

Locul pe care e edificat mausoleul a servit din vechime și mai până în prezent, de cimitir comunal, și deodată și de intravilan al caselor parohiale.

Atât despre mausoleu și acum trec la alte momente de însemnătate istorică, ale acestei comune Densușiu.¹

II. Câmpul Bălturii.

(*Belaturis*).

Câmpul acesta se extinde în partea răsăriteană a comunei, pe un dâmb mai ridicat, până la imbinarea râurilor Densușului și a Hațegului.

Pe dâmbul unghiular dintre imbinarea râurilor, lângă drumul de hotar, pe timpul când încă eram la casa părintească (1830—1860) se mai aflau ruinele de piatră, cărămidă și scocuri de coperiș ale unui turn roman de pază, care, după pozițiunea lui, a trebuit să fie în legătură cu turnurile de pază dela comuna *Rechitova*, din dealul *Ortei* de lângă *Hațeg* și cu cel dela *Crivadia* din Jiu, care turn — probabil — văruiit fiind cu var alb, se va fi numit de cătră popor în vechime «*Belaturis*», de unde și-a luat și câmpul numele de «*Bălturii*» și și-l păstrează și acuma.

În jurul turnului acestuia, a trebuit să fie și alte edificii de locuit, de oarece aproape de turn, spre apus, în anii mai sus amintiți, mai eră în întregime, o parte de stradă pavoazată cu piatră rotundă de apă, în lungime cam de vre-o 20 orgii și lățime cam de 3 orgii.

¹ Despre acest Mausoleu v. *Șematismul istoric al Diecezii Lugoșului*, publ. sub apiciile P. S. S. D. D. Dr. D. Radu, Lugoș, 1908. p. 434 și urm. În acesta cetirea incipțiilor se deosebește în unele părți.
O. C. T.

Atât această stradă cât și ruinele turnului, acum abia se vor mai fi cunoscând, deoarece posesorii pământului, scoțându-le cu plugul și sapa, le-au delăturat de pe acel loc.

Partea dinspre apus a acestui câmp se numește «*Crèmeni*» pentru că, pe câmpul acesta cu holde arătoare, din vechime și până în prezent, se află mulțime de aschii de piatră cremenoasă, de care — când eram la părinții mei, — și eu adunasem multe dărabe, arând cu plugul și păzind vitele pe acest câmp.

Așchiile acestea de cremene, cari pe alte părți ale întreg teritoriului acestei comune nu se mai află, mi-au dat convingerea, că pe acest câmp în vechime — în timpul preistoric — a trebuit să existe o colonie de măestri, cari se ocupau cu cioplitul și lucratul uneltelor de piatră. De unde-și vor fi procurat ei această piatră, nu se știe, deoarece pe câmpul acesta și pe tot teritoriul acestei comune nu se află steanuri de piatră cremenoasă, numai de trahit și de alte soiuri.

III. În partea de cătră miazănoapte a comunei, se extind două câmpuri, numite: *Obreșia-din-sus* și *Obreșia-din-jos*, pe care se află și se cunosc două locuri, de unde Romanii și probabil și Dacii, au săpat pământul pentru facerea de cărămidă, aceste locuri, respective gropi lungurețe, într'o formă sistematică săpate și provăzute de natură cu izvoare de apă, bună de beut, se numesc de cătră popor, cel din Obresia-de-sus: «*Valea-mâței*», cel din Obreșia-din-jos: «*Valea-Cresei*», pe timpul meu se aflau încă pe lângă aceste gropi, fărâməturi de cărămidă arsă romană.

Apa de izvor din Valea-Cresei, fiind de o temperatură mai călină, se folosește cu bun succes pentru topitul cănepei.

Tot pe teritoriul acestei comune, în câmpul Lunca-din-jos, se află niște bălți de apă fără scurgere și statornice, numite «*Zăvoaie*», în cari crește multă papură, care se folosește — după ce se uscă bine — la legarea buților de beutură, printre doage, ca să nu curgă beutura.

Iar pe fundul apei din aceste zăvoaie, se produce un nămol negru, pe care femeile din comună îl folosesc pentru feștitul în negru, a vestmintelor de lână. Chiar și mama mea, cu acest nămol, ne feșteă în negru țundrele (șubele) și mânecarele de lână, cu care umblam la școală, căci în țundră, cioareci și opinci, toți patru frații Densușianu (eu, George, Aron și Nicolae) am umblat în școalele Blajului până le-am terminat, nu cum sunt îndatinați acuma studenții, a se purta și înțorțonă cu vestminte de boltă — după modă — ruinându-și prin aceasta părinții săraci.

Tot pe teritoriul acestei comune — spre apus — se află comuna «*Steiu*», numită dela un *steniu* mare de piatră, care se ridică ca un turn înalt — cam de vre-o 15—16 metri înălțime, — în capătul comunei din spre apus, lângă drumul satului.

Comuna aceasta s'a format încă din veacul al 17-lea din locuitorii Densușiuului, cari având locuri de fân, pădure și pășune în această parte a teritoriului său, s'au așezat aici, formând comună deosebită de Densușiu, dar teritoriul rămânând comun pentru ambele comune și până în prezent.

Tot pe teritoriul Densușiului, spre apus dela comuna *Steiu*, încă până în veacul trecut (1850) — la localitatea numită — «*Schmelz*», s'a exploatat de către o societate germană, băi de piatră de fer, a căror product, format în bălvani mari de fier crud în topitoarea (*Schmelz*) instalată lângă băi, de aci apoi se aduceau la comuna *Hațegel* de lângă Densuși, unde erau instalate maiele de bătut trampii (bălvanii) și prefăcuți în pente, druguri și alte recvisite de fer, puterea motrice a mașinelor de bătut și curățit ferul eră apa, care este condusă și curge de către Retezatul, prin comuna *Hațegel*; de aci apoi ferul se transpoartă de către neguțatori și alte institute, ba toate trebuințele de fer ale poporului de pe valea *Hațegului* de aci se câștigau.

Acum și baia și edificiile cu căminele de topit și bătut ferul sunt părăsite și ruinate.

La această descriere, mai adaug și numirile specifice cu care — până în prezent — se mai numesc câmpurile deosebite din teritoriul comunei Densuși precum și dealurile și văile cu cultura lor de pe tot teritoriul, apoi în fine și numele familiilor române, care peste tot veacul trecut au populat această comună, ca să se cunoască și păstreze

Adaosurile acestea, le aflu de mare interes, pentru a fi conservate ca documente istorice, nerăsturnabile, ce dovedesc viețuirea de veacuri a neamului românesc pe aceste părți și vrednică să nu fie uitat de generațiunile noastre viitoare, deci se urmeze:

I. Dealurile.

Nr.	Numirea	Cultura
1.	Codinu	pășune
2.	Bufoni	pădure și pășune
3.	Fața-mânei	pădure
4.	Tarniția	"
5.	Prihodiște	"
6.	Soții	pădure și pășune
7.	Miloia	pădure, pășune și fânațe
8.	Lacuri	pădure, pășune și fânațe
9.	Dealu-negru	" "
10.	Găvănile	" "

II. Văile.

1.	Valea-ferului	cu pomet, arător, pădure, fânațe.
2.	Valea-Poienilor	" " " "
3.	Valea-Criviei	" " " "
4.	Valea-Negrilei	pădure și fânațe.

III. Câmpurile.

1.	Lunca-din-jos	arător
2.	Lunca-din-sus	"

3.	Obreșia-din-sus	arător
4.	Obreșia-din-jos	„
5.	Șesuri	pomet, arător și fânațe
6.	Poiana	arător
7.	Cremeni	„
8.	Bălturii	„
9.	Gura-Ciulei	„
10.	Croși	arător, pădure și pășune.

IV. Familiile române.

1. Bogdani. 2. Bunești. 3. Cristurean. 4. Dancioni. 5. Damian. 6. Di-
nișioni. 7. Densușieni. 8. Cățiunașiu. 9. Feleitariu. 10. Gândăconi. 11. Găr-
deni. 12. Giurmoni. 13. Grama. 14. Ilioni. 15. Iacoboni. 16. Ianculești.
17. Iorgoni. 18. Ivasconi. 19. Lasconi. 20. Lăpădătoni. 21. Lazaroni. 22. Mă-
rian (Beca). 23. Masloșian. 24. Mestecanian. 25. Marculești. 26. Mezin.
27. Murariu. 28. Negroni. 29. Niculești. 30. Nistorești. 31. Nodești. 32. Po-
pești. 33. Pipău. 34. Șofronești. 35. Stoiconi. 36. Strelucioni. 37. Vasilioni.
38. Tomoni. 39. Udroniu.

V. Familii maghiare.

1. Lukács. 2. Kenda. (Breteanu).
Lugoș, 22/9 Martie 1909.

B. Densușianu.

OAMENI ȘI FAPTE.

Incepem această rubrică cu gândul de a adună la un loc biografiile și portretele tuturor oamenilor, cari au avut vreun rol în viața noastră națională. Alături de figurile mari și îndrumătoare, vom desgropă din negura uitării și pe acei muncitori harnici și modești, cari fie că n'au avut ambiția fie că nu i-au ajutat puterile să se ridice la înălțimile de unde îi vede și-i admiră posteritatea. Ne vom strădui chiar să scoatem la lumină mai ales pe acești din urmă, fiindcă soarta meritelor și vredniciei lor e mai vitregă, fiindcă se pierd mai ușor amintirile despre cei ce, prin activitatea lor restrânsă și fără sgomot, au semănat câte un grăunte rodnic pe ogorul sărac al culturii noastre naționale.

Astăzi, când istoria se scrie apreciind toate valorile, toți factorii cari determină și constituie viața unui popor, credem că vom face un serviciu real cunoașterii trecutului nostru, dacă vom reuși să reinviem figurile bărbaților cari au avut un rol cât de neînsemnat în vremea lor.

În 1901 comitetul central al Asociațiunii a decis să editeze, sub numirea «*Panteonul Asociațiunii*», o publicație, care să cuprindă biografiile și portretele tuturor fondatorilor, membrilor fondatori și pe vieață, preșidenților și ale acelor bărbați cari au promovat, în mod deosebit, interesele culturale ale «Asociațiunii».¹

Biroul «Asociațiunii» a și început adunarea datelor necesare, cerând fondatorilor, membrilor fondatori, și pe vieață autobiografiile și portrete. O parte dintre ei au și trimis material prețios, pe care-l vom întrebuința abia acum. Iar celor cari n'au răspuns ne vom adresă din nou, rugându-i să ne stea într'ajutor la realizarea unei lucrări atât de frumoase și atât de folositoare.

Nu vom publica, însă, decât biografiile și portretele celor încetați din vieață, ca să ferim publicația noastră de orice influințe păgubitoare adevărului și seriozității intențiunilor noastre.

La adunarea generală a «Asociațiunii», ținută, la 1903, în Baia-mare, s'a sulevat ideea² de a se publica «portretele persoanelor mai marcante din istoria poporului român.» În 1905 secția literară a prezintat sedinței plenare a secțiunilor un program amănunțit asupra biografiilor bărbaților noștri mai distinși din trecut,³ cari ar fi de publicat în Biblioteca poporală a «Asociațiunii». Programul a și început să se realizeze, dar nu în forma poporală proiectată. În anul trecut d-l Dr. I. Rațiu, profesor în Blaj, a prezintat în ședința plenară a secțiunilor, o lucrare mai întinsă asupra vieții și activității lui Al. Papiu Ilarian, iar în anul acesta dl Dr. A. Chețianu, profesor în Blaj, a publicat o broșură despre Florian Porcius, ca botanist.

Toate aceste lucrări, precum și programul secțiunilor științifice-literare pot apărea rând pe rând, în această revistă. Iar când vom avea la îndemână mai multe studii, ne vom putea gândi și la popularizarea lor prin «Biblioteca poporală a «Asociațiunii», pentru care trebuiesc redactate într'o formă atrăgătoare și pe înțelesul poporului.

Prin această rubrică facem deci un început, facem lucrările pregătitoare atât pentru «Panteonul Asociațiunii» cât și pentru «Biografiile bărbaților însemnați».

În publicarea biografiilor și portretelor, deocamdată nu ne putem supune nici unei orânduielei cronologice, fiindcă mare parte din material ne lipsește.

Ca să putem continua, cu rezultate multămitoare, această lucrare, ne adresăm tuturor să binevoiască a ne trimite informațiuni amănunțite și fotografii (dacă se poate din diferite epoce, însemnându-se pe fiecare anul în care au fost făcute) privitoare la oamenii cari

¹ V. „Transilvania“, 1901 Analele p. 154. Deciz. 169.

² V. „Transilvania“ 1903. Anale p. 157 și 160.

³ V. „Transilvania“ 1905 Anale p. 196.

au avut un rol cât de modest în viața poporului nostru. Ne vor face bun serviciu ceice ne vor trimite și corespondența și manuscrisele rămase în urma acestor bărbați, cari, împreună cu fotografiile și cu toate hârtiile primite, se vor păstra în «Muzeul Asociațiunii», ca totatătea documente prețioase pentru viitorime.

Oct. C. Tăslăuanu.

Ioan Axentie Severu. (fotogr. 1891.)

S'a născut în Frâua, scaunul Mediașului, la 3/15 Aprilie 1821, din părinții Iacob Baci recte Rațiu și Ana Axinte. Școalele primare le-a urmat în Blaj (1831—1835), iar studiile secundare și academice le-a făcut în Sibiu, (1835—36) și Blaj, (1840—46), de

unde la 1847 trece în România, ca profesor de limba latină și română. Ia parte la mișcarea din 11 Iunie 1848, în București. Ca comisar de propagandă a ținut un discurs înflăcărat pe câmpul Filaretului. Pe urmă fu trimis, împreună cu Aron Florian, la Craiova pentru organizarea județului Dolj. Aflând de arestarea lui Sim. Bărnăuțiu, A. Tr. Laurian și N. Bălășescu își dă dimisia și se întoarce pentru eliberarea lor. La adunarea grănițerilor din Orlat, dela 11 Septembrie 1848, a ținut un discurs istoric și noaptea, spre 12 Septembrie, a plecat cu 200 de feciori la Blaj, unde a intrat în 14 Septembrie, cu 4000 de oameni pușin armați. De aici s'au trimis doi delegați cu protest contra recrutării celor 100.000 votați de dieta din Pesta și cerând eliberarea prizonierilor politici Balint, Moga, Mikes etc. După proclamarea înarmării generale, organizează gloatele, înștiințează pe Iancu, apără comitatul contra celor dela Agyakfaleu, desarmează pe insurgenții, și, dela 20 Martie 1849, apără partea sudică a munților apuseni până la 27 Iulie acelaș an.

Din Octombrie 1851 până în Iunie 1852 a fost secretar la tribunalul corecțional din Alba-Iulia. Din Iunie 1852 director de cancelarie la tribunalul din Orăștie, iar din Octombrie 1852 adiunct de concept la tribunalul din Sibiiu, până la organizarea lui definitivă din 1854, când, fiind numit director de cancelarie la tribunalul din Șimleu, s'a retras. — A fost decorat, cu ordul Francisc Iosif, cl. III (în Sibiiu 1852), Sta Ana, ord. militar Austriac cl. III și crucea de aur cu coroană, pentru merite. Dela 1860—65 a fost curator primar la biserica din Lipoveni, Alba-Iulia.

La 1862, în Brașov, s'a căsătorit cu Eufrosina Blebea.

A scris: Raport către împăratul despre activitatea lui din 11 Sept. 1848 — 14 August 1849. L-a redactat în Noembrie 1849, în Cenade și l-a predat lui I. Maiorescu. A fost tipărit, prescurtat, de A. Tr. Laurean la Gerold et Sohn în Viena, 1850. — Răspuns Comitelui Teleki Sándor, Br. Kemény István și Szilágyi Farkas, cari au învinovățit pe glotașii români de incendiu, hoți ordinari, răpitori etc. Sibiiu 1888 și Brașov 1897. A ținut câte-o disertațiune în Deva¹ și Mediaș. A colaborat la „Gazeta Trans.“, „Tribuna“, „Foaia Poporului“, „Unirea“, și a scris un singur articol în „Tribuna Poporului“.

A dat ideea și a compus statutele Asociațiunii tuturor Românilor și în înțelegere cu I. Rațiu, M. Nicola și Nic. Gaitanu le-a trimis lui G. Barițiu, la Brașov, care le-a trimis episcopului Șaguna, iar acesta le-a dat, spre cenzurare și referadă lui I. Pușcariu, care le-a adus în adunarea din Sibiiu, la 1861, unde s'a schimbat titlul, s'au modificat și pe urmă s'au trimis guvernatorului spre aprobare. Axente, Balint și Iancu a depus, în 1850, prin Dr. Vasiciu, la casa de păstrare din Sibiiu, suma de 2700 fl. ca să se înființeze o Academie de drept cu limba de propunere română. După doi ani, neînființându-se academia, și-a ridicat banii. Din ideea academiei se născu ideea „Asociațiunii transilvane“.² Axente a fost membru fondator al „Asociațiunii“ dela 1870.

A încetat din viață la 13 August 1906, în Brașov.

Basiliu Bașota Moțiu Dimbul.

S'a născut la 1 Ianuarie 1836, în Zagra, districtul Năsăudului, din părinți Teodor Bașota, care a fost primul rațioținist de regiment, și Eudochia Sânveli, fată de învățator. S'a căsătorit la 8 Iunie 1857 cu Amalia Szabó de Szatmár. Din aceasta căsătorie i s'au născut trei fii și trei fice, toți încetați din viață între anii 1858—1887 și înmormântați în Abrud.

Studiile: școalele elementare militare le-a urmat în Năsăud, cele secundare la piariști în Cluj și la colegiul reformat din Dobrișin. Studiile academice le-a făcut la academia de drept din Sibiiu.

¹ v. „Transilvania“ 1874 pp. 236 și urm.

² Datele sunt luate aproape cuvânt de cuvânt după autobiografia scrisă de Axente în Brașov, la 20 Maiu 1902, originalul se păstrează în secția manuscriselor din biblioteca „Asociațiunii“.

Dela 18 Iunie 1855 până la 1860 a fost cancelist de pretură în Abrud, apoi jude procesual în districtul Năsăud, dela 1861 vice-notar la tribunalul din Abrud, apoi dela 8 August 1867 până la 1 Ianuarie 1872 jude singular în cercul Zlagnei, cu sediul în Abrud, când a fost numit jude regiu la tribunalul din Abrud, unde a servit până la 1875. În acest an a fost permutat la Odorheul săcuiesc și de aici la Alba-Iulia, unde la 1 Aprilie 1888, din cauză de boală, a fost pensionat.

În 1859 a cutrierat toți munții apuseni ai Transilvaniei, cu scop de a cunoaște produsele lor naturale și a raportă guvernului rezultatul acestei călătorii.

A scris: „Dela sorgentele Ternavei mari“ („Transilvania“ 1876, pag. 97 și urm.), „Ceva din cunoștințele meteorologice“ („Transilvania“ 1877, p. 103 și urm.), Din istoria dreptului montan, Descrierea fabricii de cărănițe din Praid, Paștile săcuiești sau Budaismul acelora, Tractat istoric despre teritoriul rupt din pământul României la osebite timpuri. Toate acestea au apărut în foaia Asociațiunii. La adunările generale ale Asociațiunii din Abrud, Năsăud și Sebeș a ținut câte-o disertațiune. A mai colaborat la „Foaia școlastică“ din Blaj edată de prof. I. German, unde a scris „Istoria stenografiei“, „Munții apuseni ai Transilvaniei după structura lor petrografică, arheologică și mineralogică (apărută și în ediție separată). În „Federațiunea“ a publicat monografia „Vălii Rocnei“. A scris mai multe articole de interes public în „Gaz. Transilvaniei“, „Concordia“, „Federațiunea“ și „Telegraful, Român“ parte sub numele propriu, parte sub pseudonimele Iotabar, Ruconiu și Cibleșan.

A colaborat la „Educatorul“ de sub redacția lui Dr. Barb Constantinescu prin 1883/4. A scris, la 1891, în foaia „Abrudbánya és vidéke“ istoria numelui și numirilor râurilor: Dunărea, Olt, Murăș, Jiu, Arieș, și a Someșurilor, pentru a dovedi că nu sunt maghiare.

Cu politica nu s'a ocupat. Biserica și cultul gr.-or. și gr.-cat. românesc l-a cinstit și iubit, nefăcând deosebiri între ele. În 1875 murindu-i și al treilea fecior Emiliu Dionisiu a făcut o mică fundațiune, întru amintirea lui dându-o în administrația Asociațiunii, cu scop de a se ajutără studenții români dela gimnaziu, din munții apuseni ai Transilvaniei și din districtul Năsăudului.¹

Basiliu Bașota Moțiu Dimbul.

¹ Testamentul s'a publicat în „Transilvania“ 1877, p. 17.

Dela înființarea „Asociațiunii“ a fost membru ordinar, apoi pe vieață și, în urmă, membru fondator al ei.

Familia Bașotă se trage din Moldova, din familia boierească „Bașota“, din care au ieșit vornici de țară, spătari, pârălabi de Hotin, și mai pe urmă, Anastasiu Bașotă a fundat colegiul și internatul dela Pomârla, în Dorohoiu.

„Străbunul meu s'a refugiat în Transilvania după bătaia dela Cassiu, pe timpul lui Duca Vodă, clădind mănăstirea de pe hotarul comunei Zagra, unde, în 1763, s'a retras episcopul Petru Pavel Aron dinaintea furiei poporului care nu voia a primi armele, și de aci a ocărmit, mai mult timp, dieceza gr.-cat. din Blaj. Apoi a mai clădit și biserica de lemn din comuna Runc și a ajutat pe Luca Sânveli la clădirea bisericii din „Bourbuleni“ din comuna Zagra, care astăzi zace în ruine“.¹

A încetat din vieață la 5 Decemvrie 1908, în Zagra (comit. Bistrița-Năsăud).

DOCUMENTE ISTORICE.

Trei scrisori dela sfârșitul sec. XVIII-lea.

Între manuscrisele bibliotecii Bruckenthal se află următoarele 3 epistole, de interes pentru istoria Românilor din Muntenia.

I, în limba germană, e o epistolă de recomandaje a baronului Bruckenthal, adresată vice-cancelarului de stat din Viena, cu rugăminte de a da tot sprijinul posibil spătarului Ienache Văcărescu, care călătoria în (1782) la Viena, în misiuni diplomatice²;

II, în limba italiană, e scrisoarea mazilului principe Alexandru Ipsilante, care se plânge cătră Bruckenthal de încăpăținarea și neascultarea fiilor săi, cari prin fuga lor în Ardeal l-au adus în prepus la înalta Poartă otomană și l-au silit a-și cere destituirea de groază, să nu-l ajungă o soarte și mai tristă.³ Indureratul părinte roagă stăruitor pe Bruckenthal, să-i îndemne a se întoarce în casa părintelui lor, că nu li se va întâmpla nici un rău, pe când rămânând departe, vor fi pricinuitorii celei mai mari nenorociri pentru familia întreagă;

III, în limba latină, răspunsul lui Bruckenthal cătră principele Alexandru Ipsilanti asigurându-l de viul interes, ce i-a purtat și îi va purta totdeauna și îndemnându-l a suporta cu bărbăție vicisitudinile sorții

I. Lupaș.

I.

Hochgebohrner Graf!

Der wallachische Bojar *Vakareszku*, nach ihrer Landessprache *Szetâr*, oder Landesgeneral, der die Ehre haben wird, Euer Excellenz dieses Schreiben zu überreichen, geht in den Angelegenheiten seines Herrn, des Hospodars von der Wallachey, nach Wien, und hat mich um meine Empfehlung an Euer Excellenz ersucht. Ich habe mich der Entrichtung dieser an mich verlangten Gefälligkeit um so weniger ent-

ziehen zu können geglaubt, da ich einerseits durch nachbarliche Pflichten, andererseits durch die Betrachtung, dass er, wenn er will, den 7-bürgischen Sachsen (in impur: Unterthanen) eben so sehr nützen als im entgegengesetzten Fall schaden kann, mich einigermassen dazu vor verpflichtet gehalten. Indem ich aus diesen Rücksichten hiemit sein Verlangen erfülle, und im Vertrauen auf die alte mir von Euer Excellenz gütigst geschenkte Gnade und Gewogenheit, Euer Excellenz zu bitten, mir die Ehre

¹ Datele luate aproape cuvânt de cuvânt din autobiografia scrisă de Bașota în 1902. Originalul se păstrează în Secția manuscriselor din „Biblioteca Asociațiunii“.

O. C. T.

² Cf. și N. Iorga: *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha 1905 vol. II pag. 232.

³ *Ibidem* pag. 190.

gebe, in vorkommenden thunlichen Fällen, ihm Gewogenheit und geneigten Willen zu erweisen: rechne ich es mir übrigens zu vorzüglichen Vergnügen, bey dieser Gelegenheit, Euer Excellenz das Bekänntniss meiner alten Hochachtung [und Ergebenheit] erneuern und um die Fortsetzung Ihrer Gnaden bitten zu können. Ich aber habe die Ehre, mit besonderer Verehrung zu sein

Euer Excellenz

ganzgehorsamster Diener
Hermannstadt den 24-ten Jenner 1782.

Baron Bruckenthal.

II.

Ecclza

Poi che dal primo momento della mia afflizione V. E. si è degnata interessarsi tanto in mio favore, senza omettere di ringraziarla per quanto fui ora, si è adoperato, vengo con questa a parteciparli il colmo della mia disgrazia supplicandola a radopiare premure poi che il bisogno estremo lo richiede in favore d'un angustiato Padre.

Eccomi finalm [en] te in cotesto giorno, deposto dal Principato. Ecco li tristi frutti della inconsiderata fuga, e del ritardato ritorno dei miei figli. Al caso atroce non rimane ciglio asciuto, anche delle persone più indifferenti; solo il cuore di miei figli, si mantiene indurito. La Sublime Porta a creduto a proposito dismettermi dell' impiego e ben che ciò sia stato con tutte quelle marche d'onore, in atenzione dei miei servigi; niente di meno vi è da temere le più funeste conseguenze se la solecita venuta dei miei figli non le arrestà. Ecco dunque un Padre, e tutta una famiglia vittima d'un sconigliato capriccio, d'una inconsiderazione giovanile. Eccomi ridotto al duro passo di tornare a Costantinopoli in breve. Ma! Come ritornare senza li figli? No. Non tanto agisce in me il timore delle inevitabili conseguenze, come l'amore Paterno per solecitare il loro ritorno. Se le mie circostanze fano brechia nel cuore più insensibile come non potrà sperare che operino in quello di V. E. il di cui carattere distintivo è la Bontà e la umanità. Se le preghiere dun que d'un Padre smarrito; se le lagrime e singhiozi d'una angustata

Madre se le suppliche più umili di tutta una desolata famiglia, meritano qualche cosa appresso V. E. la supp [li].^{co} e per quanto vi è di più sacro in cielo, ed ha più caro sul la terra la scongiuro a porgermi aita, e vedere la maniera nella quale possa riavere gli fugitivi figli.

Egli è vero Sig [no].^{re} che loro m'hano causato questo funesto colpo con la loro fuga: ma mi son figli, e solo chi è Padre sà di qual peso sia cotesto titolo nel cuore d'un genitore. Che non li tratenga il timore che io mai li riufacei il loro fallo ne le tristi resulte. Lo giuro; scordaro tutto, e li ricevero con viscere Paternali; ma che voglian lasciare il povero genitore la afflitta Madre, in circostanze si critiche, in così evidente pericolo eccede li limiti della tirania, e più atroce se mi rende il colpo quando considero che vie ne dalle mani di miei figli. Che non li arresti il timore dei risentimenti della Sublime Porta poi che questa se il loro ritorno è solecito fingerà di tutto ignorare, e non li pregiudicherà il loro mancamento in nulla ausi rispetterà in loro l'Augusta Imperiale mano dela quale gli ho ricevuto, ciò che al contrario se si mostrasero ostinati potrebbe quella attribuire il fallo a superiore impulso e vindicare il mancamento dei figli sopra il Padre innocente. Queste riflessioni ed altre che lascio alla considerazione di V. E. la supp [li].^{co} a fargliele capire, e mettere tutto in opera a fine che io possa consolarmi in un tempo nel quale si bisogna conforto. Spero questa gratia di V. E. e pregandola compatire al mio dolore che mi rende molesto con tutta considerazione, e vera stima mi dico

Di Vtra Ecclza

U[milli]mo ed obbl [gatissi] mo Serv [ito].^{re}
Bucoreste 14/25 Gen.^o 1782

Alessandro P [rincip] e:

Pe copertà: à Son Excellence Monseigneur le baron de Bruckenthal conseiller intime d'état, Comendeur de l'ordre de St. Etienne et gouverneur de Sa majeste imperiale et royale Apostolique dans la grande principaute de Transilvanie — (în dos pecete de ceară roșie).

III.

Celsissime Domine Princeps!
Domine Mihi Colendissime!

Iustitiae administratio, et praesidium, quod Celsitudo v[est]ra, qua bonus Vicinus, Transylvanis nostris ab eo tempore, quo illius provinciae gubernaculum tenuit, non modo non denegare, sed singulari benevolentia et aequanimitate praestare dignata fuit, ad quaevis mutua vicinitatis officia me obstrinxerant.

A quo autem nuperi tristes Domus Suae casus et vicissitudines, quibus paternae teneritudini acerbiores contingere haud potuerunt, moerorem et luctum super eandem diffundere coepissent, studium, quaevis officia humanitatis exhibendi, compassione sincera junctum, excrevit tantopere, ut omnes partes mihi concessas explere omnino annisus fuerim. Inter has animi sollicitudines, redditae mihi sunt pre-

tiosissimae *Celsitudinis Vrae* sub 24^a elapsi ad me exaratae Litterae, raram humanitatem, vicemque amaram, miseranda adfictione adpersam undiquaque spirantes.

Patiatur *Celsitudo Vra* sibi persuaderi, nihil me omnium eorum, quae ad meas partes quodammodo pertinere, et ad animi Sui aegritudinem depellendam, moeroremque leniendum facere poterunt, drelicturum.

De reliquo precor, et opto cordicitus, ut animi magnitudo, qua *Celsitudo Vra* hucusque varias, ut natura humana fert, vitae fortunaeque vicissitudines constanter supportavit, hance etiam tristem sortem viriliter vincere et perferre *DEO* auxiliante juvet; indesinenti veneratione persistens

Celsitudinis Vrae

Cibinii Die 2da Februarii 1782

obligatissimus servus

Baron Bruckenthal.

Biblioteca veche a bisericii Sf. Nicolae din Braşov.

Biserica Sf. Nicolae din Braşov, cea cu un trecut atât de interesant şi uneori chiar mareş, are astăzi o bibliotecă populară înfiinţată de câţiva ani şi alta care cuprinde cărţi vechi. Aceasta din urmă îşi are istoria ei, care începe cu veacul al 17-lea şi care probabil nu va mai înregistra de aici înainte nici o pierdere, căci fiind bătrânele cărţi aşezate acum într'un dulap şi înregistrate într'un catalog, sperăm, că nu-şi vor mai schimba stăpânul şi nu se vor mai ruina aruncate de colo-colo.

Consemnări din catastive, acte din arhiva bisericii, precum şi diferite însemnări din cărţi şi etichetele de pe ele ne dovedesc, că din cele mai vechi timpuri au fost la biserica Sf. Nicolae oameni cu dragoste de carte, şi cu pricepere pentru importanţa cărţilor vechi şi rare. Cu durere constatăm însă, că multe cărţi trecute prin catastive şi pe aiurea ca ale bisericii, astăzi nu se mai ştie unde sunt. Puţine se vor fi ruinat prin întrebuiţare. Cele mai multe vor fi căzut jertfă lăcomiei unor oameni necinstiţi.

Cea mai veche consemnare a cărţilor bisericii Sf. Nicolae din Braşov o aflăm la pag 19, 20, şi 23 ale catastivului bisericii, care datează dela sfârşitul veacului al 17-lea. Din această consemnare notăm numai următorul titlu: „1 beseadā ap(os)t(ol)lskaa dela Voica ispravnic pārintele Ghenadie arhiepiscopu belgradski.“ Să fie aceasta oare evanghelia cu învăţătură, tipărită la Bălgrad la a. 1641? — Această consemnare o copiază şi completează la a. 1693 în acelaş catastif p. 85—89 preotul Florea, feciorul lui Todoran Băran, preoţit la a. 1692, Oct. 13, după cum ne-o spune însuş (catastivul I al bisericii; cfr St. Stinghe, Istoria besearecei Şcheailor Braşovului, p. 21). La înregistrarea cărţilor i-a ajutat numitului preot ceauşul spătăresc David Corbea (v. catast. I, p. 96), care a jucat un rol însemnat în luptele Braşovenilor în contra unirii. Ca dată a consemnării luăm a. 1693, notat în fruntea altor consemnări scrise în acelaş catastif de acelaş preot la pag. 60, 65 etc. şi după „izvodul“ cărţilor, la pag. 95. Din acest izvod constatăm, că biserica Sf. Nicolae din Braşov a avut pe acel timp următoarele cărţi de valoare, pe care astăzi nu le mai are:

1. Mitrop. Varlaam: Carte românească de învăţătură Duminecelor preste an. Iaşi, a. 1641 sau 1643, (cfr. Bianu-Hodoş, Bibl. rom. v. p. 137, 536.) (Catastivul nostru îi zice: „1 poucenie rumânească dela Varlaam dela Moldova.“)

2. Noul testament, Belgrad, 1648. (În catastiv: „1 tiștament dela Rakoți tiparnic.“) La a. 1753 eră această carte încă în posesiunea bisericii (V. cat. II, p. 171).

3. Cheia înțelesului, București 1678 (În catastif: „1 cliuci rumănescu dela Varlaam mitropolitul.“ *Cliuci* este titlul cărții slavonești, (cfr. Bianu-Hodoș, Bibl. rom. v. p. 220) La a. 1753 eră încă în posesiunea bisericii (v. cat. II, p. 172.)

4. Dosoftei: Viața sfinților. Iași. 1682—6 (În catastif: „1 prolog rumănescu dela Dosoftei dela Moldova“. La pag. 86 e vorba de un prolog pe lunile Martie-August și de altul pe Sept., Oct., Noemvre. De acea suntem de părere, că sub vorba „prolog“ preotul Băran a înțeles: Viața Sfinților.)

5. Evangelia, București, 1682. („1 ev(a)ngh(e)lie rumănească dela Șerban Cantacozino voevod“.

6. Apostol, București, 1683. („1 praxiu rumănescu dela Șerban Cantacuzino voevod“).

7. Dosoftei: Parimiile preste an. Iași 1683. („2 părechi de parimii rumănești unele din postul cel mare sunt date de popa Vasilie, iar alte preste tot anul date de Micul Grețul“).

8. Cărare spre scurt, Bălgrad, 1685. (1 cărțule rumănească anume cărăruia scurt(a) tipărit(ă) în Belgrad“.)

9. Ciaslovăț, Bălgrad, 1685 (2 exemplare).

10. Molitvelnic, Bălgrad, 1689.

11. Sf. Ioan Gură de aur: Mărgăritare, București, 1691. („2 mărgăritări ale lui Ioan Zlataust rumănești date de Constantin Brâncovanul Băsărabă Voevod“).

Un interes bibliografic deosebit ni se pare, că prezintă următoarele titluri:

1. 1 pogrebanie rumănească dela Belgrad.

2. 1 propovedanie rumănească a morților tipărită în Belgrad.

3. 1 leturghie tiparnică dela Belgrad.

Nu putem ști cu siguranță, de cari cărți tipărite în Bălgrad până la a. 1693 poate fi vorba aici.

Dintre manuscriptele înregistrate în această consemnare numai de unul se spune, că a fost scris romănește, anume de o liturghie scrisă de protopopul Văsii Hoban, care a fost protopop dela 1659—1675. (v. Stinghe: Ist. bes. Șch.).

Din consemnările dese făcute în secolul al 18-lea notăm următoarele. În catastivul I p. 89 sunt înregistrate între altele:

1. „Un ohtoih rumănescu dela Costandin Vo(evo)d“, care nu poate fi altul decât octoihul tipărit în București în a. 1731.

2. „1 apostol rumănescu dela Costandin Vo(evo)d“, tipărit în Râmnic în a. 1747.

3. „1 liturghie rumănească și cu mo(li)tăvnic de dumnealui Șerban Com(is).“

4. „1 ceasoslov rumănescu dela Ștefan V(oevo)d“.

La pag. 90:

1. „O psaltire rumănească dela Sava Marcea“.

2. „O psaltire în vearșuri dela Todor Pisariu“, care probabil e identică cu psaltirea lui Corbea înregistrată la a. 1753 în cat. II, p. 172.

O notă de pe la anul 1730 amintește un mineiu scris și dăruit bisericii de popa Theodor fiul protopopului Florea. Iar la a. 1753 (cat. II, 171) sunt înregistrate 2 minee scrise de „părintele Theodor“.

O consemnare amănunțită am aflat în catastivul II pag. 171—2, anul 1753. Din această listă vedem, că atunci posedă biserica următoarele cărți, care astăzi nu le mai are:

1. Siciul de aur, tipărit la Sas-Sebeș în a. 1683.

2. „Un minei cu praznicile rumănești“, care se pare a fi fost tipărit la Buzău în a. 1698.

3. „Un penticostari slovenesc cu tipicele rumănești“, probabil cel tipărit la Buzău în a. 1701.

4. „1 ceaslov mare rumănesc“, care a putut fi cel tipărit la Târgoviște la a. 1715.
5. Ceaslovul dela Râmnic, din 1745.

Tot acolo sunt înregistrate: un octoih, un triod și un penticostar, scrise cu mâna, toate trei românești.

Perderea cea mai recentă, care a suferit-o biblioteca noastră, este dispariția sbornicului slavonesc, tipărit de diaconul Coresi la Sas-Sebeș în 1585, pe care autorii Bibliografiei rom. vechi o găsiseră între cărțile bisericii Sf. Nicolae.

La Biserica Sf. Nicolae din Brașov se întrebuințează la serviciul dumnezeesc multe cărți vechi, care pentru valoarea lor ar trebui păstrate în bibliotecă și înlocuite cu altele nouă. Dăm aici lista acestor cărți până pe la jumătatea secolului trecut:

1. Triod, Buzău, 1700.
2. Evanghelie, București, 1723.
3. Triodul săptămânei mari, București, 1726.
4. Triod, Râmnic, 1731.
5. Cazaniile lui Ilie Miniati, București, 1742.
6. Evanghelie, București, 1750.
7. Liturghie, Iași, 1759.
8. Triod, Râmnic, 1761.
9. Mineie, Râmnic, 1776, 1779—1780.
10. Penticostar, București, 1782.
11. Molitvenic, Blaj, 1784.
12. Apostol, Râmnic, 1794.
13. Acathistul și paraclisul sfintei cruci de G. Nicolau, Sibiu, 1802.
14. Mineiu pe Noemvrie, Pesta, 1804.
15. Orologhion, Brașov, 1806.
16. Chiriadromion, Mănăstirea Neamțul, 1811.
17. Viețile sfinților, luna Decemvrie, Măn. Neamțul, 1811.
18. Viețile sfinților, luna Maiu, Măn. Neamțul, 1813.
19. Ceaslov de Ioan Barac, Brașov (?).
20. Rânduiala sfântului maslu, sec. XIX.
21. Molitvenic, sec. XIX.
22. Penticostarion, București, 1820.
23. Liturghii, București, 1833.
24. Psaltire, Iași, 1835.
25. Octoih, Măn. Neamțul, 1836.
26. Apostol din timpul lui Alexandru Dimitrie Ghica, 1836.
27. Evanghelie, Buzău, 1837.
28. Noul Testament, Smirna, 1846.

Nu fără importanță pentru trecutul bibliotecii, de care ne ocupăm, sunt și următoarele date: La 1722, Sept. 1 mitropolitul Ungro-Vlahiei Daniil trimite preotului Radu (Tempea) dela biserica din Șcheii Brașovului 14 molitvelnice (v. Dr. Stinghe, Documente I, 64).

La 1744, Sept. 30 se notează în cat. II, p. 52, că „toate cărțile câte trebuie peste tot anul s'au trimis dela luminata împărăteasă a Moscului Elisaveta Petrovna“.

La 1770, Iulie 1, se trimit arhierelui Sofronie Chirilovici cărți de ale bisericii, de cele dela Moscva, pe care le înapoiază (v. cat. I p. 179).

La 1827, Nov. 15, protopopul Brașovului Ignatie Carabeș dă ordin preoților și reprezentanților bisericii Sf. Nicolae să noteze „cărțile cele de lipsă a sfânta slujbă și alte cărți, ce vor mai fi, și unde s'au tipărit și la care an“. (Dr. Stinghe, Doc. III, 88).

La 1854, Nov. 10 cere Șaguna dela biserica Sf. Nicolae din Șchei niște cărți vechi slavone pentru doctorul Viașteslavu Nanca, la cecece reprezentanța bisericii răspunde următoarele: „privind cerutele cărți vechi ca niște neprețuite și rare odoare ale bisericii, sub nici o condițiune nu sântem volnici a le da din arhiva bisericii afară“. (Dr. Stinghe, Doc. IV, p. 133—135).

La 1858, Maiu 14 Șaguna învătă Eforia bisericii Sf. Nicolae să angajeze doi profesori, cari să facă catalogul cărților vechi ale bisericii.

După aceste pentru a face cunoscută starea actuală a bibliotecii vechi a bisericii Sf. Nicolae din Brașov, lăsăm să urmeze partea aceea din catalogul numitei biblioteci, care cuprinde cărțile cele mai vechi până pe la începutul veacului trecut:

I. Evanghelii.

<i>Nr. curent</i>	<i>Nr. vechiu</i>	<i>Autorul</i>	<i>Titlul</i>	<i>Locuința și anul</i>	<i>Observări</i>
1	251	Diac. Coresi și Tudor	Evanghelie	Brașov 1562	slav.
2	—	Diac. Coresi	Evanghelie cu învățătura	Brașov 1581	rom.
3	260	—	Tâlc de evanghelie	Brașov înainte de 1612	slav.
4	—	Radu Témpe	Evanghelie	Brașov 1721	rom. manuscript.
5	252	—	—	—	slav.
6	330	—	—	—	slav. manuscript.
7	264	—	Evanghelie slavonă	conform unei note înainte de 1660	—
8	261	—	Tâlc de evanghelie slavonă	prob. din Moscva din anul 1735	—
9	290	—	Evanghelie slavonă	scrisă pe timpul domniei lui Alex. Lăpușeanu, 1560.	—

II. Apostoli.

1	265	Arh. Elisei	Apost. Pavel cu cuvântări	Kiev înainte de 1624	slav.
2	253	—	Apostol	mai vechi decât 1662	slav.
3	161	—	Apostol	Blaj 1802	rom.

III. Octoihe.

1	267	Diac. Coresi	Octoih slavon glas 1, 2, 3 și 4	Brașov 1574	slav.
2	268	Diac. Coresi	Octoih slavon glas 5, 6, 7 și 8	Brașov 1575	—
3	266	—	Octoih slavon	Brașov 1578	—
4	—	Ep. Râmnic. Grigorie	Octoih românesc	Râmnic 1750	—
5	230	—	Octoih grecesc	Râmnic 1755	—
6	—	Arh. Filaret	Octoih românesc	București 1774	—
7	—	Ep. Argeșului Iosif	Octoih românesc	Râmnic 1811	2 exemplare
8	341	—	Octoih slavon	—	manuscript.
9—10	269—270	—	Octoih slavon	Moscva 1740	—

IV. Mineie.

1	297	—	Mineiu slavon pe Noemvrie	1517	manuscript
2	283	—	Mineiu pe Septemvrie	1538	slav.
3	296	—	Mineiu slav. pe Octomvrie	Conform unei note înainte de 1611	manuscript
4	302	—	„ „ pe Februarie	Conform unei note înainte de 1611	„
5	304	—	„ „ pe Martie	Conform unei note înainte de 1611	„

<i>Nr. curent</i>	<i>Nr. vechiu</i>	<i>Autorul</i>	<i>Titlul</i>	<i>Locuința și anul</i>	<i>Observări</i>
6	306	—	„ „ pe Maiu	Conform unei note înainte de 1611	„
7	307	—	„ „ pe Maiu	Conform unei note înainte de 1612	„
8	303	—	„ „ pe Martie	înainte de 1629	„
9	301	—	„ „ pe Ianuarie	înainte de 1651	„
10	309	—	„ „ pe August	înainte de 1656	„
11	308	—	„ „ pe Iulie	înainte de 1657	„
12	325	—	„ „ pe Iunie	înainte de 1660	„
13	300	—	„ „ pe Decembrie	înainte de 1695	„
14	305	—	„ „ pe Maiu	înainte de 1695	„
15	236	Ep. Mitrofan	Mineiu rom. pe Septembrie	Buzău 1698	—
16	237	„	Mineiu slavo-rom. pe Noemv. și Decembrie	„ „	—
17—20	238—241	„	Mineie slavo-rom. pe lunile Ian., Febr., Martie și Maiu	„ „	—
21—32	271—282	—	Mineie slavonești	Moscva 1741	—
33—43	219—229	—	Mineie grecești	1755	—
44	162	Radu Duma	Mineiu rom. pe Sept. trad. după cel slavon tip. la Moscva la 1741	Brașov 1779	manuscript
45	163	Radu Duma	Mineiu rom. pe Martie (ca cel de mai sus)	Brașov 1780	„
46	284	Diac. Coresi	Sbornic sau Mineiu de prazn. slav.	1568	—
47	293	—	Mineiu slav. pe Septembrie	—	manuscript
48	294	—	„ „ „ „	—	man. pe pergament
49	295	—	„ „ „ „	—	manuscript
50—51	298—299	—	„ „ „ Decembrie	—	„
52	313	—	Mineiu slav. pe Sept., Octomv. și Noemvrie	scris între anii 1530—50	manuscript pe pergam.

V. Tipice.

1	292	—	Tipic slavon	probabil înainte de 1610	manuscript
2	331	—	Tipic și evanghelii slav.	conform unei note înainte de 1666	„
3	232	Iereu Marcu	Tipic grecesc	1685	tipărit
4	291	—	Tipic slavon	conform unei note înainte de 1689	manuscript
5	263	—	„ „	Moscva 1733	tipărit

VI. Alte cărți necesare la slujba dumnezeiască.

1	320	—	Liturghier slavon.	—	—
2	316	—	Catavasier „	1492	manuscript
3	328	—	Molitvelnic mic „	1493 (2)	„
4	285	—	Tripesnic „	1561	—
5	321	—	Acaftistier „	Kiev 1625	—
6	326	—	Molitvelnic „	conform unei note înainte de 1630	manuscript
7	286	—	Penticostar „	înainte de 1641	—
8	245	—	Progrebania preoților slav.-rom.	Târgoviște 1650	—
9	259	—	Triod slavon	Moscva 1684	—

<i>Nr. curent</i>	<i>Nr. vechiu</i>	<i>Autorul</i>	<i>Titlul</i>	<i>Locuința și anul</i>	<i>Observări</i>
10	246	—	Liturghier slav.-rom.	Buc. 1680 dăruită la 1684 de preot. Stoica	—
11	243	—	"	Buzău 1702	—
12	242	—	Penticostar "	Buzău 1701	—
13	254	—	Triod slavon	Moscva 1742	—
14	287	—	Penticostar "	" "	—
15	323	—	Irmologhion "	" 1743	—
16	—	Popa Const.	Penticostar rom.	București 1768	—
17	234	—	Orologhion grecesc	1818	—
18	340	—	Ceaslov mic slav.	—	manuscript
19	329	—	Molitvelnic slav.	—	"
20	231	—	Penticostar grecesc	—	—

VII. Alte cărți bisericești.

1	249	—	Biblie slavonă	1581	—
2	310	—	Cuvântările lui Cantacuzin	conform unei note înainte de 1631	man. slav.
3	311	—	Cuv. fericitului Egumen Ioan din mănăstirea Iorisinai	înainte de 1660	man. slav.
4	319	—	Disputa creștinilor cu iudovii despre Mesia	înainte de 1673	slav.
5	314	—	Cuvântări despre Sfinți	înainte de 1679	man. slav.
6	—	—	Manuscript rom.	1680	—
7	166	—	Paremi rom.	o foaie poartă data 1644 alta 1690	manuscript
8	262	—	Piatra credinței	Moscva 1728	slav.
9—12	255—258	—	Extras din viețile Sfinților	Moscva 1735	slav.
13	233	—	Psaltire grecească	înainte de 1742	slav.
14	288	—	Molitvelnic slav.	Moscva 1743	slav.
15—21	333—339	—	Cărți de spovedanie	" "	slav.
22	315	—	Cuvântările lui Efre	înainte de 1631	man. slav.
23	250	—	Biblia slavonă	1768	—
24	167	—	Manuscript românesc cuprinzând învățături sufletești	probabil înainte de 1670	—
25	289	Diac. Coresi	Psaltire slav.	1577	—
26	312	—	Cuvântări bisericești din viețile Sfinților	—	man. slav.
27	322	—	Istoria lui Varlaam și Iosaf.	—	slav.
28	324	—	Tâlcueala Sfinților părinți	—	scris de Damaschin
29	332	—	Psalmi	—	man. slav.
30	—	—	Manuscript slav.	—	—
31	—	—	Biblia	București 1688	—

VIII. Muzică.

1	—	Macarie Ier.	Anastasimataru bisericesc	Viena 1823	2 exempl.
2	—	" "	Irmologhion sau Catavasierul muzicesc	—	6 "
3	—	" "	Theoriticon	Viena 1823	5 "
4	204—207	Anton Pann	Bazul teoretic și practic al muzicei bis. sau gram. melod.	București 1845	—
5	—	" "	Irmologiu sau Catavasier	București 1846	3 exempl.
6	25	" "	Epitaful sau slujba înmormântării Domnului	" "	—
7	—	" "	Paresimier	București 1847	4 exempl.
8	—	" "	Rânduiala Sfintei și dumnezeștei liturghii	" "	3 "
9	—	" "	Privighier	București 1848	5 "

Dr. C. Lacea.

LIMBĂ ȘI ISTORIE.¹

«O limbă nu este numai un complex de sunete, de forme, combinate și schimbate într'un fel sau altul; ea mai este semnul unui anumit chip de viață, expresiunea stărilor sufletești și de cultură determinate de împrejurări».² În graiu «se oglindește vorbitorul cu toate caracterele, care-l asemănă cu ceilalți vorbitori și-l deosebesc de dâșii», și «dacă vrei să-ți dai socoteală de un popor, cercetează limba lui ori — căci e tot una — principiile de schimbare ale limbii sale. Aceste principii îți vor descoperi părțile, pe care le are comune acest popor cu toți oamenii și cu natura întregă, dar îți vor arăta și părțile deosebitoare ale sale».³

Cercetările filologice așadară nu ne vor lămurii numai asupra trecutului unei limbi considerate din punct de vedere fiziologic, ca un complex de sunete și forme, asupra nuanțelor dialectale, subț care ni se prezintă pe unde se vorbește, ci și asupra părții psihologice a aceleia. Vom învăța viața sufletească a celor de altă dată și a noastră, starea socială și culturală din trecut și de acum, schimbările ivite cu timpul. «Din cuvintele, pe care le aveam altă dată sau le-am păstrat încă, din altele, pe care le-am primit mai târziu, ni se deslușește trecutul ori putem înțelege și judecă timpul de azi; singur un cuvânt uneori ne reînviază o lume întregă de odinioară și ne poate spune mai mult decât șiruri de însemnări istorice; și e destul să prindem din vorbirea de toate zilele câteva forme pentru ca să putem spune cum gândim și ce e cultura noastră».⁴

În privința aceasta sunt foarte caracteristice numele popoarelor, cari de celea mai multe ori s'au născut ori și-au căpătat alt înțeles din compararea defectelor unora cu calitățile celorlalte, din frământarea și lupta dintre clase și dorința celor mai de jos de a pătrunde într'o clasă socială mai ridicată.⁵ Tocmai de aceea în desvoltarea semasiologică a acestor nume aflăm nu arareori o bună parte din istoria popoarelor, cărora li-se dau. Cuvântul «latin» bunăoară, care la început numiă pe cel din provincia Latium, unde s'a vorbit limba latină mai întâi, în evul mediu însemnă, popoarele de origine română și afară de aceea un popor ager, cu o cugetare ușoară și graiu elegant. Când s'a despărțit biserica creștină în răsăriteană și apusană, «latini» erau creștinii, cari au păstrat și mai departe limba latină ca limbă a slujbei dumnezeiești și cari înaintea «răsăritenilor», mai ales a celor cari au fost influențați de învățăturile bogomi-

¹ Material pentru conferința ținută la liceul din Năsăud, în 27 Februarie 1909.

² Ov. Densușianu, *Limba noastră ca icoană a vieții culturale, Viața nouă*, I. p. 533 și urm.

³ Al. Philippide, *Istoria limbii române. I. Principii de istoria limbii*, Iași 1894, pag. 276.

⁴ Ov. Densușianu, l. c.

⁵ Despre „*Conflicttele de clase și de rase reflectate în limbă*“ a vorbit d-nul Ov. Densușianu la „Societatea Femeilor române“ din București în sara de 1/14 Februarie 1909. cf. ziarul „*Minerva*“ Nr. din 2/15 Februarie 1909.

lice și dedați la post nu numai fără carne, ci și fără lapte și ouă, treceau de «eretici» și «păgâni» sau «lăpădați de lege». În balada dobrogeană «Sava letinul» de pildă se spune, că

„Zinca un fecior însoară,
Boier Răducan îl chiamă,
Iancu Vodă mi-l cunună.
Dar fata de unde-o ia?
Chez din târg din Dobrogea
Ia fata *letinului*
Lui Sava păgânului,
Lui Sava *letin* bogat
Și de lege lăpădat
Și'n cruce nebotezat...»

(Burada, *O călătorie în Dobrogea*, 1880, p. 211.)

Ori: «Pasă-mi-te, că ești *letin*, de spurci Vinerea și Miercurea» (Jipescu, Opincaru, 1881, p. 152)¹

Aceeaș considerațiune religioasă a făcut ca numele Lituanilor sau Litenilor să ajungă în limba românească *liftă* spurcată, păgână și necredincioasă.²

Numele poporului «slav», care eră pașnic, supus și muncitor, ne-a lăsat în limbă «sclavul» sau robul.

N'avem decât să ne oprim puțin la numele poporului nostru, ca să ne convingem și mai bine despre adevărul spus mai sus.

Astăzi este în general admis, că *Românii se coboară din amestecul autohtonilor din ostul Europei, adecă al băștinașilor Iliri și Traci* (de cari au fost și Dacii și Moesi) *cu elemente din imperiul roman, cari, deși de seminții deosebite, se deprinseseră a vorbi limba latină a poporului de jos.*³ Nu eră nimic mai natural decât ca acești «Români» ori «romanizați» să poarte numele urzitorilor împărăției cetății veșnice, să-și zică adecă «Rumâni», cum e forma corectă după legile fonetice, sub cari s'a desvoltat limba noastră ori chiar «Români», forma literară, care încă e îndreptățită prin o tradiție de câteva veacuri, căci o găsim, de pildă, în epilogul traducerii românești a vechiului testament dela 1582 («Palia dela Orăștie») ⁴, doar li se cădeă cu mult mai pe drept decât Grecilor de astăzi ⁵ și Țiga-

¹ Lazar Șăineanu, *Incercare asupra semasiologiei române*, București, 1887, p. 237. — N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, I. p. 191 și 222.

² Lazar Șăineanu, o. c. p. 235 și urm.

³ N. Iorga: *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, Vălenii-de-munte, 1908, p. 1.

⁴ Gh. Adamescu, M. Dragomirescu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu: *Literatura veche*, București, 1902, p. XLVIII.

⁵ «Ρωμαία.

nilor,¹ dacă nu în altă privință, cel puțin pentru limba, care o vorbeau. Și în adevăr Românii nu s'au numit pe sine altcum niciodată decât: «Rumâni», «Arumâni», «Armâni», «Rumeri» — nu trebuie să ne gândim la cei câțiva istro-români, cari nici nu-și mai știu limba părintească. — Monumentele istorice însă și streinii întrebunțează pentru numirea poporului român cuvintele: «vlachi» «walach», «blach», «bloch», «oláh», etc. Țăranii români din Istria sau Rumerii — nume născut prin rotacism din Rumeni — sunt numiți, în bațjocură, de vecinii lor Slavi *Cici*, *Ciribiri*, probabil după particularitatea graiului lor de a înlocui pe *n* intervocalic cu *r* și de a pronunța astfel și cuvintele simple, din cari le este compus acest nume.² Aceiași vecini îi mai numesc pe Românii istriani și *Cicerei*. Acest nume, a cărui explicare s'a cercat înzadar din partea câtorva, nu este după părerea d-lui Iorga decât ce e și *Țințari*, porecla dată Arumânilor de străinii, cari îi încunjură, alătura de *Cușovlahi* adică «Valahi schiopi», cu care i-au botezat Grecii, și nu înseamnă altceva decât «valahi de munte», deoarece acești locuitori ai munților și dealurilor își păstrează mersul neajutorat și pe șes și în orașe. Numele de *Țințari* așadară — fie de orice obârșie, slavă, grecească, turcească ori chiar românească — nu se rapoartă, după părerea D-Sale, nici decum la rostirea Macedo și Istro-românilor, cari schimbă pe *č*, pe care nu-l cunosc nici Grecii, cu *ř*, ci este unul dintre numele enigmatice, cu cari locuitorii dela șes numesc pe cei dela munte, mai ales pe păstori, și de cari sunt pe lângă *Muntean* și *Pădurean* și cele de *Mocan*, *Moș* și *Huțul*.³ — Cea mai întrebunțată numire a poporului român la streinii e cea de «vlach». Numele acesta, cu care se pare, că ne bațjocoresc streinii, dacă știm ce înseamnă, nu e tocmai așa supărător. Însemnând după Miklosich⁴ mai întâi «celt» și numai mai târziu «roman» la scriitorii germani și slavi, unde se ivește mai întâi, înseamnă totdeauna «latin», «roman» în genere — derivă din o rădăcină germanică, care eră sinonimă cu «a stăpâni», «a domni». «Valachi» sunt numiți așadară stăpânitorii lumii, Romanii și urmașii lor. Slavii primind acest termen dela Germani l-au întrebunțat pentru a numi cu el pe Italiani, Francezi, Români. Ungurii luăra dela Slavi această numire, pe care o prefăcură în «oláh» pentru Români și în «olasz» (pluralul celui de mai nainte) pentru Italiani. Mai târziu sub numele Walach, Blach, Bloch, Oláh — cu excepțiunea lui olasz al Ungurilor — se înțelege numai Romanul oriental, Românul. După ce s'a înturnat soarta și Latinii, Romanii, respective cei de viță romanică au ajuns să fie cei asupriți sub jugul strein, numele de Rumân ca și cel de Walach deveni urgisit și bațjocorit. Așa Saxonii numesc cu cuvântul Wall, Wealth, Waliscus robul și streinul. Nu e demult, când în Muntenia eră

¹ „Romi“.

² A. Philippide, *Introducere în istoria limbei și literaturii române*, Iași, 1888 p. 28—29. — Gh. Adamescu, M. Dragomirescu, și I. A. Rădulescu-Pogoneanu, o. c. p. 15. — N. Iorga: *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 153.

³ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 153—155.

⁴ *Etym. Wörterb.* p. 393—394.

ruşine să te numeşti «Rumân», căci cuvântul acesta eră identic cu «clăcaş», «iobag», «vecinul» Moldovei.¹

E îndeobşte cunoscut, că expediţiunile Romanilor contra Dacilor nu au fost decât un episod al muncii îndelungate de romanizare a Europei orientale, care a început în secolul al III-lea a. Chr. şi care trebui să schimbe de tot fizionomia statelor aşezate între marea Adriatică şi Marea Neagră. Peninsula balcanică eră romanizată în cea mai mare parte, când au venit coloniştii lui Traian să se aşeze în Regiunile Carpaţilor. Iliria a fost cucerită în secolul al II-lea a Chr. şi a devenit provincie romană în jumătatea a doua a secolului I. după o rezistenţă îndelungată şi după războaie număroase începute în anul 228 a. Chr. Cu cucerirea acestui stat a fost făcut pasul cel dintâi spre romanizarea peninzulei balcanice, şi Romanii n'aveau decât să-şi continue şi mai departe cuceririle şi să-şi supună şi celelalte state din sudul Dunării înainte de ce s'ar fi îndreptat spre nord. Grecia şi Macedonia s'au împărtaşit de soarta Iliriei în anul 146 a. Chr.; Moesia a fost supusă în anul al 29-lea înainte de era noastră; Panonia a fost transformată în provincie romană în anul al 9-lea d. Chr. şi Tracia în al 46-lea.

În momentul, când cucerirea şi romanizarea Daciei, în 107 d. Chr., a încoronat munca de romanizare a provinciilor dunărene şi a întărit elementul, care mai târziu dădu naştere poporului român, limba latină eră vorbită dela Marea Adriatică până la Marea Neagră, dela Carpaţi până la Pind. Dacă Romanii, după cucerirea Iliriei, ar fi fost împinşi de împrejurări în contra Daciei înainte de a romaniza Moesia, Tracia şi Macedonia, poporul român n'ar mai exista astăzi aşa cum este. Partea aceea a lui, care se desvoltă în nordul Dunării ar fi fost împinsă spre vest, unde s'ar fi contopit în decursul veacurilor, în cel italian ori rheto-roman. De altă parte, dacă Romanii se opreau în cuceririle lor la Dunăre şi nu se stabileau în Dacia şi Panonia, partea orientală a poporului roman şi a limbii latine vorbite de acela n'ar fi reprezentată astăzi decât prin un mic dialect analog celui arumân. Dacă poporul român şi limba română există astăzi cu cele trei, respective pentru dialecte principale ale sale (daco-, istro-,

¹ Referitor la originea foarte controversată şi la variaţiunile numelui «Vlah» v. A. Fr. Laurian, *Tentamen criticum*, Viennae, 1840, p. XVII—XVIII. — T. Cipariu, *De nomine Valachorum gentili*, în *Annales gymn. Blasiensis* pro 1857. — M. Cogălniceanu, *Cronicele României*, Bucureşti, 1872, vol. I. p. 97, 112. — B. P. Haşdeu, *Istoria critică a Românilor*, Bucureşti, 1875, p. 28—43. — I. Lăzăriciu, *Istoria literaturii române*, Iaşi, 1885, p. 29—32. — Dr. D. Magdu, *Originea cuvântului Valah*, Sibiu, 1901. — Dr. I. G. Sbierea, *Contribuiri pentru o istorie socială cetăţănească, religioasă bisericească şi culturală literară a Românilor dela originea lor până în Iulie 1504*. Vol. I. Cernăuţ, 1906, p. 286—291. — Pentru desvoltarea semasiologică a cuvântului *Rumân — rumân* v. L a z ă r Ş a i n e a n u, o. c. p. 231—233. — N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, II. p. 85 şi Dr. Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. Lateinisches Element. Heidelberg 1905. p. 132.

macedo- și megleno-român), trebuie să atribuim faptul acesta împrejurării, că limba latină eră vorbită dela Carpați până la frontierele Greciei. Românii și limba română din nordul și sudul Dunării s'au susținut reciproc, și grație împrejurării acesteia, s'au putut constitui, forma, au putut rămânea și trăi în decursul evului mediu.¹

Toate luptele, toate frământările poporului roman, în urma cărora s'a zămislit poporul român în modul schițat mai sus, ni s'au păstrat minunat în limba acestuia, în terminii militari ai limbii românești. S'au întâlnit *oștile* (hōstis, -em) în frunte cu *flamuri* (flammūla, -am) pe *câmp* (campus, -um) deschis ori înaintea *cetăților* (civitas, -atem), ca să le *învingă* (vinco) și *cucerească* (*conquerire) sau *răpună* (reponere), s'au dat *lupte* (lucta, -am) și *bătăi* (batt[u] alia, -am) cu *arme* (arma, -am) de cele cari se țin în *teacă* (theca, -am) ori *arcuri* (arcus, -um), *săgeți* (sagitta, -am) *măciuci* (*matteuca) și *săcuri* (securis, -im); *ostașii*, cari aveau *coifuri* (*cūfea din cofea) pe cap și se *apărau* (apparare) cu *scuturile* (scutum), erau *pedestri* (pedester)² și + *călari* (caballarius, -a, -um) sau *călăreți* (*caballaricius, -a, -um), dacă se luptau *călare* (caballaris, -em) pe *cai* (caballus) cu *șea* (sella) și *cîngă* (*cinga, -am) sau *chingă* (*clînga, -am), în cap cu *căpăstru* (capistrum) și îndreptați de *frâne* (frenum).³ Ostașii tineri și în putere se numeau *miri* (*mire* din nominativul lui miles, ca și *om* din homo, *jude* din judex, etc.)⁴ iar cei în vârstă ori cari și-au împlinit anii de slujbă *bătrâni* (betranus, -a, -um = clas. veteranus). — De sigur e de mirat, cum și-au schimbat înțelesul aceste două cuvinte. Miles în latinește înseamnă «militar» «soldat», «cătană», la noi însemnă pe «cel care se'nsoară» (sponsus); veteranus în latinește înseamnă soldații înaintați în vârstă și cari și-au isprăvit anii

¹ Ov. Densușianu: *Histoire de la langue roumaine*, I. Paris, 1901. p. 3—6. — D. Onciul: *Românii în Dacia Traiană până la întemeierea principatelor*, București, Socecu, 1902. cf. și «*Enciclopedia română*», III, Sibiu 1904, p. 795—802 și *Noua revistă română* a lui C. Rădulescu-Motru, p. 400—412, apoi *Din istoria României*, București, 1908, p. 3—13. — Gh. Adamescu, M. Dragomirescu și Rădulescu-Pogoneanu, o. c. p. VII—XII. — Dr. I. G. Sbiera, o. p. c. p. 46—48. cf. și N. Iorga: *Istoria Românilor*, Vălenii de munte, 1908, p. 1—23.

² Cuvânt întrebuițat în limba veche românească cu înțelesul de „zu Fuss“; astăzi încă se mai întrebuițează ici-colo, de pildă în ținutul Năsăudului, dar cu înțelesul de „slab“, „neputincios“. cf. Pușcariu o. c. p. 113.

³ Înșirarea făcută aici, precum și acelea, ce vor urmă de aici încolo, nu însemnă, că în limba latină vulgară, din care s'a dezvoltat, cu timpul, limba românească, ar fi fost numai atâția termini militari câți amintim acum. De bună seamă au fost cu mult mai mulți precum și de altă natură, dar limba noastră nu ni i-a păstrat decât pe aceștia, iar scopul nostru este, să facem un fel de istorie, mai ales culturală și socială, bazați numai pe ce avem în limbă. — Etimologiile latine de până aici, precum și acelea, de cari vom avea lipsă de aici încolo, sunt date după dicționarul etimologic al d-lui Dr. Sextil Pușcariu citat mai sus și după: I. A. Candrea — Ov. Densușianu: *Dicționarul etimologic al limbii române*. Elementele latine. Fasc. I—II, București, 1907.

⁴ P. Papahagi: *Notițe etimologice în Analele Academiei române*, XXIX, 1906—7, *Memoriile secțiunii literare*, p. 236 și urm.

de slujbă, la noi însumă orice om în vârstă înaintată. Această schimbare de înțeles ne-o putem explica ușor însă, dacă ne gândim, că termenul militaresc miles, ca și veteranus, «s'a întrebuințat să însemne o stare, o vârstă, anume pe flăcăul ajuns în epoca de însurătoare, epocă potrivită tocmai cu timpul, când cineva devenea apt pentru militarie, după cum și un soldat veteran corespundea vârstei înaintate a omului, anume bătrâneței, de unde apoi s'a ajuns a se identifica starea târzie de militar cu starea înaintată a vârstei omenesti. Acest lucru se confirmă și prin înțelesurile terminilor de mire, întrebuințați în dialecte». «Obiceiurile de nuntă... au trebuit să contribuie și mai mult la cristalizarea termenului miles cu însemnarea de *mire*». «Este fapt că modul cum se face nunta la Români, în genere, înfățișează mai mult caracterul unei lupte, decât al unei nunți. Atât preliminările cât și modul împlinirii unei nunți la Români seamănă pe deplin cu lupta».¹

Dar Românii voiau nu numai să cucerească, ci să-și și asigure țările cuprinse, sălbatica Dacie și vecina Moesie alătura de Iliria romanizată deja, deci sigură de mai nainte. Iată de ce ținesc ei să pună temelii trainice în aceste țări însăși *vieții romane*. Deschid *căi* (callis, -em) și *cărări* (carraria) prin *păduri* (paduleni în loc de paludem din palus) și *munți* (mons, mōntem), fac *punți* (pons, pōntem) peste *râuri* (ri[v]us, -um) și *văi* (vallis, -em) și clădesc *cetăți* (civitas, -tatem) și *cetățui* de *veghe* (subst. postv. dela *veghez-vîg[î]lare*) și *adăpost* (ad-de-depositum ori ad-appos(i)tum) în toate părțile primejduite. Ei știau, că nu pot desnaționaliza și atrage la neamul lor pe Greci, cari aveau o civilizație foarte veche și trăiau la o parte în regiunea de lângă Mare, rezervată parcă anume pentru dânșii; dar, din puținii Ilirici rămași și mai departe cu caracter iliric, ai căror rămășițe sunt Albanezii de astăzi, din Tracii din sudul Dunării, cari în cea mai mare parte abia gustaseră din civilizație și din Tracii dacici, cari se întâlniră mai pe urmă cu civilizația română, voiau să creeze un nou popor roman al Răsăritului. Pentru a face să înceteze vechea vieață de păstorie, de sate răslețe și de prădăciuni necurmăte, pentru a înfrână, învăța și deda pe carbari la o vieață, mai înaintată, la un nou fel de traiu și muncă, chemară din toată lumea *neguțători*², oameni deprinși a trăi în orașe, unde se *vând* (vendere) și

¹ P. Papahagi, l. c. — N'avem decât să luăm în mână descrierile nunții românești făcute de cei mai de samă folkloriști ai noștri ca să ne convingem despre acest adevăr. Întreagă nunta, de când încep pregătirile și până se sfârșește, înfățișează un războiu, în care *mirele* are locul de frunte. Feciorii *dempărat* (imperator), cei doisprezece călăreși, toți feciorii holtei, cu năfrâmi pe spate și pe umeri, șase înainte și șase după mire, colăcerul și stegarul, împușcăturile, cucerirea simulată a casei, unde locuște mireasa și care e închisă cu funii și lanțuri, ș. a. nu înfățișează oare caracterul unui războiu? — cf. S. Fl. Marian, *Nunta la Români*, București, 1890, p. 413—414 și E. Sevastos, *Nunta la Români*, București, 1889, p. 90—91.

² Cf. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I. Iasi, 1888, pag. 250—253.

cumpără (comparare) *negoațe* (negotium), al căror *preț* (prețiu) se plătește în bani gata ori se face *schimb* (subt. postv. dela *schimb* = *ex-cambiare), dacă cumva nu se dau în *credință* (*credentia) sau pe *datorie* (dela *dator* = debitorius, debitor). Ca neguțătorii (*cărbunari*, ar. *cărnari*, ar. *cășari*, *lăptari*, *lânari*, *măcelari* ș. a.) să aibă cu ce să-și poarte negoțul întemeiază așezăminte de *împrumut* (in + promutuus, — a, -um). Pe lângă neguțătorii mai aduseră *măiestri* (magister) (*argintari*, *aurari*, *căldărari*, *cuțitari*, *dogari*, *fauri*, *fierari*, *pietrari*, *șelari*, *tâmplari* ș. a.) și *țărani* de aceia, cari știau *lucrà* (lucrarea) mai bine *pământul* (*paumentum = pavementum) împărțit în *locuri* (lōcus, -um) și-i așezară în *țările* (tērra) din sudul Dunării, dar mai ales în Dacia. Așa se întemeiară, de pildă în această din urmă țară, pe lângă multe sate dacice, ale căror nume se sfârșesc de obicei în *dava* (*Bregedava*, *Quimedava*, *Aiadeva*, *Itadeva*, *Cumudeva*, *Lederata* ș. a.¹ o mulțime de orașe ca: *Apulum*, *Napoca*, *Porolissum*, *Potaissa*, *Tibiscum*, *Tsierna*, *Ad mediam* și altele. Între Mureș și cursul superior al Someșului, mai cu samă în valea «râului de aur», Arieșul (Aranyos), au început să exploateze bogatele mine dela *Ampelum*, *Alburnus* (Zlagna, Abrud și Roșia) și *Salinae* (Vinții de sus). Dovadă, că mineritul a fost o îndeletnicire plăcută Românilor, cari voiau să scoată foloase din sinul avutei Dacii, este mulțimea numelor de minerale păstrate în limba urmașilor din aceea țară, *aur* (aurum), *aramă* (*aramen din aeramen) *argint* (argentum), *fier* (fērrum) *marmură* (marmor, *-orem), *piatră* (pētra, -am), *cărbune* (*carbone (m) pentru carbo) *de piatră*, *plumb* (plumbum) și *sare* (sale pentru sal).² Ostașii legionari (legiunea a *XIII-a Gemina* a lucrat mai mult pentru civilizația și chiar împoporarea Daciei) erau așezați dealungul granițelor; țara întregă eră acoperită de un șir de cetăți, de lagăre sau castru întărite, și în unele locuri se văd și astăzi valuri sau șanțuri, cari par a fi din timpul Romanilor. Lângă lagăre erau un fel de târguri; aici se așezau «bătrânii», veteranii cu timpul ca plugari, alcătuind astfel *sate*³ nouă. Un sat sta la început numai din o familie; toți locuitorii lui erau fără deosebire rudenii, urmașii unui *străbun* (din *extra- bōnus, -a, -um), capul satului, acela, care statorni hotarele și grija să rămână neatinsă. Dacă se uniau două ori mai multe sate, noul sat născut din unirea acelor avea doi ori mai mulți bătrâni.⁴

¹ v. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 105. A. D. Xenopol, o. c. p. 182.

² A. D. Xenopol, o. c. p. 240—249.

³ Cuvântul *sat* este considerat de obicei de origine albaneză (Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort s/M. I. 1870, II. 1879, în partea a doua p. 719. — Ov. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine* p. 353, 355), dar se poate că împreună cu albanezul *fsat* să-și aibă obârșia într'un tip latin *satum* ori chiar *c[a]satum*, cum crede D-nul Const. C. Diculescu în studiul *D-Sale despre Originele limbii române* apărut în *Analele Academiei române*, XXIX, 1906—7, *Memoriile secțiunii literare* pag. 613. Cf. și N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. p. 199.

⁴ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I. 199—200.

Acești *săteni* lucrători ai câmpului sau *țărani* își *arau* (arare), *grăpau* (din grappa¹ și *sămănau* (sămînare) *locurile* cu *grâu* (granum), *meiu* (mīlium), *orz* (hōrdeum) și *săcară* (secăle). Ovăsul deocamdată îl lăsară pentru ca să înceapă să-l samene din nou mai târziu după întâlnirea cu Slavii împreună cu alte *sămânțe* (* sementia, -am din sementis) ajunse la noi din locuri foarte depărtate. În luna lui *Măsălar* (dela mēssis, -em = *seceriș*) *secerau* (* sicīlo, -are dela sicīlis, -em = *secere*) *sămănăturile* (semīnatura, -am), strângeau (strīngere) *paiete* (palea) și *culegeau* (colligere) *spicele* (spicum și spica) și le *cărau* (* carrare dela carrum) în *arie* (area), unde le *treierau* (trībūlare) și *vânturau* ventūlo); *grăunțele* (granuncūlum trecute prin *ciur* (* cibrum disimilat, din cribrum) le puneau în *saci* (saccus, -um) și le așezau în *grânar* (granarium). Tot atunci ori ceva mai târziu începeau să *care* și *fânul* (fenum) de lipsă pentru *vite* (vita), *boi* (* bovus pentru bos), *cai* (caballus, -um) *capre* (capra, -am) *oi*, (ōvis, -em), *vaci* (vacca, -am) și aproape toate nuanțele lor, ca *vițel* (vītēllus, -um), *miel* (agnēllus, -um), *berbece* (berbex, -ecem = vervex) și celelalte, după ce l-au *uscat* (exsūcare) bine, *întorcându-l* (intōrquere în loc de intorquere cu *furca* (fūrca) de mai multe ori.

Pe lângă plugărit nu uitară nici de cultura *viței* (vitea, -am din vitis) de *vie* (vinea), care le da, *săpată* (din sappa = *sapă*) de *vieri* (vinearius, -um) anume, + *aue* (uva, -am = ar. *auā*, mgl. *uā*), din cari *storceau* (extōrquere în loc de extorquere) singura beutură de samă a celor vechi, *vinul* (vinum) făcut din *must* (mūstum). Astfel se schimbă starea lucrurilor. În orașele cele nouă erau piețe, *tâmples* (tēmplum) sau *biserici* (basilīca), *băi* (poate balneum² și *județe* (jūdīcium), unde *juzii* (jūdex) sau *judecătorii* împărțiau *dreptatea* (din *drept* = * derectus, directus) pe baza celor spuse de *marturi* (martur, -rem, martyr, trecut din grecește în latina vulgară), pe cari îi *jurau* (jūrare)

Cu un cuvânt: «viața cetățenească și relațiunile se desvoaltă; coloniștii cu o răbdare de fier, proprie poporului român, care știa să-și facă al său pământul vărsându-și asupra-i sudorile după ce mai întâi își vărsase sângele pentru dânsul, — deschid locuri de hrană, curăță pământul de rădăcini și-l fac bun pentru cultură și creșterea vitelor. Agricultură și cultura viei își iau sbor; industria se desvoltă prin asociațiuni, prin capitalul mișcător, prin întreprinderile de exploatațiune în comun a minelor metalice, a lemnului, a fabricatelor pentru trebuințele civile și militarești din ce în ce mai număroase. Bunul traiu și gustul artistic se văd pretu-

¹ Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, fasc. 1—14, Bukarest, 1895—1909, pag. 697.

² Derivarea aceasta nemijlocit din latinește este foarte anevoioasă pentru a, care ni s'a păstrat în cuvântul *baie*, când trebuia să avem *bane, *bâne*, *bâie*. E mai probabil, că *baie* în înțelesul „Bad“ e vechiul slav *banja*, iar în înțelesul de „Bergwerk“ magiarul *bánya*, v. Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 140. — Amintim, că Diez propusese etimologia *bajae*, *Bajae*. Cf. Cihac, o. c. I, p. 21.

tindeni în orașe: multe familii sărace, gășind aci un pământ roditor, mijloace de traiu îndestule, și aurul care făcea din Dacia o Californie, se înavușiră în curând. Cetățenii se întrec care mai de care să împodobescă locuințele lor cu marmură și mosaicuri, cu picturi și bas-reliefuri și să înfrumusețeze orașul. Unul înalță o statuie, altul construiește o baie publică (nu era oraș, care să nu fi avut cel puțin o baie publică), altul un apeduct, altul o sală mare cu coloane, altul un templu. Marmure, sculpturi, ruine de palate și templuri, obiecte de podoabă în aur, argint și bronz, vase și lucruri prețioase găsite în Transilvania, Bănat și în România-mică, dovedesc, că a fost pe aci în epoca romană o vieață strălucită și o cultură destul de înaintată.»¹

(Va urma)

Dr. Nicolae Drăganu, prof. gimn.

DĂRI DE SEAMĂ.

Dr. I. Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau (1527—1538). I. Wien, 1908, 8°, pag. 180. În urma curentului literar sănătos, care a pornit în anii din urmă, literatura românească s'a îmbogățit pe toate terenurile ei, cu un considerabil număr de opere prețioase. În acest timp a luat un deosebit avânt și istoriografia românească. Acest avânt se poate atribui cu deosebire activității extraordinare a profesorilor universitari Iorga și Onciul, dar mai ales a celui dintâi. D-l Iorga, care muncește pe terenul istoric ca și în altele, cu puteri fenomenale, a știut câștiga prin căldura exuberantă a cursurilor sale, o întreagă pleiadă de tineri, pentru istoria românească. Asemenea d-l Onciul, care cucerește prin rara temeinicie, în cursurile sale de veche istorie românească. Astfel avem astăzi, din școala acestor profesori erudiți, câțiva tineri foarte bine pregătiți, cum sunt d-nii: Const. Giurescu, Alex. Lăpădatu, N. Dobrescu, V. Pârvan, I. Ursu, Em. Panaitescu ș. a., iar aici în Ardeal pe Lupaș, cari fac cinste științei istorice românești.

Prin munca neobosită a acestor oameni, călăuziți de înaltele sentimente ale unui idealism curat, am ajuns să avem în foarte scurtă vreme, o literatură istorică

foarte bogată, prețioasă atât pentru motivele naționale cari au determinat-o, cât și pentru înalta valoare științifică ce o reprezintă în fața științei europene.

Lucrarea dlui Dr. Ursu ne este cu atât mai binevenită cu cât știm că autorul ei este ardelean, din Cața Cohalmului. D-sa este astăzi profesor la universitatea din Iași. Lucrarea despre care voim să scriem aici, nu este cea dintâi. D-sa ne-a mai dat o conferință ținută pare-mi-se în străinătate despre cauzele căderii și mării neamului românesc, scrisă cu multă căldură, apoi lucrările istorice: «La politique Orientale de François», «Relațiile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel mare» și «Grozav-Vornicul» publicată în «Convorbiri Literare» pe 1907, scrise cu temeinicie proprie celor cari și-au făcut studiile în seminarul d-lui Onciul.

În lucrarea de față, d-l Ursu tractează politica externă a voivodului Moldovei Petru Rareș.

Imprejurările politice din întâia jumătate a veac. XVI-lea, au schimbat pentru multă vreme situația țărilor din răsăritul Europei. Turcii au ajuns tot mai temuți, și statele europene creștine priveau cu groază întinderea lor năvalnică. Mai ales după lupta dela Mohács. Acum încep în Ungaria

¹ Gr. G. Tocilescu: *Manual de istoria Românilor*, București, 1900 p. 63 și urm. Referitor la organizarea Daciei, îndeletnicirile economice, construcțiunile și vieața morală și intelectuală a Daco-Romanilor din punct de vedere istoric v. mai pe larg la A. D. Xenopol, o. c. p. 206—267.

luptele de tron între Zápolya și Ferdinand, cari amândoi căutau aliați între vecinii lor. Sigismund al Poloniei eră tare și pe lângă aceasta un intrigant deosebit. El făgădu-este sprijin ambilor pretendenți, în realitate însă eră un prieten al Turcilor. În școala politică a acestui om a crescut Petru Rareș, fiul din flori al lui Ștefan cel mare, numit astfel după mama sa, o frumoasă pescăriță din Hârlău. Petru — după cum îl caracterizează Iorga — a fost un om, care fără să aibă judecata limpede și sigură a lui Ștefan cel mare, istețimea lui în alcătuirea planurilor mari, moștenise dela acesta vitejia și mai mult decât dânsa, îndrăzneala de a începe lucruri grele, legate cu multe primejdii, dar putând aduce mari faloase.

Cea dintâi faptă politică a lui a fost reînnoirea legăturilor de prietenie cu Polonia. De fapt Sigismund nu se gândea la apărarea lui Petru Rareș împotriva Turcilor, cât mai mult la câștigarea unui aliat pe sama lui Zápolya împotriva lui Ferdinand. Rareș însă cunoștea foarte bine viclenia lui Sigismund și nu se lăsă amăgit. Politica lui de căpetenie eră scăparea de stăpânirea turcească. S'a alipit deci la Ferdinand, care-i putea ajuta, dar în acelaș timp căută în taină aliați și împotriva lui Sigismund, pentru recăștigarea Pocuției, ocupată de tatăl său și retrocedată de Bogdan. Cătră sfârșitul anului 1528, deodată trece la Zápolya, părăsind pe Ferdinand. Aceasta din pricină că Turcii se pregăteau de războiu împotriva lui Ferdinand, ajutând pe Zápolya, apoi pentrucă Ferdinand sta foarte rău acum, iar Polonia s'au aliat de asemenea la Turci. Petru intră în Ardeal, pradă, apoi câștigă la 1529 o mare biruință la Feldioara. În urma acestei biruinți Rareș primește Ciceul, Cetatea-de-baltă, Ungurașul și Bistrița. Zápolya deși aliat cu Petru, nu eră sincer, ba chiar îndemnă în taină pe Bistrițeni la împotrivire. Rareș intră a treia oară în Ardeal, prădând Săcelele, Preșmerul și Brașovul. De fapt el stăpâniă Ardealul. Acum se îndreaptă împotriva Polonilor, pentru câștigarea Pocuției, deși legase alianță cu ei. Intră în Pocuția prădându-o și lăsând pâr-călabi acolo. Polonia își pregătesc oastea și sub conducerea vestitului general Ion Tarnowski învinge pe Rareș, în 22 August

1531, la *Obertyn*, deși oastea moldoveană eră mai numărăoasă. Nepriceperea în manuirea tunurilor câștigate la Feldioara și pasiunea nestăpânită a lui Rareș, au făcut să piardă lupta. După această înfrângere se încep frecări și pertractări între cele două țări, dar fără rezultat.

Rareș se întoarce acum iarăș spre Ardeal. Turcii au adus pe italianul Gritti așezându-l domn. Oamenii lui Rareș îl prind și-l omoară, iar el intră de nou în legătură cu Ferdinand împotriva Turcilor. În acelaș timp simulează prietenie și lui Zápolya. Acum având sprijinul lui Ferdinand și fiind Turcii încurcați în războiu cu Perșii, iar Polonia cu Moscva, Rareș intră iarăș în Pocuția prădându-o grozav. Soliman însă se întoarce biruitor din Asia în 1536, pregătindu-se împotriva lui Rareș, pentru omorirea lui Gritti. Situația lui Rareș eră acum dintre cele mai rele. Tovarăși nu avea decât pe Ferdinand și prințul de Moscva, cari amândoi nu-i puteau folosi mult. În fața cu 4 dușmani puternici: Turci, Polonia, Tătari și Munteni, el stă singur fără ajutor, iar o parte din boierii lui au țesut conjurație. Și totuș birue în chip strălucit pe Tătari la Ștefănești, apoi pornește împotriva Polonilor. Când ajunge aici cu oastea, aude că Soliman e deja în Suceava cu Ștefan Lăcustă, care l-a înlocuit în scaun. Boierii îl tradară în frunte cu Mihul-Vornicul, și astfel Rareș părăsit, fără oaste nu se mai poate împotrivi, ci se refugiază pe căi lăturalnice în Ardeal. Politica externă urmată, în acești 11 ani de întâie domnie, ne înfățișează pe Petru Rareș ca un om înzestrat cu o extraordinară istețime politică, tact, energie și spirit de intrigă, în temeiul cărora a ajuns să-și valideze influența departe preste granițele țării sale și să stăpânească Moldova, Muntenia, Pocuția și o mare parte din Ardeal. Scopul principal al lui eră însă neatârănarea țării sale. Și pentru aceasta nu se sfia a folosi chiar intriga, pentru care se dovedia foarte iscusit. Pasiunea de care eră răpit uneori, îi aducea primejdii, ca la *Obertyn*. Gândul lui eră respingerea Turcilor în Asia. În acest scop a căutat aliați, cari însă nu erau sinceri. Astfel nu și-a putut validită mintea sa ageră din pricina prevalenții Turcilor, a slăbiciunii aliaților și a tradării supușilor

săi. Și așa întâia perioadă a domniei lui a fost o sguuitoare tragedie, care a nimicit pe acest erou, dimpreună cu însușirile lui de rar om politic și războinic viteaz. Am schițat cuprinsul acestei cărți și putem spune că d-l Ursu ni-a dat o desăvârșită icoană a politicii externe urmată de Petru Rareș. D-sa a cercetat cele mai vestite biblioteci din străinătate, utilizând în mod științific o mulțime considerabilă de izvoare, cari priveau lucrarea d-sale. Cartea e scrisă metodic, foarte conștientios și cu un serios aparat științific, așa după cum fac toți

cei cari ies din școala d-lui Onciul. Astfel cartea este o frumoasă contribuție la literatura istoriei românești moderne, și trebuie să fim recunoscători d-lui Ursu și pentru serviciul real pe care-l aduce științei românești în fața științei europene, prin împrejurarea că-și tipărește cartea în nemțește. Pregătirea temeinică de care dispune, ne îndrituiește să așteptăm dela d-sa lucrări de aceeaș valoare științifică ca și cea de față, despre care ni s'a dat prilej să vorbim aici, în cuvinte de laudă.

Ion Matei.

CRONICĂ.

Iancu — în lumină străină. (*Istoriograful H. Friedjung despre Avram Iancu*). La sfârșitul anului 1908 a apărut volumul I (ed. a 3-a) al scrierii „*Österreich von 1848 bis 1860*“, alcătuită de istoriograful austriac Heinrich Friedjung, care se bucură azi de mare reputație științifică și, în privința puterii de a evoca trecutul și de a zugrăvi pătrunzător și fidel caracterele, a fost pus din partea unora alături de englezul Macaulay.

În acest volum se află o mulțime de aprecieri și despre luptele și stăruințele politice ale Românilor. Sunt mai ales șire frumoase despre Avram Iancu, pe care îl caracterizează ca un conducător foarte talentat și uman, și face meritate imputări cărmuirii austriace pentru felul, cum s'a purtat cu acest vrednic comandant („*der militärisch hochbegabte junge Führer*“ — pag. 428). Dăm în traducere aceste aprecieri, cari vor interesa pe mulți:

„Dacă față de popoare întregi s'a arătat puțină mulțumită pentru serviciile prestate, nici singuraticilor, cari ridicau proteste, nu le-a umblat mai bine. Mulți dintre bărbații, cari s'au pus la 1848 în fruntea mișcărilor antimaghiare, erau acum învinuți, că împărtășesc idei panslaviste sau dacoromâne; și n'au rămas cruțați de prigoniri. Amândoi conducătorii Slovacilor, Stur și Hurban au șezut pentru aceasta câteva luni în temnița preventivă și cel din urmă, un preot protestant, a fost destituit din funcția

sa; aceeaș soarte o avu și protopopul sârb Stamatovics. Tânărul și, în privința militară, foarte talentatul conducător al gloatelor române, *Avram Iancu*, care a împiedecat, în multe rânduri, grozăviile războiului civil, după vieața vitează din lupte și din lagăr, ar fi intrat bucuros ca ofițer în armată, dar nu află primire, ceea ce a fost un lucru neînțelept.¹ Astfel rămase el în curtea țărănească a tatălui său, profund venerat de conaționalii săi, dar pentru lume — pierdut; căci fu abătut din direcția dezvoltării sale, și nu voi a se mai întoarce la studii. Cât de adânc jignită eră mândria lui, o dovedește faptul, că n'a voit să meargă într-o întâmpinarea împăratului, când acesta călători prin Ardeal la 1852. În timpul acesta se pregătea așezarea catastrului de moșii în țară, dar această măsură binefăcătoare stărnî neîncrederea țărănimii române astfel, încât se iscară tulburări. Între asemenea împrejurări, cărmuirea în trufia sa deșartă nu știu să facă alt lucru mai înțelept, decât să aresteze pe Iancu, care eră învinuit, că ar exercita o influință nefavorabilă asupra țaranilor; cu mult mai înțelepțește ar fi lucrat stăpânirea, dacă și-ar fi asigurat sprijinul lui. Adevărat, că în Alba-Iulia și în Sibiu a fost tratat cu blândeță și după oarecare timp

¹ „După înștiințarea comisarului ardelean Eduard Bach cătră min. de interne Alex. Bach dto 5 Sept. 1849, între actele min. de interne Nr. 7272“.

pedepsit numai cu un fel de arest de casă (Hausarrest), dar cu prilejul unei ascultări mânia lui îndreptățită a erupt într-o furie teribilă; și atunci pentru întâiaș dată își căută, în amărăciunea sa, mângâierea în vin. Acum oamenii lui au început tulburări serioase pentru a exoperă reîntoarcerea favoritului lor, și aceasta eră pentru principele-gubernator Schwarzenberg, cu un motiv mai mult, spre a-l țineă departe de patria sa; au căercat a-l căștigă punându-i în vedere o rentă anuală, dar el a respins orice ajutor și, căzând în melancolie, nu mai pretindeă altceva decât să fie îngăduit a se întoarce în satul tatălui său. În sfârșit i s'a permis aceasta, dar atunci eră deja un om sdrobotit, care se dădea tot mai mult beuturie și melancoliei, astfel încât supra-viețuind cu încă 24 de ani timpul său de glorie, își încheie vieța cu sufletul și mintea sdruncinată. Și ca om bolnav pribegă prin țară, într'o parte și în alta și eră primit și găzduit cu dragoste de cătră poporul, care țineă la el cu o mișcătoare credință și alipire.¹

Iancu a căzut și murit uitat de lume...

În genere, a fost un regim foarte ne-înțelept (cel austriac), care s'a purtat cu egală asprime față de dușmani, ca și față de prietini. Ungurii scrășniau împotriva apăsării, iar celelalte popoare aveau deplin motiv a se plânge de ingratitudea (Vieței). Adevăr adânc cuprinde sarcasmul, pe care l-ar fi spus un Maghiar unui Croat, care

¹ „Aceste fapte după Friedenfels vol. II. pag. 410, care în calitatea sa de funcționar austriac cearcă zadarnic a scuză stăpânirea. Datele și-le-a cules din informațiuni personale. Informațiunile Maghiarilor, privitoare la soarta lui Iancu, trebuesc primite cu precauțiune, fiindcă urmăresc scopul de a infățișă lipsa de mulțămintă și recunoștiința a Austriei în colorii strigătoare. După aceste informațiuni, Iancu ar fi venit seara târziu la împăratul și ar fi cerut o audiență (1852). Când i s'a spus să se prezinte în dimineța următoare, ar fi strigat, că el e Iancu, pe care nu este iertat a-l respinge. Atunci Generaladjutantul, contele Grunne l-ar fi dat afară. Oricum s'ar fi întâmplat, e desigur un neadevăr, că el ar fi sărăcit cu totul și ar fi fost nevoit a-și căștigă hrana vieții ca muzicant prin târguri. De altcum adevărul istoric e destul de strașnic. Sfârșitul răboiului civil maghiar cuprinde în sine materie mai multă decât pentru o singură tragedie“.

se plângeă amarnic împotriva cărmuirii; Maghiarul l-ar fi mângăiat într'o nemțească necăjită și în tonul propriu al limbei sale, în chipul următor: „No jo, was wir als Straf' haben, das habt ihr als Belohnung“. (Da, da, ceeace ni s'a dat nouă ca pedeapsă, vi s'a dat vouă în chip de mulțămintă)“
I. Lupaș.

✱

Biblioteci populare. În timpul din urmă mulți dintre domnii preoți adresează cereri «Asociațiunii», ca să le dăruiască cărți pentru bibliotecile parohiale. Conform statutelor și regulamentelor «Asociațiunii», însă numai membri pot primi gratuit publicațiunile ei. Ca să evităm multele corespondențe, aducem la cunoștiința tuturoră pe această cale, că acei cărturari dintr'o comună, cari doresc să întemeieze biblioteci pentru popor cu cărți primite dela «Asociațiune», să se înscrie membri (ordinari — taxa 10 coroane anual — sau ajutători — taxa 2 coroane anual) și dacă sunt cel puțin patru într'o localitate să se constituie într'o *agentură*. Toate agenturile primesc gratuit cărțile populare de cari dispune instituțiunea noastră. Mai bine e, dacă înființarea de agenturi și biblioteci populare se cer dela domnii directori ai despărțămintelor, cari au îndatorirea de a împlini trebuințele culturale ale membrilor de pe teritoriul despărțământului. Sperăm că domnii preoți se vor strădui să înființeze cât mai multe biblioteci populare ale „Asociațiunii“, contribuind astfel la înaintarea culturai noastre naționale și la întărirea așezământului nostru cultural.
O. C. T.

✱

Două greșeli generale și supărătoare.

Una e ortografică, alta semantică.

1. Nu numai în foile politice, dar și în cele literare și nu numai la noi, ci și în Țară e generală scrierea aceasta:

V'am, V'ai, V'a văzut (sau alt verb)

V'am, V'ați, V'au „

sau optativul:

V'aș, V'ai, V'ar lăudă etc.

O găsim și la cei mai buni scriitori. Ba și în manualele de școală chiar. Luându-ne după exemplele acestea, cu acelaș drept am puteă scrie și următoarele: vându-*v'*, bătându-*v'*, o'am văzut, le'am spus, arzându-*v'*, v'aș spune, m'v'ai cumpărat, v'am

dat, *l'am* bătut etc., dintre cari unele le și întâlnim.

Nu știm cărei împrejurări să mulțumim înrădăcinarea și generalizarea acestei erori: neștiinței sau obișnuinței?

Apostroful indică lipsa unui sunet. Lipsa cărui sunet o indică însă în cazurile de mai sus, acolo unde e pus?...

Pronumele *el* are în Acus. sing. 3 forme: pe *el*, *îl* și forma enclitică *l* (Es. Îl văd. Văzându-*l*). Forma enclitică (*l*) e născută așadar din *îl* prin căderea lui *î*. Prin urmare înainte și nici decum după *l*, de unde nu lipsește nimic.

Dacă scriem deci: *s'ar* duce, *s'a* nenorocit, *v'aș* spune, *m'am* îmbrăcat etc. nu urmează să putem scrie și *l'aș* arde, *l'a* dat gata etc., deoarece în exemplele prime apostroful indică lipsa unui *e* sau *ă*, pe când în exemplele din urmă indică cel mult lipsa cunoștinței de cauză, căci altceva nu lipsește acolo.

Corectă e așadar numai scrierea aceasta:

l-am, l-ai, l-a } înfierat
l-am, l-ați, l-au }

și opt. *l-aș, l-ai, l-ar* } înfieră etc.

Tot așa și când se leagă de formele acestea ale verbului auxiliar *a avea* pron. pers. de p. 3. din Dat. sing. și Ac. plur. d. e. *i-am* dat, *i-am* lădat, *i-aș* spune etc. (nici decum: *l'am* dat etc.).

2. A doua greșală generală, — care ne privește însă numai pe noi cei *de dincoace de Carpați* — e: întrebuintarea greșită a cuv. *insinua*, *a insinua*.

La noi, dacă vrei să iai parte la adunările gen. ale „Asociațiunii“ sau ale „Fondului de teatru“, trebuie „să te *insinui* la comitetul de încvartirare“.

Nici la „banchet“ nu poți flămânzi dacă nu te *insinui* mai nainte. Dacă vrei să optezi pentru acții de ale vreunei bănci, din emisiunea cea nouă, iarăș trebuie să te *insinui* din vreme ș. a. m. d. Va să zică: *insinuant* dincolo, *insinuant* dincoace.

Și habar nu mai avem ce deosebire mare e între *a te anunța* sau *înștiința* și între *a te insinua*¹⁾, care cuprinde în sine ceva înjositor!

¹⁾ Ung. behizeleg, behizelkedik.

Insinuarea se face cu lingușire și aruncă totdeauna o umbră urită, — o pată asupra caracterului omului.

Să păstrăm dar *insinuarea* în accepțiunea aceasta și s'o evităm în cazurile de mai sus înlocuind-o cu: *anunțare, înștiințare*.

Axente Banciu.

✱

Abecedarul pentru analfabeți. În urma concursului publicat de comitetul central, în 22 August 1908, până la 1 Aprilie a. c. s'au primit: 1. Abecedar vorbitor pentru necărturari (analfabeți) cu ilustrațiuni, deviza: Prin lumină la putere, omnium rerum principia rara sunt; 2. Micul Abecedar ilustrat în uzul școalelor primare de Ioan Tudescu, Part. I. și II (tipărit în Arad), Metodul de procedere la Micul abecedar ilustrat în uzul școalelor primare, de acelaș; 3. Abecedar ilustrat, compus în folosul cursurilor pentru analfabeții adulți, precum și pentru elevii și elevele cl. I. și II primare, Motto: „Intuițiunea este baza absolută a toată cunoștința“; 4. Abecedar pentru învățarea oamenilor adulți neștiutori de carte, Motto: Non multa, sed multum; 5. Metodul scris-cetitului în școalele de copii și adulți analfabeți pe baza obiectelor pipăibile, reale; 6. Abecedar pentru adulți, Motto: „Vorbiți scrieți românește pentru Dumnezeu“; 7. Abecedar de părete (36 tabele format mare) de V. Gr. Borgovanu și Odobescu; 8. Abecedar pentru adulți sau Cartea plugarului român pentru scris și cetit, Motto: „Luminează-te și vei fi! Voește și vei putea“; 9. Abecedarul pentru analfabeți compus de F. Anderlici, tradus din sârbește de Teodor Filipescu; 10. Abecedar pentru analfabeți compus de Nicolae Micu, Brașov; 11. Proiect de Abecedar de I. Corbu.

Aceste operate s'au dat spre studiere secției școlare a Asociațiunii, care despre rezultat va referă ședinței plene a secțiilor din 1/14 Iulie a. c. T.

✱

Despre vieța și activitatea lui Alex. Mocsonyi, dl. Dr. Valer Branisce va publica, în numărul viitor al acestei reviste, un studiu mai amănunțit.

Partea oficială.

Ședința II-a a comitetului central al „Asociațiunii“ ținută la
25 Februarie 1909.

Prezident: *Iosif Sterca Șuluțu*. Notar: *Octavian C. Tăslăuanu*. —
Membri prezenți: *Dr. Vasile Bologa, A. Bunea, P. Cosma, O. Goga,*
Dr. L. Lemény, Dr. E. Roșca, Romul Simu și N. Togan.

Fundațiuni: (31. Nr. 197—1909). Teodor Sandul, căpitan ces. și reg. în pensie, originar din Năsăud și încetat din viață în Görz (Austria), la 9 Octomvrie 1908, prin testamentul său făcut în Rokittsch-Sauerbrunn, la 8 Iunie 1907, își lasă întreagă averea «Asociațiunii», cu scop de a se face o fundațiune cu numele *Fundațiunea Teodor Sandul*, din care să se împartă stipendii tinerilor români, cari studiază meseriile sau tehnica, sau în lipsa acestora, celor cari studiază agricultura sau grădinăritul. Averea testată constă din 46 acții de ale institutelor financiare românești și din 2 libele de depuneri la «Timișana» în valoare de K 1,100.76. Averea totală se urcă la suma de K 25,100.76. Pe lângă aceasta, conform inventarului făcut de judecătorul de ocol din Năsăud, la această judecătorie mai sunt depuse: diferite obiecte și bani gata, în valoare totală de K 232.34. Datoriile decedatului fondator, conform aceluiaș inventar, sunt de K 925.72.

Comitetul central primește administrarea acestei fundațiuni, conform dispozițiilor marinosului fondator și încredințează pe dl avocat Dr. Alexiu David din Năsăud să reprezinte «Asociațiunea» cu ocazia pertractării lăsamântului.

Despărțăminte: (32. Nr. 188—1909). *Becicherecul mare*. La adunarea cercuală din comuna Toader dl director Vinčențiu Petrovici a ținut o cuvântare despre «Asociațiune» și dl Dr. Liviu Ghilezanu o prelegere despre «Lux și credința deșartă». Despărțământul se invită să desfășure o activitate mai spornică. (*proc. verb. al adunării cerc. ținute în comuna Toader la 8 21 Septemvrie 1908*).

- (33. Nr. 251—1909). *Blaj*. Desp. a primit dela institutul «Patria» K 300 pentru cursurile de analfabeți. Din această sumă s'au făcut 5 premii de câte 50 K. Se dă desp. ajutorul de K 100 pentru prelegerile populare și câte 5 ex. din publicațiunile populare ale «Asociațiunii» pentru înființarea de biblioteci populare (*șed. comit. cerc. din 17 Febr. 909*).
- (34. Nr. 149—1909). *Bistrița*. S'au ținut următoarele conferințe: Dr. G. Tripon, «Vieța și inițiativa»; I. Corbu, «Două conferințe din astronomia populară»; Dr. V. Seni, prof. «O călătorie preste Semmering» (cu proiecțiuni); Dr. V. Drăgan, «Despre formarea limbii române și studiul ei în prezent»; C. Negruțiu, «Din istoria Bistriței». Desp. îi se dă ajutorul de K 100 pentru prelegerile populare și câte 3 ex. din publicațiunile populare ale «Asociațiunii» (*șed. comit. cerc. din 22 Ian. 909*).
- (35. Nr. 150—1909). *Brad*. Se dă ajutorul de K 100 pentru prelegerile populare.
- (36. Nr. 164—1909). *Brașov*. S'au ținut următoarele conferințe: N. Bogdan prof., «Nota națională în poeziile lui Eminescu»; A. Ciortea, prof. «Uzina electrică» și «Cucerirea aerului» (cu proiecțiuni); I. Prișcu, preot, «Despre Coran»; Dr. A. Bogdan, prof., «Istoria literaturii și problemele ei». S'au ținut următoarele prelegeri populare: în Măieruș

și Rotbav, dl I. Petrovici, «Influența alcoholismului» (cu proiecțiuni) și dl I. Boldor, inv., «Alegerea sămințelor»; în Stupini, dnii Dr. A. Bogdan și N. Furnică, «Despre Alcoholism» și au înființat o agentură; în Hăghig și Arpătac dnii N. Bogdan, V. Neguț și A. Nistor «Despre Alcoholism» și «Uneltele agronomice». S'au mai făcut 2 biblioteci ambulante cu câte 93 vol. Desp. i-se dă ajutorul de K 100 pentru ținerea prelegerilor populare. (*șed. comit. cerc. din 25 Ianuarie 1909*).

- (37. Nr. 216—1909). *Gherla*. L-a 8 Februarie a. c., s'a ținut adunarea de constituire a acestui despărțământ nou, convocată de Dr. C. Rus, avocat. S'a ales director dl Dr. Petru Fabian, canonic.
- (38. Nr. 179—1909). *Lăpușul-unguresc*. Desp. dă două premii de câte 50 K dela «Răureana» și «Lăpușana» și trei premii de câte 25 K dela Dr. G. Buzura, adv., G. Popescu, preot în Suciul de jos și unul din cassa desp. pentru instruirea analfabeților. Se dă ajutorul de K 100 pentru prelegerile populare. (*șed. comit. cerc. din 13/26 Noemv. 1908 și Ian. 1909*).
- (39. Nr. 172—1909). *Lipova*. Secretarul înaintează un raport, explicând cauzele neactivității aceluși desp. Starea culturală a țărănimii e multumitoare. Dintre 42 școli populare 40 sunt susținute de popor. Desp. se invită să desfășure o activitate mai spornică.
- (40. Nr. 196—1909). *Năsăud*. Desp. a adresat tuturor preoților și învățătorilor un apel, ca să facă în fiecare sat însoțiri de consum, pregătind astfel terenul pentru cursul de negoț propus de comitetul central. Desp. se invită să deschidă cât mai îngrabă cursul de negoț a cărui scop e tocmai pregătirea terenului pentru însoțirile de consum și pentru îndemnarea țăranilor să se ocupe cu negoțul. (*șed. comit. cerc. din 28 Ianuarie 1909*).
- (41. Nr. 225—1909). *Orăștie*. Directorul raportează că inteligența din acele părți e stăpânită de un egoism și materialism îngrijitor; nu se interesează de soarta și educația poporului. Adunarea cercuală a ales în locul dlui director demisionat, pe dl I. Lăpădat, direct. «Ardelenei». Și a decis să deie două premii de câte 25 K pentru instruirea analfabeților. Desp. se invită să înceapă o activitate spornică. (*adun. cerc. ținută, în Orăștie la 20 Decembrie 1908*).
- (42. Nr. 233—1909). *Sebeș*. La adunarea cercuală au ținut prelegeri: dl S. Medeanu, protopop, despre «Asociațiune»; A. Tătar, inv. «Insemnătatea pomăritului»; Ion Ghișa, paroh, «Cultivarea stupăritului rațional și foloasele lui». S'a înființat o agentură în Loman. Se dă ajutorul de K 100 pentru prelegerile populare și câte 5 ex. din publicațiunile «Asociațiunii» pentru înființarea de bibl. populare. (*șed. comit. cerc. din 15 și 21 Mai, 1908; adun. cerc. ținută în Loman, la 24 Mai 1908; șed. comit. cerc. din 1 Februarie 1909*).
- (43. Nr. 1258—1908). *Turda*. Din socotelile înaintate, rezultă că desp. la 27 Decembrie 1908 a avut o avere de K 193-80.

Cărți cumpărate: (44. Nr. 152—1909). Se cumpără o sută de exemplare din «Cântece din lumea veche» de preotul Gh. Tulbure, în sumă totală de 40 K.

Cărți dăruite: (45. Nr. 167—1909). Pe seama bibliotecii «Asociațiunii» din Cojocna se dăruiește lucrarea «Date istorice privitoare la familiile române de Ioan Cav. de Pușcariu vol. I. și II.

Membri decedați: Coriolan Brediceanu, direct. desp. Lugoj.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar,

Sedința a III-a a comitetului central al „Asociațiunii“, ținută la 25 Martie 1909.

Prezident: *Iosif Sterca Șuluțu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. — Membri prezenți: *Dr. Vasile Bologa, Ars. Bunea, Parteniu Cosma, Dr. Ilarion Pușcariu, Dr. E. Roșca, Romul Simu și N. Togan*.

Despărțăminte: (52 Nr. 355—1909). *Cluj:* S'au început cursurile cu anal-fabeșii; institutul «Economul» a oferit desp. suma de 200 cor. pentru încurajarea însoțirilor pentru asigurarea vitelor; pe lângă cea din Feneșul-săsesc, care funcționează de un an și jumătate, e pe cale de a se înființa o asemenea însoțire și în comuna Tic. — Comitetul central nū a încuviințat cererea școalei din Gilău de a i se urcă ajutorul anual din fundațiunea Petran dela 60 cor. la 300 cor. Două odăi din casele Petran s'au închiriat Casinei din Cluj pe lângă taxa anuală de 250 cor. (*șed. comit. cerc. din 5 Februarie a. c.*).

— (53 Nr. 307—1909). *Reghin:* S'au luat dispoziții pentru noua arondare a desp. și pentru începerea unei activități sistematice. (*șed. comit. cerc. din 31 Dec. 1908*).

Școala civilă de fete: (54 și 55 Nr. 297, 291—1909). Prelegerile s'au re-luat la 3 Febr. a. c.; prelegerile fiind sistate, clasificările pe sem. I., nu s'au făcut; s'a luat act de lista cheltuelilor particulare ale elevelor din internat în cursul an. școl. 1907/8, cu intrate de 1876·72 cor. și cu cheltueli de 17,917·53 cor. Excedentul de 846·19 cor. s'a adăugat la «Fondul pentru excursiuni» (*proc. verb. al consiliului profes. din 9 Febr. a. c.*).

Muzeu: (50 Nr. 356—1909). D-nul Oct. C. Tăslăuanu cetește un raport despre starea în care a găsit Muzeul și despre lucrările ce le-a făcut. Comitetul central decide: *a)* închiderea Muzeului pentru public până când se va termina inventarierea, catalogarea și aranjarea lui. Aceasta se va aduce la cunoștința publicului printr'un aviz pus pe poarta Muzeului; *b)* angajază pe timp nedeterminat o persoană ajutătoare la lucrările de inventariere și catalogare din Muzeu; *c)* votează pentru aranjarea instalațiunilor și pentru înzestrarea Muzeului, cari se vor face sub îngrijirea dlui Octavian C. Taslăuanu, suma de 1000 cor. din fondul general, afară de sumele încassate din răscumpărarea felicitărilor de anul nou și din încassările seratelor muzicale și literare; *d)* dispune ca unul dintre servitori să stea în permanență în serviciul Muzeului.

— (57, 58 și 59 Nrii 344, 325 și 324—1909). D-na Maria Cioran, preoteasă, dăruște 35 scrisori ale dlui I. Slavici din anii 1865—1874; d-l Constantin Grama, teolog an. III din Sibiiu, dăruște: 13 monete vechi de argint, 25 monete vechi de aramă din diferite epoce și țări; d-l George Barescu, preot în Comana-superioară, dăruște: o săcure din epoca de piatră și un buzdugan de fier, ambele găsite într'o peșteră de pe teritorul comunei Comana-superioară.

Cărți primite: (60 Nr. 270—1909). D-l Dr. At. Marienescu, Sibiiu, dăruște bibliotecii Asociațiunii 11 volume.

Cărți cumpărate: (68 Nr. 1130—1908). Se cumpără câte 50 ex. din vol. II, III și IV ale «Bibliotecii copiilor și a tinerimii» de A. O. Maior, în sumă totală de 150 cor.

Cărți dăruite: (64, 65, 66 și 67 Nrii 342, 275, 296 și 254—1909). Se dăruiesc toate publicațiunile de cari dispune Asociațiunea biblio-

tecii populare din Sângeorzul-Român, bibliotecii «Societății de lectură Inocențiu Micu Clain» din Blaj, d-lui preot Ioan Frâncu din Cetea, cu condiție să înființeze o agentură și o bibliotecă populară a «Asociațiunii», apoi câte un ex. din «Biblioteca populară a Asociațiunii» d-lui preot Ioan Roman din Stârciu (Sălagiu), cu condiție să înființeze o agentură.

Membri decedați: Dr. Victor Nyilvan, adv. în Șomcuta-mare, membru pe viață.

Membri noi: (69 și 70 Nrii 1269—1908, 37, 44, 54, 105, 124, 144, 171, 176, 187, 189, 205, 216, 233, 302, 309, 320—1909). Secretarul administrativ raportează că s'au înscris următorii:

- a) *membri fondatori:* Ioan Dobrean, paroh gr.-cat., Corbu, achitând taxa întreagă de 400 cor., Dr. Ioan Papp, avocat și d-na Veturia Dr. I. Papp născ. Bontescu, soție de avocat, ambii în Brad;
- b) *membri pe viață:* D-șoara Elena Petrașcu, dir. internatului Asociațiunii, Sibiiu; Iacob Peptea, oficianț la oficiul de dare, Orșova; «Șercaiana», institut de credit, Șercaia, achitând taxa de câte 200 cor. și Dr. Danil Sabo, avocat, Blaj, achitând rata primă de 60 cor.;
- c) *membri ordinari:* Nicolau Aron, cancel. metrop., Blaj, Dr. Ioan Belan, vice-notar consist., Blaj; Valeria Dănilă, învățătoare, Mihalt; Efreim Ganga, agricultor, Crăciunel; Vasile Mărginean, agricultor, Crăciunel; Ilie Martin, arândaș, Bia magh.; Gavrilă Oarga, agricultor, Bucerdea grân.; Emiliu Vlassa, proprietar, Sâncel; Aurel Costantinescu, conducător. filialei «Cordiana», Fofeldea; Dr. Sim. Cheșian, avocat, Agnita; Dr. Cornel Rusu, avocat, Gherla; Dr. Victor Nemeș, avocat, Baia de Criș; Dr. Nerva Oncu, avocat, Baia de Criș; Cornel Glava, cand. de adv., Brad; Ioan Kéri, profesor, Brad; Iosif Tisu, preot gr. or., Cebea; Ioan Indreiu, preot gr. or., Caraciu; Ioan Mișuțiu, preot gr. or., Cărăstău; Ioan Fugătă, preot gr. or., Luncoiul de jos; Ioan Șipoș, preot gr. or., Lunca; Ioan Birău, preot gr. or., Buceș; Pavel Vraciu, preot gr. or., Stănița; Emanuil Comșa, dir. la «Crișana», Brad; Iuliu Papp, cassar, Brad; Pamfilie Plaștea, notar cerc., Mihăleni; Iulia Plaștea născ. Bisa, soție de not., Mihăleni; Ioachim Florea, metalurg, Criștior; Ioan Faur, învățător, Cristior; Const. Șerban de Voila, proprietar, Baia de Criș; Mihail Făgărășian, protopop, Tăure; «Schinteia» institut de credit, Tăure; D-șoara Virginia Bal, Măgura; Ioachim Groza, preot, Sebiș; Elie Iuga, preot, Arcalia; Coriolan Secoșan, oficianț, Bocșa mont.; Mihai Bărdac, supraveghetor, Bocșa montană; George Pistricean, oficianț, Bocșa mont.; Ioachim Perian, învățător, Bocșa mont.; Coriolan Stoica, cassar de bancă, Bocșa mont.; George Brebenar, pensionist, Bocșa mont.; Dr. Fedor Teimar, avocat, Bocșa mont.; George Poienariu, întreprinzător, Bocșa mont.; Ioan Bunea, preot gr. cat., Vad; Rozalim Mijea, econom, Comăna super.; Victor Vlad, econom, Comăna super.; Simion Langa, econom, Comăna super.; George Vlad, econom, Comăna super.; Ofelia Dr. Hubian, văduvă, Cacova; Vasile Deciu, preot, Nicolințul mare; Dr. Ioan Demian, avocat, Nicolințul mare; Dr. Augustin Ciurdar, cand. de adv., Caransebeș; George Țințariu, cancelist advocațial, Caransebeș; Nicolae Cojocariu, preot, Bôrlova; Paul Culic, econom, Unimăt; Georgiu Ploscă, proprietar, Acâș; Samuil Filep, propr., Acâș; Ioan Ploscă, econom, Acâș; Dr. Nicolae Cristea, avocat, Ocna; Marcu Jantea, paroh, Ocna; Dr. Pompiliu Nistor, cand. de adv., Arpătac; Dr. Dumitru Chiroi, avocat, Becicherecul mare; Dr. Pavel Obădean, avocat,

Becicherecul mare; George Lupșa, paroh, Toracul mic; Zaharie Bulbuc, paroh, Măgura; Iuliu Dragoș, preot, Bonț; Ioan Melian, preot, Bonț; Dănilă Oltean, preot, Măhal; Atanasiu Pașcu, preot, Mintiul Gherlei; Gavril Hango, spiritual, Gherla; Paul Bocca, preot, Sânmartin; Ioan Rus, preot, Sânmartin; Dr. Iustin Cl. Juga, cand. de adv., Gherla; Vasiliu Cozma, cantor la mănăstire, Nicula; Traian Deac, preot, Sic; Pompeiu Mureșan, preot, Teoc; Ștefan Mureșan, preot, Petrihaza; Vasiliu Chezan, prop., Oșorheel; Andreiu Oltean, preot, Sâmbon; Paul Sălvan, preot, Ciaba; Ioan Rus, contabil la filiala «Economul», Gherla; Ioan Boer, prof. în pens., Gherla; Gavril Cușsa, primar, Nicula; Eugen Széles, prof. preparandial, Gherla; Dr. Vasiliu B. Ramonczai, avocat, Gherla; Iuliu Pop, conducătorul filialei «Economul», Gherla; Andrei Todoran, proprietar tip. «Aurora», Gherla; Iosif Onciu, preot, Iclod; Ioan Vescan, notar, Teoltiuri; Danila Sânjoan, not. comunal, Maier; Corneliu Sânjoan, cand. de profesor, Maier; Anchidim Partene, proprietar, Maier; Aedeodat Coruș, proprietar, Maier; Pavel Ilieș, propr., Maier; Petru Ilieș, propr., Maier; Ioan Rus, industriaș și comerciant, Maier; Ioan Băilă, tutor orfanal, Sebeș; Petru Cucuian, paroh, Loman; Comuna bisericească, Loman; Comuna politică, Loman; Insoțirea Raiffeisen, Loman; Ioan Popa Nartea, notar, Loman; Nicolau Hîntia, paroh, Sebeșel; Fabiu Toma, dir. la «Mugurul», Elisabetopole; Dr. Mihail Moldovan, cand. de avocat, Elisabetopole; Nicolae Tipurița, contabil, Elisabetopole; Ioan Fodorean, paroh gr. or., Moșna; Iuliu Jurca, proprietar, Rovășel; Ioan Langa, înv. gr. or., Dârlos; Vasile Langa, înv. gr. or., Dârlos; Mihai Cucui, înv. gr. cat., Ibișdorful săs.; George Roman, înv. gr. or. în pens., Ațel; Zaharie Harboi, înv. gr. or., Ațel; Mihail Tătar, înv. gr. cat., Ațel; Pancrație Moldovan, păpușar, Biertan; Teodor Avram, preot gr. cat., Biertan; Ioan Almășan, preot gr. or., Alma săs.; Dionisie Chiendî, preot gr. or., Șaroș; Pompiliu Morușca, preot gr. or., Șeica-mare; Pantilie Ivan, propr., Boian; Dr. Victor Pop, avocat, Puiu; Dr. Mihaiu Tirea, cand. de avocat, Puiu; Atanasiu Daju, preot, Fizești; Vasilie Gan, protopop, Ofenbaia; Ioan Goia, Ofenbaia; Andreiu Muntean, Ofenbaia; Ioan Simulescu, înv., Abrudsat; Dionisie Muntean, notar, Abrudsat; Simion Pașca, Sălciua; George Ghidrai, notar, Sălciua; George Balea, vice-notar, Sălciua; Vasile Șpan, paroh, Lupșa; Alexandru Danciu, paroh, Bucium-sat.

Se declară membri ai «Asociațiunii». Membrilor fondatori și pe vieață, cari au achitat întreagă taxa, li s'au liberat diplomele și biletele de legitimare; iar celor ordinari și celorce au plătit numai o parte a taxei li s'au liberat biletele de legitimare.

Extras din procesul-verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Ședința a IV-a extraordinară a comitetului central al „Asociațiunii“ ținută la 2 Aprilie 1909.

Președinte: *Iosif Sterca-Șuluțu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. — Membri prezenți: *Dr. M. E. Cristea, N. Ivan, Dr. L. Lemény, Dr. Il. Pușcariu, Dr. E. Roșca și R. Simu*.

71. Cu verificarea procesului verbal al ședinței de astăzi se încredințează d-nii: *N. Ivan, Dr. L. Lemény și Dr. M. E. Cristea*.

72. (416—1909). Domnul prezident aduce la cunoștința comitetului central că a primit știrea dureroasă a încetării din viață a lui *Alexandru de Mocsonyi*, prezident de onoare și fost prezident activ al Asociațiunii, membru fondator al Asociațiunii și al Muzeului și sprijinitor marinos al scopurilor urmărite de Asociațiune, — întâmplată la 1 Aprilie st. n. a. c. în Birchiș și că a dispus să se arboreze flamura de doliu pe palatul Asociațiunii.

Comitetul central își exprimă adâncile păreri de rău prin ridicare, încredințează pe d-nii *P. Cosma, N. Ivan și Dr. M. E. Cristea* să reprezinte «Asociațiunea» la înmormântare, să depună din partea ei o cunună pe catafalc, iar d-l *Dr. M. E. Cristea* să țină o cuvântare funebrală la groapa marelui bărbat și mecenat al neamului nostru.

După aceste ședința s'a închis.

Iosif Sterca Șuluțu m. p.,
prezident.

(ss. verificatorilor.)

Oct. C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.

Nr. 361—1909.

Seratele literare și artistice ale „Asociațiunii“.

— Raportul biroului către comitetul central. —

On. Comitet Central!

În cursul iernii trecute, biroul „Asociațiunii“ a aranjat în fiecare Duminică, în sala festivă a Muzeului, câte-o serată literară sau artistică. Intențiunea biroului a fost ca prin aceste serate să întrunească odată pe săptămână inteligența din loc și din împrejurime în sânul clădirii care s'a zidit pentru înaintarea și desăvârșirea noastră culturală. Biroul a mai voit ca prin aceste serate să premeargă cu exemplu, vrednic de imitat din partea celorlalte centre românești.

Reușita morală a acestor întruniri culturale au întrecut așteptările tuturor. Interesul publicului față de ele a crescut în așa măsură, încât la ultimele serate sala festivă a Muzeului s'a dovedit prea mică. Cu o deosebită bucurie trebuie să constatăm că la unele serate au luat parte chiar și țărani.

S'au ținut 8 conferințe și anume :

1. *Oct. C. Tăslăuanu*, „Despre Tolstoi“.
2. *I. Bratu*, „Despre Raffael“ (cu proiecțiuni).
3. *Dr. Eleonora Lemény*, „Despre Faust“.
4. *Gh. Tulbure*, „Coloniile Macedo-Române și tinerețta lui Șaguna“.
5. *Dr. I. Lupaș*, „Doi ani din viața lui Șaguna“.
6. *M. Voileanu*, „Despre expedițiunea lui Nansen“ (cu proiecțiuni).
7. *Oct. C. Tăslăuanu*, „Despre literatura mai nouă“.
8. *Dr. A. Crăciunescu*, „Vieța lui Isus“ (cu proiecțiuni).

S'a dat o reprezentație teatrală și anume piesa „Casă veche“ de A. Theuriet, sub conducerea d-lui Iuliu Enescu și cu trupa de diletanți compusă din d-na Tăslăuanu, d-șoara Tia Hodoș și dl Sorin Barcianu.

S'au ținut 5 serate muzicale, în care s'au cântat, cu voce și cu instrumente, compoziții românești și clasice. Seratele muzicale au fost conduse și aranjate, cu multă competență de d-na Minerva Brote. La aceste serate muzicale au colaborat doamnele Crișan și Triteanu, d-șoarele Lupeanu, Man, Drexler, Popescu, Bardosy, Moga și de Heldenberg și d-nii: Tib. Brediceanu, Oct. Murășan, Rațiu, Crișan, Roșca, C. Popa, A. Bena, I. Crețu și șapte teologi.

La fiecare serată s'au făcut și cetiri sau declamări din autorii români și anume: d-șoara Dunca a declamat poezia „Prima lux“ de Oct. Goga, d-na Tăslăuanu a citit novela „Nicușor“ de I. Al. Brătescu-Voinești, d-l Ermil a citit în două seri din fablele lui Raneti din „Momentele“ lui Caragiale și alte bucăți umoristice, dl Goga a citit mai multe bucăți din poeziile sale.

Pe lângă partea morală, aceste serate au avut și un îmbucurător rezultat material. Din taxele minime de 20 fileri la conferințe și 50 de fileri la reprezentația teatrală și seratele muzicale, s'a încasat în total suma de K 732'64.

Aceste serate se vor continua în toamna viitoare, când biroul nădăjduște a le putea aranja după un program sistematic, încercând chiar a face schimbul de conferențieri între diferitele centre, care în acest an n'a izbutit. Spre acest scop se va publica din vreme un apel către toți aceia, cari doresc să se angajeze ca conferențieri ambulanți.

Comitetul central ia la cunoștință acest raport și mulțumește și din parte-i tuturor acelor cari au contribuit pentru reușita seratelor literare și artistice. Însărcinează biroul ca, în special, d-nei Minerva Brote să-i exprime mulțumite și în scris. Suma de K 732'64 se va întrebuița pentru Muzeul „Asociațiunii“ și pentru acoperirea cheltuelilor reclamate de aranjarea acestor serate.

(Dec. 51. șed. comit. centr. din 25 Martie 1909).

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Cărți primite gratuit pentru Biblioteca „Asociațiunii“.

— Notițe bibliografice. —

Ioan Bianu și Nerva Hodoș, Bibliografia Românească veche (1508—1830) Tom. II Fasc. IV (1784—1796). Edițiunea Academiei Române, București, 1909. Prețul: 5 lei.

Ioan Bianu și R. Caracaș, Biblioteca Academiei Române: Catalogul Manuscrizilor românești, Tom. II Fasc. I și Fasc. II. Edițiunea Academiei Române, București, 1906 și 1909.

Gr. G. Tocilescu. Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de antichități din București, publicate sub auspiciile Academiei Române. Partea a II-a (Colecțiunea sculpturală a Muzeului până în anul 1881), București 1908.

Analele Academiei Române. Seria II-a Tom. XXX (1907—1908). Memoriile secțiunii științifice. București 1908. Prețul: 5 lei. Cuprinde următoarele comunicări: Slăbiciunea inimii, de Dr. V. Babeș; Studii critice asupra actualei organizațiuni sanitare. I. Vasile Lascar și măsurile sanitare din comunele rurale, de Prof. Dr. V. Babeș; Contribuțiuni la Climatografia României. I. Studiu comparativ al climatei iernii 1906/1907 la București,

de *I. St. Murat*; Din aplicațiunile mecanice naționale în teoria generală a suprafețelor, de *G. C. Juga*; Fapte nouă asupra originii și combaterii febrei tifoide, de *Prof. Dr. V. Babeș*; Contribuțiuni la fizica globului. VII. Hărțile magnetice ale României la 1 Ianuarie 1906, de *St. C. Hepites* și *I. St. Murat*; Cercetări asupra genezei unor boale de rinichi, de *Prof. Dr. V. Babeș*; Observațiuni asupra capsulelor suprarenale, de *Prof. Dr. V. Babeș*; Materiale pentru Climatologia României. XXVI. Elemente climatologice ale lustrului 1901—1905, de *St. C. Hepites*; Baritina din Binnenthal (Valais. Elveția). de *D. Rotman*.

Analele Academiei Române. Seria II-a Tom. XXX, 1907—1908. *Memoriile secțiunii istorice*. București 1908. Cuprinde următoarele comunicări: Despre censura din Moldova. IV. Censura sub Grigorie Ghyka și desființarea ei, de *Radu Rosetti*; Cetatea Neamțului dela podul Dâmboviței în Muscel de *S. Pușcariu*; Notiță despre monetele lui Petru Mușat, de *Nicolae Docan*; Lupta între Drăculești și Dănești, de *A. D. Xenopol*; Contribuțiuni la studiul cronicelor Moldovene (Nicolae Costi, Teodosie Dubău, Vasile Dămian) de *Const. Giurescu*; Inscriptiile dela Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei, de *I. Bogdan*; Documentul răzenilor din 1484 și organizarea armatei Moldovene în secolul XV, de *I. Bogdan*.

Analele Academiei Române. Seria II.a Tom. XXX, 1907—1908. *Memoriile secțiunii literare*. București, 1908. Prețul 3 lei. Cuprinde următoarele comunicări: Medicina poporului, de *Gr. Grigoriu-Rigo*; Medicina poporului. Memoriul al II-lea, de *Gr. Grigoriu-Rigo*; Contribuțiuni la stabilirea originii orientale a unor cuvinte românești, de *Teofil Löbel*; Despre nazalizare și rotacism, de *Alexie Procopovici*;

Analele Academiei Române, Seria II-a Tom. XXX 1907—1908. Partea administrativă și desbaterile. București, 1908. Prețul 5 lei. Aici se cuprind dările de seamă despre cărțile întrate la concursurile pentru premiile Academiei.

L. Mrazec, **Despre formarea zăcămintelor de petrol din România**, discurs rostit la 23 Martie 1908, în ședința solemnă, cu răspuns de Anghel Saligny. Academia Română. Discursuri de recepțiunea XXX. București 1907. Prețul 1 leu.

Dr. Dim. Grecescu, **O schiță din istoria Botanicei**, începutul, mersul și progresele sale în general și la noi în parte. Discurs rostit la 25 Martie 1908 în ședința solemnă cu răspuns de Dr. C. I. Istrati, Academia Română, Discursiuni de recepțiune XXXI, București 1908 Prețul: 1 leu.

Pompiliu Pârvescu, **Hora din Cartal**, cu arii notate de C. M. Cordoneanu. Academia Română: Din vieța poporului român, culegeri și studii. I. București 1908. Prețul: 3 lei.

Tudor Pamfilie, **Cimilituri românești**, introducere și glosar. Academia Română: Din vieța poporului român, culegeri și studii II. București 1908. Prețul: 1 leu.

Tit. Bud, **Poezii populare din Maramurăș**, Academia Română: Din vieța poporului român, culegeri și studii III. București, 1908. Prețul: 1 l.

Dr. George Crăiniceanu, Literatura medicală românească, Biografii și bibliografie. Edițiunea Academiei române București 1907. Prețul: 5 lei.

Alexandru Russo, Scrieri, publicate de Petre Haneș, cu un potret și șase facsimile. Ed. Academiei române București, 1908. Prețul 5 lei.

Virgil Pop, Chestia unirii bisericilor, Timișoara 1908. Prețul: 50 bani.

Protocolul sinodului ordinar al Arhidiecezei gr.-orientale române din Transilvania, ținut în anul 1908. Sibiiu, 1908.

Dr. Róvész Géza, *Paralysis progressiva és Syphilis*, Gyulán, 1905.

G. S. Petrow, Calea spre Dumnezeu, contemplațiuni asupra Dumnezeirii și asupra adevărului divin. Traducere de Teodor V. Păcățian, Sibiiu, 1909. Prețul: 1 cor.

Dr. Ambrosiu Chețianu, Florian Porcius ca botanist, Blaj, 1908. Prețul: 50 bani.

George Cătană, Povești populare din Banat, culese din gura poporului. Partea I și II. Edit. Librăriei Ciurcu, Brașov, 1908. Prețul: vol. I 50 bani, vol. II 60 bani.

— Din *Biblioteca teatrală*, editată de «Societatea pentru fond de teatru român», au apărut: Nr. 13 **Curiozitatea femeiască**, comedie într'un act, localizată de M. Popescu n. Bogdan; Nr. 14. **Lăsata secului**, comedie într'un act, pentru fetețe localizată de M. Popescu n. Bogdan; Nr. 15. **Artistele**, comedie într'un act, pentru fetețe, localizată de M. Popescu n. Bogdan; Nr. 16. **Șapte și nici o ispravă**, comedie într'un act, pentru fetețe, localizată de M. Popescu n. Bogdan; Nr. 17. **Milionu**, comedie într'un act, pentru fetețe, localizată de M. Popescu n. Bogdan; Nr. 18. **Nicolae Vulpea**, piesă din popor, în 4 acte, de Romul Muntean; Nr. 19. **Capriciul unui tată**, comedie într'un act, din italienește, de Z. Bârsan; Nr. 20. **Cântecul cocoșului**, comedie într'un act, din italienește, de Z. Bârsan; Nr. 21. **Câinele și Pisica**, comedie într'un act, din italienește, de Z. Bârsan; Nr. 22. **Sluga la doi stăpâni**, comedie în 2 acte, după C. Goldoni, de Z. Bârsan; Nr. 23. **Dela Nord la Sud**, comedie într'un act, din italienește, de Z. Bârsan. Toate au apărut în editura librăriei Ciurcu din Brașov, în cursul anului 1908.

Calendarul pe anul comun 1909 (cu litere cirile) An. CXVII. Edit. Tipografiei lui W. Krafft. Sibiiu.

Calendarul Săteanului pe anul 1909, Editura lui W. Krafft. Sibiiu.

Amicul Poporului, An. XLIX—1909, întocmit de I. Popovici. Edit. lui W. Krafft, Sibiiu.

Academia ortodoxă, Almanach Jubilar, Edit. societății «Academia ortodoxă», Cernăuț, 1909.

Onisifor Ghibu, O călătorie prin Alsacia—Lorena — Țara și școalele ei. — Extras din «Revista Generală a Învățământului» An. IV. Nr. 4—6 București, 1909. Prețul: 75 bani.